

Ο ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΑΙΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΟΧΗ ΤΟΥ

ΥΠΟ

ΓΙΑΝΝΗ Κ. ΚΟΡΔΑΤΟΥ

Ι. Η ΓΕΝΕΣΗ ΤΟΥ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ

1. *Ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἀστικῆς τάξης τῶν Βαλκανίων*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ 18ου αἰῶνα ἀρχίζει νὰ σημειώνεται μιὰ σημαντικὴ ἀλλαγὴ στὴν οἰκονομία τῆς Βαλκανικῆς.

Ὁ φεουδαρχικὸς τρόπος παραγωγῆς δλοένα κι' ἀλλάζει. Μιὰ καινούργια τάξη χρόνο μετὸ χρόνο ἀναπτύσσεται καὶ πέρνει τὴν οἰκονομικὴ πρωτοβουλία μέσα στὰ ἐμπορικὰ σταυροδρόμια ὅλης τῆς Βαλκανικῆς. Ἡ καινούργια αὐτὴ τάξη εἶνε ἡ μπουρζουαζία (ἀστικὴ τάξη).

Ἀπὸ τὰ μισὰ μάλιστα τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ δῶθε, οἱ ἐμπορικὲς καὶ ἀνταλλαχτικὲς σχέσεις μέσα στὴ Βαλκανικὴ καὶ ἔξω: Ρωσσία, Αὐστρία, Γαλλία Ὀλλανδία, Γερμανία, Ἰταλία, Μικρασία κλπ. πέρνουν μιὰ τέτοια ἀνάπτυξη πὺ μετ-μορφώνουν σὲ μερικὲς περιφέρειες ὀλότελα τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ.

Πρὶν ὅμως καλὰ καλὰ σχηματισθεῖ ἡ ἀστικὴ τάξη μέσα στὴν καθαυτὸ Βαλκανικὴ οἱ ξενητεμένοι στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη, Αὐστρουγγαρία, Μολδοβλαχία, Νότια Ρωσσία καὶ ἀλλοῦ, ῥωμηοί, σέρβοι, μακεδόνες, βλάχοι κι' ἀρμένηδες, συσταίνουν ἐμπορικὲς ἐταιρεῖες (κομπανίες) στὰ πιδ σπουδαῖα ἐμπορικὰ κέντρα τῶν παραπάνω μερῶν.

Οἱ ῥωμηοὶ μάλιστα πρραματευτάδες τὴν ἐποχὴ αὐτὴ βρίσκονται παντοῦ, σ' ὄλη τὴν Εὐρώπη. Ὅλες οἱ τοτινὲς πόλεις τῆς Εὐρώπης πὺ ἀκμάζαν στὸ ἐμπόριο καὶ βιομηχανία ἔχουν ἐγκαταστημένους πολλοὺς ῥωμηοὺς. Οἱ ῥωμῆϊκες κομπανίες (=ἐταιρεῖες) καὶ πολλὲς εἴταν καὶ σπουδαῖες ἀπὸ οἰκονομικὴ ἀποψη.

Ἡ μεταναστευτικὴ κίνηση ἀπὸ τὴ Βαλκανικὴ πρὸς τὰ ἐπάνω, σ' ἄλλες χῶρες, φυσικὰ δὲν εἴταν οὔτε τυχαῖο γεγονός, οὔτε πάλι, ὅπως πολλοὶ ἱστορικοὶ ὑποστηρίζουν, ἔχει τὴν αἰτία τῆς στὸ «ἀποδημητικὸ» πνεῦμα τῶν ῥωμηῶν.

Ὁ λόγος εἶνε ἄλλος: Πρῶ-τα πρῶτα ἀρρώστειες κι' ἄλλες αἰτίες (ἀφορία, πλημμύρες κλπ.) ἀνάγκαζαν πολλοὺς ἀπὸ τὴ Μακεδονία, Θεσσαλία, κτ'" Ἡπειρο νὰ ξενιτεύονται. Ὑστερα οἱ καταπιέσεις τῶν τούρκων, τὰ δροσίματα, καὶ τὸ μέγάλωμα τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὸ ἄγονο τῆς γῆς στὴ νότια Βαλκανικὴ

καθώς και ἡ ἔλλειψη δημοσίας ἀσφάλειας (κλέφτες, ἐπιδρομές ἀρβανιτάδων κλπ.) ἐδημιούργησαν πρὸς τὰ ἔξω τὴ μεταναστευτικὴ τάση.

Ἀκόμα καὶ ὁ ρωσοτουρκικὸς πόλεμος, στὰ 1768—1770 ἀνάγκασε πολλοὺς μακεδόνες, θεσσαλοὺς, ἡπειρωτῆς, θράκες καὶ νησιῶτες, νὰ ἐκπατριθοῦν γιατί ἄρχισαν ἀντεκδικήσεις καὶ καταδιώξεις ὁμαδικές ἀπὸ μέρος τῶν τούρκων ἕξαιτίας τοῦ ὅτι οἱ ρωμοὶ ὑποστήριξαν τοὺς ρούσσους(1).

Δὲν πρέπει ἀκόμα νὰ ξεχνοῦμε καὶ τὶς εἰδικές συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες βρισκότανε τὰ πρῶτα πενήντα—ἑξήντα χρόνια τοῦ 18ου αἰῶνα ἡ Αὐστροουγγαρία. Ἐπειδὴ ἡ αὐστροουγγρικὴ φεουδαρχία εἶταν πολὺ καθυστερημένη καὶ ἡ ἀστικὴ τάξη ἀκόμα ἀσημάτιστη, ἡ Μοναρχία ἐπέτρεψε στοὺς ξένους, δίνοντας τῆς διαίφορα προνόμια, νὰ ἔρθουν στὴν Αὐστροουγγαρία εἴτε ὡς κολλῆγοι εἴτε ὡς ἐμπόροι (πραματευτάδες).

Μὲ τὶς συνθήκες μάλιστα τοῦ Κάρολιβιτς (1699) καὶ τοῦ Πασσάροβιτς (1718) δόθηκαν σημαντικὰ προνόμια σ' ὅσους ἐρχόντανε ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ καὶ Βαλκανικὴ καὶ τοὺς ἐπιτρεπόντανε νὰ κάνουν ἐλεύτερα τὸν ἔμπορο καὶ τὸ βιομήχανο. Ἔτσι ἡ Βιέννη καὶ οἱ οὐγγρικὲς πόλεις γιόμηναν ἀπὸ τέτοιους ξένους τοῦ ἐρχόντανε νὰ βροῦνε τὴν τύχη τους. (2)

Ὑστερα ὅμως, μὲ τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση (1789), ἡ μεταναστευτικὴ κίνηση πέρνει ἀκόμα μεγαλύτερη ἔχταση.

Στὶς Ἡγεμονίες (Μολδοβλαχία), τὸ Βουκουρέστι γίνεται μεγάλο κέντρο ἐμπορικόν. Ἀπὸ τὸ 17ο ἀκόμα αἰῶνα ἔχουν ἔρθῃ πραγματευτάδες ἀπὸ τὴν Ἠπειρο καὶ μὲ τὸν καιρὸ σκαρώνουν ἐμπορικὰ σπίτια μεγάλα καὶ ἀρχίζουν ἀνταλλαχτικὲς ἐμπορικὲς σχέσεις μὲ τὴ Δύση. Στὰ χρόνια μάλιστα τοῦ Ναπολέοντ' ἀπειδὴ ἀποκλείστηκεν ὁ θαλασσινὸς δρόμος τῆς Μεσόγειος, ἀνάμεσα Ἀνατολῆς καὶ Δύσης, ἐγκαινιάστηκε καινούργιος δρόμος ἐμπορικὸς μέσο τῆς Μαύρης θάλασσας. Τὸ ἴδιο καὶ τὸ Γιάσι, καὶ μερικὲς ἄλλες πόλεις τῆς Οὐκρανίας καὶ τῆς Μολδοβλαχίας καὶ τῆς Ρουσίας γίνονται μεγάλα ἐμπορικὰ κέντρα.

Ὁ οὐγγαρέζος Λαδισλάος Σάιφερ σὲ μιά του μελέτη σχετικὴ μὲ τὸ ρόλο ποὺ ἔπαιξαν οἱ ῥωμοὶ στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ καὶ ἐξέλιξη τῆς Οὐγγαρίας ἀπὸ τὸ 17ο αἰῶνα καὶ δῶθε γράφει:

*Στὴν Οὐγγαρία ἐπίσης τὸ ἐμπόριο καὶ οἱ χρηματικὲς ὑποθέσεις εἶναι στὰ χέρια ξένων Ἡ ἐποίκιση τῶν ξένων (στὴν Οὐγγαρία) παίρνει γιγάντιες διαστάσεις ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωσή της ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Τούρκων. ἔμειναν μόνον ῥωμοὶ καὶ ἔβραῖοι.

Ἐπειδὴ ἡ κυβέρνηση (ἡ Οὐγγρικὴ) ὑποστήριξε τοὺς ξένους μὲ προνόμια, παροχὴ

(1) Στὴ Νεωτερικὴ Γεωγραφία τους τομ. Α. σ. 136. Ὁ Κωνσταντῆς καὶ ὁ Φιλίπιδης λένε πὼς ἴσαμε 80 χιλιάδες μετανάστεψαν ἀπ' τὴ νότια Βαλκανικὴ (Ἑλλάδα) στὴν Αὐστροουγγαρία.

(2) Πρέπει νὰ σημειώσοῦμε πὼς καὶ στὶς ἄλλες πόλεις τῆς Εὐρώπης (Γερμανία, Γαλλία, Ὁλλανδία, Ἰταλία) ἐγκαταστάθηκαν ρωμοὶ, ὅχι ὅμως τόσο πολλοὶ, ὅσοι στὴ Μολδοβλαχία, Νότια Ρουσία, καὶ Αὐστροουγγαρία.

γῆς, μὲ χρηματικὴς ἀμοιβῆς κλπ. ἦταν γρασιζὸ πολλοὶ ξένοι ἐπὶ τῶν ἐθνῶν στην Οὐγγαρία καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ θρησκευτικοὶ μαινανιστῆς. Στο 18ον αἰῶνα βρισκομε στην Οὐγγαρία προπάντων Γερμανοὺς, Κροατοὺς, Ἀρμενίδες μὰ κυρίως Ρωμοὺς ποὺ διεκτετασιώνουν τίς περισσότερες οἰκονομικὰς ἐπιθεσεις. Οἱ ξένοι κυρίως ἀνακατείνονται στὸ ἐμπόριο. Στην Πίστη καὶ Ἀρβέρσιον βινεζοὺ μεγάλεμποροι, πολωνεζοὺ, ἑβραῖοι ρωμοὶ καὶ τοῦρκοι (ἐδῶ μὲ τὸ ὄνομα τοῦρκοὺ ἐννοεῖ τοὺς ρωγιᾶδες = σέρβους, βουλγάρους, ρουμάνους κλπ.) εἶχαν μεγάλας ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις. Οἱ Βοσνιατῆς ἦταν ἀναλόγως οἱ λιγώτεροι. Οἱ ἄρβαντινῆς ἐγκαταστάθηκαν παραπολλοὶ ἰδίως στῆ Μητροβίτσα στὰ χῆματα τοῦ Βαρώνου Περγίτσεβιτς. Στο 1770 οἱ κατόλοικοι βουλγάροι ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὰ κρατικά χῆματα τοῦ Βίνες πήραν τὸ προνόμιο νὰ μποροῦν νὰ κάνουν τὸν ἔμπορο. Οἱ βλάχοι καὶ οἱ τσιτσάροι εἶταν λιγώτεροι. Πιὸ πολλοὶ ἐγκαταστάθηκαν σέρβοι (οἱ ράτσοι) ποὺ ἔπαιζον κάποιον ρόλο στὴν ἐξέλιξη τῆς οὐγγρικῆς κεφαλαιοκρατίας.

Ὁ Ἰωσήφ ὁ Β'ος μὲ τὴ διακρατικότητά του κατέλαβε τὸ ρόλο αὐτόνε τῶν σέρβων. «Τὸ πλήθαιμα τῶν Σέρβων—εἶπεν ὁ αὐτοκράτορας στοὺς δέκα ἐπιτετραμένους διευθυντές—τὸ ἐπιθυμῶ πολὺ καὶ θαρρῶ πῶς μὲ εὐνοϊκῆς συνδήκας θὰ μποροῦσαμε νὰ φέρομε καὶ νὰ ἐγκαταστήσομε πολλοὺς Σέρβους ἐδῶ». Ἀκόμα πιὸ πολὺ ἐνδιαφέρει ἡ δῆλωση τοῦ αὐτοκράτορα πῶς «ἀπὸ ἄποψη ζωτικότηκας μιὰ σερβικὴ οἰκογένεια ἀξίζει πιὸ πολὺ ἀπὸ τρεῖς γερμανικῆς οἰκογένειες». Μιὰ ἐπίσημη ἔκθεσι (18. 3. 1789) μῖς δίνει τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐγκατεστημένων στὸ Βανάτο σέρβων σὲ 11,859 ψυχῆς. Πρέπει νὰ σημειωθῆ πῶς μετανάστεψη (τῶν σέρβων στην Οὐγγαρία) χρονολογείται πολὺ πιὸ πρὶν (ἀπὸ τὰ μέσα δηλαδὴ τοῦ 18ου αἰῶνα), γιατί στὰ 1701 βρισκονται πολλοὶ στὴ Βουδα καὶ ἔχουν τόσο πολλὰ χῆματα ὥστε μποροῦν νὰ βαστοῦν πιὸ μεγάλα βάρητα. ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριό τους ἀνθεὶ καὶ τὰ ἀμπέλια τους καρποῦν κλπ. Πολλῆς φορῆς ὅμως ἐσύμβαινε νὰ λένε σέρβους τοὺς ρωμηνοὺς, γι' αὐτὸ ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ δεδομένα ποὺ ἀναφέρονται στοὺς σέρβους ἀνήκουν στοὺς ρωμηνοὺς. Ἐξὸν ἀπὸ τοὺς ρωμηνοὺς, τὸ δραστηριώτερο στοιχεῖο τῆς (Οὐγγαρῆζικῆς) κεφαλαιοκρατίας εἶταν οἱ ἀρμένηδες, ποὺ βρισκονται παντοῦ, ὅπου ὑπάρχουν ρωμηνοὶ, ἀνακατεμένοι σὲ μεγάλας καὶ κερδοσκοπικῆς ἐμπορικῆς ἐπιχειρήσεις, καὶ κυρίως οἱ ἀρμένηδες ξεχωρίζουν ὡς πακτωτοί (1).

Ὁ Σπ Λάμπρος σὲ μιὰ του πολὺ καλῆ μελέτη γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα καὶ σχετικῆ μὲ τὴν ἀνάπτυξη μέσα στὶς σπουδαιότερες πόλεις τῆς Αὐτροουγγαρίας (2) τοῦ ρωμείκου ἀστισμοῦ, μᾶς δίνει, βασισμένους σὲ ἀρχειακῆς ἐρευνες

(1) Λαδισλάου Σάιφερ: «Ἡ πρωτεύουσα δράση τῶν ρωμηῶν στὴν ἐξέλιξη τῆς Οὐγγρικῆς κεφαλαιοκρατίας». Ὑπάρχει καὶ ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ Φ. Μουράτου στὴ Βιομηχανικὴ καὶ Βιοτεχνικὴ Ἐπιθεώρηση Ἰουλίου—Αὐγούστου 1930. Νο 7—8. σ.10-14. Τὸ ἄρθρο τοῦ Σάιφερ εἶνε ἀξιόλογο κυρίως ἀπὸ πληροφορικῆ ἀποψη γιατί συγκεντρώνει ὅλη τὴ ξένη βιβλιογραφία ἐπάνω στὸ ζήτημα τῆς δράσης καὶ ἐξέλιξης τῶν «ἐλληνικῶν» κοινοτήτων μέσα στην Αὐτροουγγαρία ἀπὸ τὸν 16 αἰῶνα ἴσαμε τὸν 20ον. Κοίτα ἀκόμα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ρωμείκῆς μπουρζουαζίας στὸ ἐξωτερικὸ καὶ Μεσόγειο τοῦ Κούμα: Ἱστορία Ἀνθρώπων πρῶξων. IB. σ. 550—555. Καὶ Ἀδ. Κοραῆ: Memoire sur l' état actuel de la civilisation dans la Grèce. Paris 1803 (ὑπάρχει καὶ ἑλλην. μετάφραση) καὶ Κορδάτου Νεοελ. Πολ. Ἱστορία τ. Α. σ. 120—143.

(2) Οἱ σπουδαιότερες πόλεις στὶς ὁποῖες οἱ ρωμοὶ ἐσύστησαν κοινότητες εἶταν οἱ: Zimony, Neusatz, Szegedin, Miskolc, Βουδαπέστη, Debreczen, Szentes, Kecskemet (ὅλες αὐτῆς εἶναι πόλεις τῆς Τρανσυλβανίας) Βιέννη καὶ Τριέστι (τῆς Αὐστρίας). Γιὰ τὴν κοινότητα τοῦ Τριεστιοῦ κοίτα σχετικὴ μελέτη τοῦ Μαργαριτη Κωσταντινίδη στὴ Νέα Ἡμέρα ἀρθ. 1671 Δ)βρ. 1906.—1675, καὶ ἀριθ. 1698, 1717 ἴσαμε 1720 (Ν)βρίου 1907).

ἔνα σωρὸ πληροφοροφίης πολὺ σημαντικῆς γιὰ τὴν τότε ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέλιξιν τῶν ρωμιῶνπραματευτῶν στὰ μέρη ἐκεῖνα. Καὶ μαζί μὲ ἄλλα γράφει:

«Πράγματι τὸ Σερλίνον, ὅπερ ἀπετέλεσε μέχρι αὐτῶν τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ 19ου αἰῶνος τὸν κύριον διαμετακομιστικὸν σταθμὸν τοῦ πρὸς τὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, κείται ἐπ' αὐτῆ τῆ Δουνάβει σχεδὸν ὁμῶς ἀντιπέραν τοῦ Βελιγραδίου. Διὰ Σερβίας ἄρα ἐγένετο ἡ πρὸς τὴν Οὐγγαρίαν καὶ Αὐστρίαν μετανάστευσις τῶν τε Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν λοιπῶν συνοικίων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν ἐκ τῶν νοτιωτέρων τούτων χωρῶν εἰς τὰ βορειότερα ἐκεῖνα μετακομιζομένων ἐμπορευμάτων, καθ' ἃ τὸ Βουκουρέστι, ἡ Κραϊόβα, καὶ ἡ Ρουσιτάβα τῆς Ρωμανίας ἦσαν οἱ διάμεσοι σταθμοὶ τῶν πρὸς τὴν Τρανσίλβανίαν καὶ δι' αὐτῆς εἰς Οὐγγαρίαν καὶ Αὐστρίαν μετοικήσεων καὶ μεταφορῶν ἐμπορευμάτων. Αἱ δύο αὗται ὁδοὶ ἐξηγουσὶ καὶ τὸν λόγον, δι' ὃν, τῆς ἐμπορικῆς ταύτης κινήσεως πλὴν τῶν ἑλλήνων μετέχουσι βούλγαροι, σέρβοι καὶ ἄλβανοι καὶ ἡ πρὸς πᾶσαν ἐπιχείρησιν εὐεπήβολοι ἀρμένιοι καὶ Ἰουδαῖοι τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ πάντων τούτων ὑπερτεροῦσι οἱ Ἕλληνες, συνήθως μὲν καὶ κατ' ὄριθμόν, πάντοτε δὲ διὰ τῆς μεγαλυτέρας ἀναπτύξεως καὶ εὐφρίας ὑπερευδοκιοῦντες ἐν τῇ ξένη»(1).

Ἡ Βιέννη, τὸ Τριέστι, ἡ Βουδαπέστη καθὼς καὶ τὸ Βουκουρέστι, τὸ Γιάσι, ἡ Κραϊόβα, τὸ Ρουσιτόβ, γίνονται λοιπὸν τὰ πῖθ σπουδαῖα καὶ σημαντικὰ ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Βόρειας Βαλκανικῆς καὶ τῆς νοτιανατολικῆς Μεσευρώπης, κί' ἀπὸ τίς ἀρχῆς τοῦ 19ου αἰῶνα μάλιστα καὶ ἡ Ὀντέσα, τὸ Κιέβο καὶ ἄλλες πόλεις τῆς Ρουσίας.

Ἡ Βιέννη ὅμως καὶ ἡ Βουδαπέστη συγκεντρῶνουν τοὺς πῖθ μεγάλους ρωμιοὺςπραματευτῆδες καὶ τραπεζῖτες. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ «ἑλληνικῆς» κοινότητες μέσα στὶς δυὸ αὐτῆς πόλεις ἀκμάζουν καὶ γίνονται παντοδύναμες στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα. Ὁ Alexander Pecz σὲ μιά του μελέτη τονίζει πολὺ σωστὰ πῶς:

«Δὲν μποροῦμε νὰ καταλάβουμε τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου τῆς Βιέννης, χωρὶς νὰ ἐξετάσουμε τὴν ὠθησιν ποὺ ἔδωκαν σ' αὐτὸ οἱ ρωμηοὶ ἐμπόροι καὶ τραπεζῖτες»(2).

Ἀπὸ τῆ συνθήκη μάλιστα τοῦ Κουτσούκ—Καϊναρτζῆ (1774) ἀρχίζει μὲ γρηγοράδα νὰ μεγαλώνει καὶ τὸ ρωμέικο ναυτικόν.

Ἔτσι οἱ ρωμιοὶπραματευτῆδες καὶ караβοκυράτοι μαζεύουν παντοῦ παρᾶ καὶ γίνονται πάμπλουτοι.

Ἡ προκήρυξιν ποὺ ἔβγαλε ὁ καπετὰν Πασᾶς ὕστερα ἀπὸ τὴν συνθήκην τοῦ Καϊναρτζῆ τόνιζε:

«Ἔσσις οἱ ραγιαῖδες ὄλων τῶν νήσων τῆς Ἀσπρῆς θάλασσης πταῖσται καὶ ἄπταιστοι, ὁμοίως Μωραϊταῖς καὶ πᾶν ἄλλο γένος νὰ εἰσθε συγχωρεμένοι ἀπὸ μέρος τῆς Βασιλείας μας. Νὰ ἡσυχάσετε ὄλοι κοινῶς εἰς τὰ κατοικητήρια σας ὡς καὶ πρότερον, χωρὶς ὑποψίας

(1) Στὸ Νέο Ἑλληνομνημόνα τ. II. (1911) τευχ. Γ' σ. 270—273 Τῆ μελέτη του αὐτῆ ἀρχικὰ τὴν ἔβγαλε ὡς λόγος πρυτανικὸ στὰ 1911. Ὑστερα τὴν ἀνατύπωσε σὲ φυλλάδιον Ἀθῆνας 1912, ὁ τίτλος της εἶναι «Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ Ἑλληνισμοῦ».

(2) Alexander Pecz: Die Griechischen Kaufleute in Wien, «N. Fr. Presse» Druck der N. Fr. Presse, Christoph Reisser 1888. σ. 9. Κοῖτα καὶ Παλατιδῆ. Ἡ ἐν Βιέννῃ Ἑλληνικὴ Κοινότης 1845. κυρίως σ. 53.

πραγματευόμενοι (=ἐμπορευόμενοι) μὲ ἐλευθερίαν ὁμοίως εἰς τὰ καίρια σας.»

Μὰ καὶ στὸ ἔσω τε ρ ι κ ὸ τῆς Βαλκανικῆς στὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια τοῦ 18 αἰῶνα ἀναπτύσσεται ἡ ἀ σ τ ι κ ῆ τ ἄ ξ η . (1)

Στὴ Μακεδονία μὲ σκάλα τῆ Σαλονίκη σημειώνεται σημαντικὴ οἰκονομικὴ κίνηση γύρω στὰ καπνὰ καὶ τὸ μπαμπάκι.

Ἡ Μοσχόπολη (2) γίνεται ἀξιόλογο πνευματικὸ καὶ ἐμπορικὸ κέντρο. Τὰ Γιάννενα, (3) τὰ Ζαγοροχώρια, ἡ Κοζάνη, οἱ Καλαρρύτες, ἡ Ἄγυιὰ, ὁ Τύρναβος, τὰ Ἀμπελάκια, ἡ Χαλκιδική, τὸ Πήλιο, ἀ κ μ ἄ ζ ο υ ν ἀπὸ ἐμπορικῆ καὶ βιομηχανικῆ ἀποψη.

Στὸ Γαλαξίδι καὶ στὰ τρία νησιά (Ἵδρα, Σπέτσες, Ψαρά.) ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία ξεπερνάει κάθε πρόβλεψη μέσα σὲ λίγα χρόνια. Τὸ ἴδιο μποροῦμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὰ ἐμπορικὰ καράβια τῆς Ζαγοράς.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τὸ ἀπολυταρχικὸ καθεστῶς τῶν Σουλτάνων μὲ τὸ φυλετικὸ μωσαϊκὸ τῶν ραγιαδῶν του δὲν στέκεται καλὰ στὰ πόδια του. Ἡ ἀλλαγὴ τῶν οἰκονομικῶν ὄρων μέσα στὴν ἀτέραντη τούρκικη Αὐτοκρατορία εἶχε τὸν ἀντίκτυπὸ τῆς στὴν πολιτικοοικονομικὴ ζωὴ. Ἀνταρσίες πασάδων, μπέηδων, γενιτσάρων, τότε στὴ μιὰ καὶ τότε στὴν ἄλλη ἐπαρχία, εἶταν δ δείκτης τοῦ κοινωνικοῦ βαρόμετρου τῆς αὐτοκρατορίας ποὺ ὀλοένα ἔδειχνε τὸ ξ ε χ α ρ β ἄ λ ω μ ἄ τῆς.

Κάτω ἀπὸ τὶς τέτοιες συνθήκες ἡ νεαρὴ βαλκανικὴ μουρζουαζία πῆρε θάρρος καὶ ἄρχισε σιγά, σιγά, νὰ σκέφτεται γιὰ τὴν ἐ θ ν ι κ ῆ ἀποκατάστασὴ τῆς.

2. Ἡ Ἐθνικὴ συνείδηση τῆς ρωμέικης ἀστικῆς τάξης.

Ἡ ἰδέα τοῦ ἔ θ ν ο υ ς γενιέται ἐκεῖ ποὺ οἱ κοινωνικοοικονομικὲς σχέσεις ἀλλάζουν καὶ ἀπὸ τὴ φεουδαρχικὴ οἰκονομία ξεπετιέται ἡ καπιταλιστικὴ οἰκονομία.

Εἶταν λοιπὸν πολὺ φυσικὸ στὰ χρόνια αὐτὰ ἡ βαλκανικὴ μουρζουαζία νὰ πάρῃ «ἐθνικὴ συνείδηση» καὶ νὰ σκεφτῆ γιὰ τὴ δημιουργία ἐθνικοῦ Κράτους. Μέσα στὴν τούρκικη αὐτοκρατορία καμιά ἀσφάλεια γιὰ τὶς οικονομικὰ συναλλαγὰς δὲν ὑπῆρχε. Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία δὲν εἶταν ἀσφαλισμένη. Ὁ τούρκικος δεσποτισμὸς εἶταν πολὺ ἀυθαίρετος. Μὰ καὶ στὸ ἔ ξ ω τ ε ρ ι

(1) Γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ρωμέικου ἀστισμοῦ στὴν ἐποχὴ αὐτὴ κοιτὰ τὸ βιβλίό μου: Ν ε ο ε λ . Π ο λ ι τ ι κ ῆ Ἱ σ τ ο ρ ί α . τ . Α . σ . 120—141 καὶ Γιόρκα: Histoire des Etats Balcaniques, Paris 1925 σ. 182.

(2) Ἡ Μοσχόπολη εἶχε μεγάλη ἀκμὴ πρὶν τοῦ 1770. Εἶχε κι' ὅλας καὶ τυπογραφεῖο. Καταστράφηκε ὅμως στὰ 1760 καὶ 1770 καὶ ἀπὸ τότες ἔπεσε σὲ μαρασμὸ. Κοίτα γιὰ τὴν ἱστορία τῆς τὴ μελέτη Κ. Σ α κ ε λ α ρ ι ἄ δ η στὸ περιοδ. Π α ν δ ὶ ρ α , τ . Θ (1858) σ. 44 καὶ παρ. καὶ τομ. Η (1859) σ. 425 κ λ π. Γιὰ τὸ τυπογραφεῖο τῆς κοιτὰ Παύλ. Λ ἄ μ π ρ ο υ στὴ σχετικὴ μελέτῃ του γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἑλλ. τυπογραφίας στὸ περιοδ. Χ ρ υ σ α λ λ ῖ ε τ . Γ (1865) σ. 19.

(3) Γιὰ τὰ Γιάννενα κοιτὰ τὴ μελέτη τοῦ Φ ἄ ν η Μ ι χ ἄ λ ὀ π ο υ λ ο υ : Τὰ Γιάννενα καὶ ἡ Νεοελληνικὴ Ἀναγέννησι. Ἀθήνα 1930.

α ὁ δὲν εἶταν δυνατὸ νὰ στρεῖσῃ τὴ θέσῃ της. Ἐπρεπε τὸ λοιπὸν νὰ δημιουργηθῇ ἡ ἑθνικὴ ἑστία γιὰ νὰ μπορῇ νὰ βρισκῇ ἐμπορικὰς ἀγορὰς. Μὰ γιὰ νὰ δημιουργηθῇ ἑθνικὴ ἑστία ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῇ Κράτος. Πρὶν ἔσθουμε στὸ ζήτημα τοῦ πῶς ἐκδηλώθηκε ὁ ρωμεικὸς ἑθνικισμὸς καὶ ποιὲς πολιτικὰς βλέψεις εἶχε στὴν ἀρχὴ τῆς γένεσός του, πρέπει νὰ προσέξουμε ἓνα ἄλλο ζήτημα, τὸ ζήτημα τῶν « ἑθνικῶν » καὶ « ἱστορικῶν » τίτλων, μὲ τοὺς ὁποίους πρωτοπαρουσιάστηκε μέσα στὴ νεώτερη ἱστορία τῆς Βαλκανικῆς.

Εἶνε γνωστὸ πῶς ἡ ρωμεικὴ μπουρζουαζία ἀπὸ τὴν πρώτη περίοδο τῆς γένεσός της δανείστηκε ἱστορικοὺς τίτλους γιὰ τὴν καταγωγή της, ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ἱστορία. Γι' αὐτὸ καὶ ἄλλαξε τὰ ἑθνικὰ της ὀνόματα: Γραικία, γραικός, ρωμεικός, ρωμιός, ρωμιοσύνη, μὲ τὰ: Ἕλλην, Ἑλλάς, ἑλληνικός, ἑλληνισμός.

Κατὰ τέτοιο ἔκαναν καὶ οἱ βλάχοι. Πῆραν τὸ ὄνομα ρωμιῶν καὶ τὴ χώρα τους τὴ βάφτισαν Ρωμανία (1) μὲ τὴν ἰδέα πῶς μὲ τὸ νέο τους ἑθνικὸ ὄνομα θὰ κάνουν τὸν ἄλλο κόσμον νὰ πιστέψῃ πῶς εἶνε γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν Ρωμαίων. Τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ ἡ ἀστική μας τάξη (2). Χωρὶς νὰ ἔχουμε καμιά ἀμεση σχέση μὲ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, οἰκειοποιήθηκε τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πολιτισμὸ γιὰ νὰ στηρίξῃ μὲ ἐθνολογικὰ καὶ ἱστορικὰ ἐπιχειρήματα τὴς καταχρητικῆς της βλέψεις ἐπάνω στὴ Βαλκανικὴ καὶ τὴν ἀνατολικὴν λεκάνη τῆς Μεσόγειος.

Ἀπὸ τὴν ἀρχαία ὅμως ἐποχὴ ἴσαμε τὸ 1821 πέρασαν ἀπὸ τὴν καθ' αὐτὸ Ἑλλάδα ἓνα σωρὸ ξένοι λαοὶ καὶ μόνο κουφιοκεφαλᾶκηδες καὶ ὑστερικοὶ πατριῶτες μποροῦν νὰ ὑποστηρίξουν στὰ σοβαρὰ πῶς ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ δὲν ἦρθε σὲ ἐπιμεϊζία μὲ ἄλλους λαοὺς.

Ἐξᾴλλου αὐτὸ τὸ ζήτημα ὕστερα ἀπὸ τὴς μελέτες τοῦ Φαλμεράγιερ εἶνε λυμένο. Οἱ σημερινοὶ ρωμιοὶ ἂν καὶ μιλοῦν τὴ νεοελληνικὴ

(1) Τὸ ὄνομα τῆς Ρωμανίας δόθηκε στὸ Κράτος ποὶ ἰδρύθηκε στὴ Βαλκανικὴ ἀπὸ τοὺς Φράγκους στὰ 1204 Γενικὰ ὅμως μποροῦμε νὰ ποῖμε πῶς ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία στοὺς τελευταίους αἰῶνες λεγότανε καὶ Ρωμανία.

(2) Αὐτὸ ὅμως δὲν ἔγινε τυχαία. Δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε πῶς τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας ὕστερα ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴ Ἀναγέννηση ἔπερνε καὶ ἔδινε στὰ στόματα ὄλων τῶν σοφῶν τῆς Δύσης. Ἐτσι σχηματίστηκε μὲ τὸν καιρὸ, ἡ παράδοση πῶς ὅλοι ὅσοι κατοικοῦν ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ κάτω, εἶνε ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Οἱ Εὐρωπαῖοι αὐτὸ πίστευαν. Μὰ καὶ ἡ ρωμεικὴ μπουρζουαζία που σιγὰ σιγὰ δυνάμονε στὰ τοτινὰ ἐμπορικὰ καὶ βιομηχανικὰ κέντρα τῆς Νότιας Βαλκανικῆς Μικρασίας, Μοσχόπολη, Κοζάνη, Γιάννενα, Ζαγόρια, Ἀμπελάκις, Πήλιο, Σμύρνη Κυδωνίες, κλπ καθὼς καὶ στίς ἑλληνοφῶνες κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ (Ρουσόια Ὀλλανδία, Ἀυστρία κλπ) μὲ τὸ νὰ μιλάει τὰ νεοελληνικὰ πίστεψε πῶς εἶναι ἑλληνικὸς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ μὲ τὰ σχολεῖα ποὺ οὐσταινε καλλιεργοῦσε αὐτὴν τὴν παράδοση στὰ πλατιὰ στρώματα τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς.

γ λ ῶ σ σ α (δημοτική), εἶνε ὁμοῦς ἀπὸ ἐθνογραφικῆ ἄποψη, σλαῦνοι(1) στὸ πεῖθ πολὺ μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τους.

Κι' ἀκόμα καὶ κάτι ἄλλο πρέπει νὰ προσέξουμε.

"Ὅταν λέμε σήμερα ἑ λ λ η ν ι κ ὸ " Ἐ θ ν ο ς δὲν πρέπει νὰ κάνουμε σύγχυση καὶ νὰ νομίζουμε πῶς, ὅπως τώρα, ἔτσι καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἴταν ὠργανωμένοι σὲ ἔθνος κι' ἀκόμα πῶς ἡ ρωμέιζη ἢ ὅπως ἐπικράτησι νὰ λέγεται, ἢ νεοελληνικὴ ἱστορία, εἶνε ἢ συνέχεια τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς καὶ τῆς βυζαντινῆς.

Τὸ «ἔθνος» (2) εἶνε μιὰ ἱστορικὴ ἔννοια ὀλότελα σύγχρονη, καὶ δημιουργήθηκε κυρίως ἀπὸ τὸν 16ον αἰῶνα καὶ δῶθε. "Ἐ θ ν ο ς ἑ λ λ η ν ι κ ὸ, ὅπως τὸ ἐννοοῦμε σήμερα, δηλαδή μέσα στὰ κρατικὰ σύνορα τὰ σημερινὰ καὶ μὲ τὴ σημερινὴ κρατικὴ ὀργάνωση δὲν ὑπῆρχε. Ὑπῆρχε μόνο μιὰ γεωγραφικὴ περιφέρεια πού τὴ λέμε σήμερα Ἑλλάδα καὶ διάφορες ἐλληνικὲς φυλὲς (ἰωνικὴ, δωρικὴ, αἰολικὴ), ὠργανωμένες σὲ ξεχωριστὲς πολιτείες.

Κι' αὐτὸς ὁ Γ'. Χατζηδάκις, πάνε πολλὰ χρόνια τώρα, παριδέχτηκε πῶς:

(1) Δηλαδή ἔχουν αἷμα σλάβικο ἢ πιὸ σοιστὰ ἀρβανίτικο, βλάχικο καὶ σ λ ἄ β ι κ ο. Τὰ νησιά πάλι ἔχουν αἷμα φράγκικο (βενετσιάνικο κλπ).

(2) "Ἐ θ ν ο ς δὲν ὑπῆρχε πάντα. Δηλαδή δὲν μπορούμε νὰ λέμε: τὸ ἀρχαῖο ἑ λ λ η ν ι κ ὸ ἔθνος, τὸ ρωμιαϊκὸ κλπ. Ἡ ἔννοια ἔ θ ν ο ς εἶνε πολὺ νεώτερη. Στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ γλῶσσα ἡ λέξη ἔθνος ἐσήμαινε αὐτὸ πού λέμε σήμερα σωρός, μπουλουκι, γι' αὐτὸ λέγανε ἔ θ ν ο ς με λ ι σ σ ἄ ω ν, ἀ ν ἔ ρ ω ν, γ υ ν α ι κ ῶ ν, καὶ ἔ θ ν ο ς μ υ ι ῶ ν, ὀ ρ ν ἰ θ ω ν, χ ο ἴ ρ ω ν κλπ. Καὶ στὴ λατινικὴ γλῶσσα ἡ λέξις *patio* ἐσήμαινε σωρό, μπουλουκι, διὸ δηλαδή ἐσήμαινε καὶ ἡ ἐλληνικὴ λέξη ἔθνος. Στὰ νεώτερα τὰ χρόνια ἀπὸ τὸ 16ο αἰῶνα καὶ δῶθε ἐπικράτησε ἀπὸ τὴ λατινικὴ λέξη *patio* στὶς εὐρωπαϊκῆς γλῶσσες τὸ *nation*=ἔθνος μὲ ἔννοια ὀλότελα διαφορετικὴ. Τὸ ἔ θ ν ο ς (μὲ τὴ σύγχρονη κοινωνικοἱστορικὴ ἔννοια) γενιέται μαζὺ μὲ τὴν ἀ σ τ ι κ ῆ τ ἄ ξ η . "Ἄρα τὸ ἔ θ ν ο ς δὲν εἶνε ἓνα μόνιμο σταθερὸ, αἰώνιο, ἱστορικὸ φαινόμενο, ἀλλὰ παροδικό, γιὰτι γενιέται μέσα σὲ ὠρισμένη βαθμίδα τῆς ἐξέλιξης τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας καὶ συγκεκριμένα στὴν περίοδο πού ἀπὸ τὸ φεουδαρχικὸ σύστημα ξεπετιέται ἢ κεφαλαιοκρατικὴ ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς. Γι' αὐτὸ μαζὺ μὲ τὴν ἐξέλιξη καὶ τὸ γκρέμισμα τοῦ καπιταλισμοῦ, ἐξελίσσεται καὶ καταρρέει τὸ ἔθνος. Μέσα δὲ στὴν ἀταξικὴ μελλοντικὴ κομμουνιστικὴ ἔνωση τῶν λαῶν, ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους θά σ β ῦ σ ε ι. "Ὑστερα ἀπὸ τὴν παραπάνω σύντομη ἀνάληψη τῆς ἔννοιας «ἔθνος» μπορούμε νὰ δώσουμε τὸν ὀρισμὸ τὸ ἔτσι: «Ἐ θ ν ο ς εἶναι τὸ σύνολο ἀνθρώπων πού ὀ σχ η μ α τ ἰ ζ ε τ α ι σ ἄ ν ἄ π ο τ ἔ λ ε σ μ α τ ῆ ς γ ἔ ν ε ρ σ η ς κ α ἰ ἀ ν ἄ π τ υ ξ ῆ ς τ ῆ ς κ ε φ α λ α ι ο κ ρ α τ ἰ α ς μ ἔ χ α ρ α κ τ η ρ ἰ σ τ ι κ ὸ τ ο υ γ ν ὴ ρ ἰ σ μ α τ ῆ ν ὑ π α ρ ξ η ὠ ρ ἰ σ μ ἔ ν ὼ ν ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ῶ ν δ ε σ μ ῶ ν, κ ο ἰ ν ο ῦ ἑ δ ἄ φ ο υ ς, γ λ ῶ σ σ α ς κ α ἰ π ο λ ι τ ι σ μ ο ῦ » Ἐννοεῖται πῶς ἄλλο ἔ θ ν ο ς καὶ ἄλλο ῥ ἄ τ σ α. Ἡ ῥ ἄ τ σ α εἶναι ἄθροισμα ἀπὸ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα μέσα στὴν ἀνθρώπινη κοινωνία πού δημιουργήθηκαν ἐξαιτίας τῶν φυσικῶν συνθηκῶν κάτω ἀπὸ τίς ὁποῖες ζοῦσε ὁ πρωτογόνος ἄνθρωπος (π.χ. κλίμα, ὑγρασία, γεωλογικὸς σχηματισμὸς τῆς περιφέρειας στὴν ὁποία κατοικοῦσε ὁ πρωτογόνος ἄνθρωπος, χλωρίδα κλπ). "Ἄρα ἡ ῥ ἄ τ σ α πρέπει νὰ ἐξετάζεται ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἐπίδρασης τῆς φύσης ἐπάνω στὸν ἄνθρωπο.

• Μόνη ἡ γλῶσσα φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ ἐξίχρουν, διασωθεῖσα ἐκ τοῦ φοιχίου· δους ἔθνικῶν ἡμῶν ναυαγίου. Ἄλλ' ἄς μὴ σφαιλλόμεθα, ἡ ἐξαίρεσις αὐτῆς ἐινε μόνον κατ' ἐπίφασιν, οὐχὶ καθ' ὑπόστασιν: ἡ γλῶσσα ἐσώθη, πρῶτον διότι ὁ Χριστιανισμὸς εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς διεδόθη ἐν Ἑλλάδι οὐχὶ διὰ ξένης τινας γλώσσης ἀλλὰ δι' αὐτῆς ταύτης τῆς κοινῆς ἑλληνικῆς, ἐπομένως δὲν παρουσίασεν ἡμῖν μετὰ τῶν νέων δοξασιῶν καὶ νέαν γλῶσσαν, ὥπως ἄλλοις ἔθνεσιν ὁ μωσαμεθανισμὸς τὴν Ἀραβικὴν καὶ δὴ δὲν ἰδύνατο νὰ ἐκβάλῃ αὐτὴν εἰς ἡν τούναντιον ἐνεφύσησε νέαν ζωὴν καὶ πρέσχε νέας δυνάμεις, ὥστε μέγα μέρος αὐτῆς καὶ οὐχὶ τὸ ἐπουσιωδέστερον ἀποτελεῖ ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία· Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὑπελείφθη ἡ γλῶσσα ὁ μόνος δεσμός τῶν Γραικορωμαίων, ὥπως ὁ ἀειδιμος Κοραῆς τοὺς ὀνόμαζε, πρὸς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας.» (1).

Ἐἴδιος πάλι Χατζηδάκις στὸ ἴδιο του ἄρθρο λέει σχετικὰ μετὰ τὸ ζήτημα ποὺ ἐξετάζουμε.

«Φρονοῦμεν ὅτι ἡ μομφὴ αὕτη (δηλ. ὅτι ἡ ἐκκλησία δὲν μπόρεσε νὰ ἀφομοιώσῃ ἀλλοφύλους, σλαύους κλπ.) τότε μόνον θὰ εἶχε λόγον τινά, ἂν ἦτο βέβαιον ὅτι εἶ Ἐκκλησία (Πατριαρχεῖο) καὶ τὸ ἐλληνικὸν Ἐθνος καθόλου καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ μετ' αὐτὴν εἶχον μὲν συνείδησιν ἑθνικὴν καὶ ἀντέτασσον ἑαυτοὺς ὡς Ἐθνος ἐλληνικὸν πρὸς ἀλλοφύλους, ἀλλ' οὐδὲν ὑπὲρ τοῦ ἐθνικισμοῦ τῶν ἑπραξαν. Ἄλλ' ἴσα, ἴσα, τοιαύτη συνείδησις ἦτο πάντως ξένη τοῖς Βυζαντινοῖς σχεδὸν μέχρι τῶν Κομνηνῶν καὶ τότε δὲ πάλιν ὀλίγοις κατέστη μόνον αἰσθητὴ. Οἱ πολλοὶ κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ ἐξηκολούθουν νὰ αἰσθάνονται ἑαυτοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀπ' ἀνατολῶν Μωσαμεθανούς καὶ τοὺς αἰρετικούς καὶ τοὺς ἀπὸ Δυσμῶν ἔκτοτε ἐπερχομένους κατακτητὰς Φράγκους.» (2).

3. Ὁ «ἐξελληνισμὸς» τῆς Βαλκανικῆς.

Ὡστόσο τὸ Πατριαρχεῖο καὶ οἱ φαναριῶτες ἀπὸ τὸ 17ο αἰῶνα καὶ δῶθε, κυρίως ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου, ἄρχισαν μετὰ τὴ βίαν νὰ ἐπιβάλλουν τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν σ' ὅλη τὴ Βαλκανικὴν.

Ὅχι μόνον κατάργησαν τὴν ἀνεξάρτητες ἐκκλησίες (Πατριαρχεῖα) τῆς Βουλγαρίας (Ἀχρίδας) καὶ τῆς Σερβίας (Ἰπέκ) μὰ καὶ ἄρχισαν νὰ ἀνελεύθερα μέτρα νὰ ἐξελληνίζουσιν τοὺς σλάβους, καὶ τοὺς βλάχους τῆς Βαλκανικῆς.

Πρῶτα, πρῶτα, ἔστειλαν ρωμιοὺς δεσποτάδες στὴ Βλαχία, Σερβία καὶ Βουλγαρία. Ὑστερα ἀπαγόρευαν νὰ τυπώνονται βιβλία στὴν σλαβικὴν ντοπιολαλιὰν. Ὅσα τέτοια βιβλία ὑπῆρχαν τὰ ἐξαφάνισαν. Ἐπίσης καὶ τὴν παλιὰ Βιβλιοθήκην τῶν βουλγάρων πατριαρχίδων τοῦ Τυρνόβου, τὴν ἑκα-

(1) Περιοδ. Ἐβδομάς. 1884 σ. 4, Μ' ἄλλα λόγια—ὥπως ἀφίνει νὰ τὸ καταλάβουμε ὁ Χ.—ἂν ὁ χριστιανισμὸς δὲ χρησιμοποιοῦσε γιὰ ἐπίσημὴν τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν, οὔτε ἡ νεοελληνικὴ γλῶσσα θὰ σωζόντανε, οὔτε θὰ γινόντανε λόγος γιὰ «νεοελληνικὴν» ἱστορίαν. Θὰ μιλούσαμε γὰρ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ὥπως μιλάμε γιὰ τοὺς Φοίνικες, Αἰγύπτιους, Ἀσσύριους κλπ.

(2) Ἐβδομάς 1884 σ. 4.

ψαν. Τὰ ἀρχαῖα βουλγάρικα χειρόγραφα κι' αὐτὰ καταστράφηκαν. Ἔτσι ἡ κ υ ρ ι λ λ ι κ ῆ γ ρ α φ ῆ (1) μὲ τὸν καιρὸ ξεχάστηκε. Οἱ νοτιοσλαβικὲς ντοπιολαλιὲς (βουλγάρικα καὶ σερβοκροάτικα) ἄρχισαν νὰ ἀνακατεῦνται μὲ ἑλληνικὲς λέξεις. Οἱ βουλγάροι μάλιστα ἀναγκάστηκαν νὰ μαθαίνουν τὶς προσευχὰς τοὺς στὴν ἑλληνική. Ἐξάλλου καὶ τὰ ρωμέικα σχολεῖα πού ἀρχισαν νὰ ἰδρύνονται, ἢ ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα, κι' ἀκόμα τὰ βιβλία πού ἀρχισαν νὰ τυπώνονται, ἐδημιούργησαν μὲ τὸν καιρὸ τὴν ἐντύπωση πῶς: γραικὸς θὰ πῆ « πολιτισμένος » καὶ « σοῦλῆς », ἐνῶ τὸ βούλγαρος, βλάχος, σέρβος, =ταπεινός, κακομοίρης, ἄξεστος, τιποτένιος.

Γι' αὐτὸ ἔχει δίκιο ὁ ἄγγλος ἱστορικὸς W. Miller, ὅταν λέει:

« Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν πνευματικῶν ἐκείνων ποιμένων (=Δεσποτῶν), οἱ ἴνδρες σπανίως ἐλάλουν ἄλλην γλῶσσαν παρά τὴν ἑλληνικήν, καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐν ταύτῃ τῇ γλῶσσῃ διεξήγον τὴν ὑπηρεσίαν, Σλαῦοι τε ὁμοῦ καὶ Ρωμῶνοι ἐ ξ ε λ λ η ν ῖ σ θ η σ α ν κα τὰ τύ π ο υ ς . Α ἰ ἰ δ ῖ α ἰ αὐ τ ῶ ν γ λ ῶ σ σ α ἰ π ε ρ ῖ σ φ ρ ο ν ο ὄ ν τ ο ὡ ς β ἄ ρ β α ρ ο ἰ δ ῖ ἄ λ ε κ τ ο ῦ , τ ὸ δ ἔ λ α λ ε ῖ ν ἐ λ λ η ν ῖ σ τ ῖ κα τ ἤ ν τ η σ ε ν ἄ θ ε ω ρ ῆ τ α ἰ ὡ ς δ ε ἴ γ μ α ε ὑ γ ε ν ε ῖ α ς , κα ἰ ο ἰ δ ῦ ο ρ ω μ α ν ῖ κ ο ἰ κ ῶ δ ῖ κ ε ς ἐ δ η μ ο σ ῖ ε ὑ θ ῆ σ α ν ἐ λ λ η ν ῖ σ τ ῖ . Καὶ αὐτὴ ἡ καθημερινὴ βουλγαρικὴ ἀλληλογραφία διεξήγετο ἐν τῇ ἐ λ λ η ν ῖ κ ῇ γ λ ῶ σ σ ῃ . ὡ ς τ ῶ σ υ ν η θ ε σ τ ἄ τ ω κα ἰ ε ὑ ρ ῶ τ α τ ῶ λ α λ ο υ μ ἔ ν ω ἰ δ ῖ ὠ μ α τ ῖ , τ ῆ ς Ἐ γ γ ῦ ς Ἀ ν α τ ο λ ῆ ς . » (2).

Ὅταν λοιπὸν λέμε σήμερον ἐ λ λ η ν ε ς δὲν πρέπει νὰ νομίζουμε πῶς ὑπάρχουν καθαροαἵματοι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων.

Ἐπίσης καὶ ὅταν λέμε ρ ω μ ῖ ο ἰ πάλι δὲν πρέπει νὰ νομίζουμε πῶς εἴμαστε ἀπόγονοι τοῦ Περικλῆ καὶ τοῦ Σωκράτη. Εἴμαστε ἕνα μείγμα ἀπὸ σλάβους καὶ ἀρβανίτες καὶ σὲ μικρότερο βαθμὸ ἀπὸ ἀρβανίτες καὶ φράγγους.

Ἡ ἐθνικὴ ὀνομασία « Ἕλληνες » εἶνε μὰ συμβεβηκὴ ὀνομασία γιὰ τοὺς οἱ ξένοι ἐξακολουθοῦν νὰ μᾶς λένε γ ρ α ἰ κ ο ὗ ς καὶ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι νὰ λέμε τὸν ἑαυτὸ μας ρωμιὸ καὶ τὸ Κράτος μας ρωμέικο παρ' ὅτι τὸ ἑθνικὸν συστηματικὴ προπαγάνδα πού ἔγινε μέσα στὰ ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τὸν τύπο καὶ κυρίως τὰ σχολεῖα. Κι' ὅμως τὸ ὄνομα « Ἕλληνας » μὴ φορὰ κι' ἕνα καιρὸ μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ χριστιανισμοῦ, εἶχε πολὺ κακίαν σημασίαν καὶ ἡ Ἐκκλησία περιφρονητικὰ μιλοῦσε γιὰ τοὺς « Ἕλληνας ». Ἀκόμα καὶ στὰ νεώτερα τὰ χρόνια (18ος αἰῶνας), τὸ Πατριαρχεῖο δὲν ἀνέ-

(1) Κατὰ τὴν παράδοση τὸ χριστιανισμὸ στοὺς Σλάβους τῶν Βαλκανίων τὸν προπαγάνδισαν οἱ καλογεροὶ Κύριλλος καὶ Μεθόδιος. Ὁ Κύριλλος ἐφτιάσε καὶ τὴν σλαβική ἀλφάβητα πού ἴσαμε τὰ σήμερον εἶνε ἐπίσημη γραφὴ τῶν βουλγάρων, σέρβων καὶ ρούσων.

(2) Γουίλιαμ Μίλλερ: Ἡ Τουρκία καταρρέουσα (ἐλ. μεταφρ. Σπ. Λάμπρου) Ἀθ. 1914. σ. 37 Κοῖτα καὶ τὴν Ἱστορίαν τῶν Βουλγάρων (στὰ γερμανικά) τόμ. II. (Λίψια 1917) τοῦ βούλγαρου ἱστορικοῦ N. Staneff. Καὶ ὁ Στάνεφ παραδέχεται, πῶς φ ο ρ ἔ α ς πολιτισμὸς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶταν μόνον οἱ ρωμιοί.

χονταν τὸ ὄνομα « Ἕλληνας (1). «Ἕλληνικός», «Ἕλληνισμός» και προτιμοῦσε τὸ Γ ρ α ι κ ὸ ς και κυρίως τὸ Ρ ω μ α ῖ ο ς .

Κι' αὐτὸς ὁ Κορδαῖς, ὅπως πρὶν ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης, τὸ ὄνομα γ ρ α ι κ ὸ ς μεταχειρίζονταν γιὰ νὰ μὴ βρῆσκη ἀντίδραση ἀπὸ τοὺς Φαναριώτες και τὸν ἀνώτερο κληρὸ πρὶν δὲν ἠθέλειαν νὰ ἀκούσουν οὔτε γιὰ Ἕλληνικὸ ἔθνος οὔτε γιὰ Ἕλληνικὴ φιλοσοφία και Ἕλληνικὸ πολιτισμὸ. Γι' αὐτὸ μὲ τρόπο κατέκρινε τὸ Πατριωχεῖο κι' ὅσους χρησιμοποιοῦσαν τὴν ὀνομασία ρ ω μ α ῖ ο ς .

« Οἱ πρόγονοὶ μας, γράφει κάπου, ὀνομάζοντο Ἕλληνες, ὄχι ἀπὸ ξένον ἔθνος, ἀλλὰ ἀπὸ Γ ρ α ι κ ὸ ν πάλιν, ὅστις εἶχε κύριον ὄνομα Ἑ λ λ η ν . Ἐτόκριναν τὸ Γ ρ α ι κ ὸ ς εἰσαγωγῆς μᾶς ὀνομαζομεν εἰς ὅλα τὰ φρωτισμένα ἔθνη τῆς Εὐρώπης. Ἄν προκρίνης τὸ Ἑ λ λ η ν , ὀνομάσωμεν Ἕλληνας ἀλλὰ μὴ διὰ τοὺς σκλιτικμοὺς τοῦ θεοῦ Ρ ω μ α ῖ ο ς διότι οἱ ρωμαῖοι μᾶς ἐστέρησαν τὴν ὀλίγην ἐλευθερίαν τὴν ὀποίαν μᾶς ἀφήσαν τῆς Ἑλλάδος αἱ διχόνοιαι . »

4 Ὁ ἔθνηκισμὸς τῶν ἄλλων ἔθνηκισμῶν τῆς Βαλκανικῆς.

Ἐξὸν ἀπὸ τὴν ὀνομακτικὴν μπουρζουαζία και ἡ σερβοκροατικὴ εἶχε σχηματιστῆ και ἐποχῆσει ἐ θ ν ι κ ῆ σ υ ν ε ἰ δ ῆ σ η κυρίως ὅμως στὸ ἐξωτερικὸ (2) (Αἰστρογγαρία).

Οἱ βλάχοι ὅμως και οἱ Βούλγαροι βρισκονταν ἀκόμα πρὶν γιὰτι ἀπὸ τὴ μιά μεριά: οἱ ρωμαῖοὶ εἶχαν πιάσει τὰ πρῶτα στὰ πρὶν σημαντικὰ ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Μολδοβλαχίας και Βουλγαρίας κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη: γιὰτι ἡ φεουδαρχικὴ οἰκονομία ἐπικρατοῦσε ἀκόμα πέρα γιὰ πέρα στὶς χῶρες αὐ-

(1) Εἶνε ἱστορικὰ ἐξακριβοιμένο πῶς τὸ ὄνομα «Ἕλληνας» ἐξεκρίθηκε ὀλοτελα στὸ Μεσαίωνα και ὁλόλου δὲν ἀκούονταν στὴ νότια Βαλκανικὴ, και στὴν καθυατὸ Ἑλλάδα. Ἐνῶ στοὺς πρῶτους αἰῶνες ἀπὸ τὴν ἐπικράτηση τοῦ χριστεανισμοῦ, ἐσημῶνε ἀ λ λ ὀ θ ρ η σ κ ο ς εἰδωλολάτρης. Στὸ μεσαίωνα πῆρε τὴ σημασία γί γ α ν τ α ς , δ ρ ἄ κ ο ν τ α ς (κοῖτα Κροῦμπάχερ: Τὸ π ρ ὀ β λ η μ α τ ῆ ς ν ε ω τ ἔ ρ α ς γ ρ α φ ο μ ἔ ν η ς Ἑ λ λ η ν ι κ ῆ ς γ λ ὼ σ σ η ς. Ἑλλ. μεταφρ. Βιβλ. Ἐμαρσολῆ. Ἄθ. 1905 σ. 243). Ὁ Ν. Πολίτης εἶν' ἀλήθεια πῶς πρὸσπάθησε. (Λ α ο γ ρ α φ ι κ ἄ Σ ύ μ ε ι κ τ α Α. σ. 122-133) ν' ἀποδείξη πῶς τὸ Ἑ λ λ η ν ὄ ς ἔθνηκισμὸ ὄνομα εἶταν πάντα γνωστὸ, μὰ ὁ Κροῦμπάχερ (κοῖτα τὸ ἴδιο βιβλίον σ. 340) ἀπεδείξε πῶς τὸ ἐπιχειρήματα τοῦ Πολίτη δὲν ἔχουν καμμιά ἐπιστημονικὴ ἀξία. Μὲ τὴ γνώμη τοῦ Κροῦμπάχερ ἐσυμφώνησε και ὁ Γ' Χατζηδάκης (Π α ν α θ ῆ ν α ι α (1902) σ. 249.

(2) Οἱ νοτιοσλάβοι (σέρβοι) σημειῶνουν μιά σημαντικὴ μεταναστευτικὴ κίνηση τὸ 17ο και 18ο αἰῶνα και πῶλλοι ἀπὸ τοὺς πρῶτους στὸ Βανάτο, Μπάτσκα, Μπράνια, Συρμία, δηλ' σὲ οὐγγαρεζικὲς ἐπαρχίες. Ἡ μεταναστευτικὴ ὄμ ς κίνηση τῶν σέρβων κυρίως στὰ 1690 και 1739 πρὶν εἶχε και ὀμαδικὸ χαρακτήρα (ἐξοπιστωμα και φεγγιὸ τῶν σέρβων τοῦ Κόσοβο) ὀφείλονταν σὲ πολεμικὲς αἰτίες. Ἡ θ ε λ η μ α τ ι κ ῆ και ὄχι ἀναγκαστικὴ μετανάστευση σέρβων πρὸς τὰ ἔξω ἄ σ τ ι κ ἄ κ ἔ ν τ ρ α στὸν καιρὸ τῆς τουρκοκρατίας ἔγινε σὲ μικρὴ ἔχταση. Κι' αὐτὸ γιὰτι και οἱ σέρβοι εἶταν ἀγρότες και τσομπαναροὶ και ζοῦσαν κάτω ἀπὸ καθυστερημένες πατριωτικὲς (φεουδαρχικὲς) σχέσεις (Ζαντρούγκα—Zadruga). Τὸ ἴδιο και οἱ Βλάχοι και οἱ Βούλγαροι. Οἱ τελευταῖοι παρουσιάζουν κάποια μεταναστευτικὴ κίνηση πρὸς τὴ Βεσσαραβία τὸ 18 αἰῶνα.

τές καὶ ἔτσι οἱ κοινωνικοοικονομικὲς σχέσεις εἴταν πολὺ καθυστερημένες. Δὲν μπορούμε ὅμως νὰ ποῦμε πὺς ἔλιπε ὁλότελο ἀπὸ τοὺς Βλάχους καὶ βουλγάρους ἢ ἐθνικὴ συνειδήση στὰ χρόνια αὐτά.

Ἡ ἀλήθεια εἶνε πὺς σχετικὰ μὲ τοὺς ρωμοὺς καὶ σέρβους, οἱ Βλάχοι καὶ οἱ βουλγάροι εἴταν πολὺ καθυστερημένοι.

Οἱ βουλγάροι, ὅπως καὶ οἱ Βλάχοι, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση καὶ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς φαναριώτικης φεουδαρχίας δὲν μπορούσαν νὰ ἐξελιχτοῦν ἐξέτερα. Ὅπως τονίσαμε καὶ πρὸ μπροστὰ μέσα στὴν τουρκοκρατούμενη Βουλγαρία, τὸ Πατριαρχεῖο καὶ οἱ φαναριῶτες ἐφάρμοζαν ἀράνταστα καταπιεστικὰ μέσα καὶ ἴσαμε ἓνα σημεῖο εἶχαν καταφέρει νὰ ἐπιβιῶνουν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ νὰ ἐξαφανίσουν τὶς γραφεῖς παραδόσεις καὶ τὴν ἱστορία τῆς παλαιᾶς Βουλγαρίας. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ γιὰ τοὺς Βλάχους.

Ὡς τόσο ἔχουμε καὶ δοκοιμένα πρὸ μᾶς λένε πὺς ἐπάνω—κάτω ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα ἐκδηλώνεται στὴ Βουλγαρία κάποιος ἐθνικισμός μέσα στὰ πρὸ σημαντικὰ ἐμπορικὰ κέντρα της.

Πατέρας πνευματικὸς τοῦ βουργάρικου ἐθνικισμοῦ εἶναι ὁ καλόγερος Παΐσιος (Paysij) πρὸ στὰ 1762 ἔβγαλε τὴ « Σλαβηνοβουλγαρικὴ ἱστορία τῶν βουλγαρικῶν λαῶν, τσαρῶν καὶ ἀγίων » καὶ πρὸ ἄρχισε ἔτσι τὸ ἐθνικιστικὸ του κήρυγμα:

« Βούλαρε μάθε νὰ γνωρίσης τὴν φυλὴν καὶ τὴν γλῶσσαν σου. Ἀγάπα τὴν πατρίδα σου καὶ ἀπόθανε γι' αὐτήν, προσπάθησε νὰ διδιχθῆς πὺς ἦτο ὄργανομένος ἄλλοτε ὁ λαός σου, μάθε διι εἶχες βασιλεῖς, πατριάρχας καὶ ἀγίους... Οἱ ῥωμοὶ καὶ οἱ Σέρβοι μᾶς ἐμπαίζουσι, γιὰ τὴν εἴμαστέ ταπεινῆς καταγωγῆς, ἀνευ τσαρῶν, πατριαρχῶν καὶ ἀγίων, ἀνευ ἱστορίας. Ἐγὼ ὁ μὸς ἀγωνίζομαι νὰ γράψω τὴν ἱστορίαν αὐτῆν. »

Συνεχιστῆς καὶ συνεργάτης τοῦ Παΐσιου εἶναι ὁ δεσπότης τῆς Μπρατίας (μᾶς βουργάρικης πόλης πρὸ εἶχε τότε σπουδαία ἐμποροβιομηχανικὴ κίνηση) Σωφρόνιος. Ὁ Παΐσιος ἀφοῦ πῆγε στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ διάβασε πολλὰ βιβλία γύρισε στὴ Βουλγαρία καὶ ἔγραψε τὴν ἱστορία του, πρὸ τὴν κυκλοφόρησε, σὲ πολλὰ χειρογρᾶ ἀντίγραφα.

Ἡ ἐθνικιστικὴ ὅμως αὐτὴ κίνηση δὲν εἶχε μεγάλη ἀπήχηση. Ὁ καθ' αὐτὸ γεωργικὸς πληθυσμὸς τῆς Βουλγαρίας δὲν ἔδωκε μεγάλη σημασία στὸ κήρυγμα αὐτό. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἡ βουργάρικη μπουρζουαζία εἴταν τόσο μικρὴ μειοψηφία πρὸ τίποτα δὲν μπορούσε νὰ κἀνῃ μέσα σὲ μιὰ χώρα τόσο καθυστερημένη.

Ὅσο ἀπὸ τὸ παραπάνω κήρυγμα τοῦ Παΐσιου βλέπουμε πὺς ἡ βουργάρικη μπουρζουαζία ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἀνάπτυξης της γύρεψε νὰ ξεφορτωθῆ τὸ ζυγὸ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν φαναριωτῶν τῆς Πόλης. Αὐτὸ ὅμως εἴταν πολὺ πρόωρο γιὰ τὴν εἴταν ἀκόμα πολὺ ἀδύνατη. Ἐπρεπε νὰ περάσουν χρόνια καὶ χρόνια γιὰ νὰ πραγματοποιηθῆ τὸ κήρυγμα τοῦ Παΐσιου καὶ τοῦ Σωφρόνιου.

Όσο για τούς ἄρβανίτες βρίσκονταν κίτω ἀπὸ πρωτόγονες φεουδαρχικὲς συνθήκες καὶ γι' αὐτὸ μόλις στὸ τέλος τοῦ 19ου αἰώνα ἀρχίζει νὰ ἀναπτύσσεται ὁ ἐθνικισμὸς τους παράλληλα μὲ τὸ σχηματισμὸ καὶ τὴν ἀνάπτυξη ἀστικῆς τάξης μέσα στὴν Ἀρβανιτιά.

Οἱ Μολδοβλάχοι πάλι εἶχαν ἐπάνω στὸ κεφάλι τους ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τοὺς ρωμιοὺς πραγματευτῆδες καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τοὺς φαναριώτες. Ὁ ζυγὸς τους εἶταν βαρὺς καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ σηκώσουν κεφάλι. Ἡ βλάχικη μπουρζουαζία ἀναγκάστηκε ἔτσι νὰ συμμαχήσῃ μὲ τὴ ρωμέικη καὶ νὰ δεχτῆ τὸ ρωμέικο πολιτισμὸ. Γι' αὐτὸ καὶ στὴν πρώτη περίοδο τῆς ἀνάπτυξης τῆς βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴν κηδεμονία τοῦ ῥωμέικου ἀστισμοῦ καὶ τῆς βυζαντινῆς παράδοσης.

Εἶναι ἀλήθεια πὼς ἡ μολδοβλάχικη γλῶσσα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἡγεμονίας τοῦ Κωνσταντ. Μαυροκορδάτου, καὶ κυρίως ἀπὸ τὸ 1735, ἄρχισε νὰ διδάσκεται στὰ σχολεῖα τῆς Βλαχιάς. (Ἐννοεῖται πὼς μερικὰ καθαρῶς γ ρ α μ μ α τ ι κ ἄ στοιχεῖα διδάσκονταν καὶ ὄχι ἡ φιλολογία τῆς). Ἐξ-ἄλλου τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀκόμα οὔτε καὶ οἱ ῥ ω μ ι ο ἰ δὲν εἶχαν σχολεῖα ἀ ν ὠ τ ε ρ α, ὅπως στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ 18ου αἰώνα καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου). Ὡστόσο ἡ ἑ λ λ η ν ι κ ἡ εἶταν ἡ ἐπίσημη γλῶσσα καὶ τὰ ἑλληνικὰ καὶ τὰ νεοελληνικὰ ἐμάθαιναν οἱ μολδοβλάχοι. (Κοίτα καὶ Francois Recordon : Lettres sur la Vlachie. Paris 1821 κυρίως σελ. 108—113). Ἡ Σ χ ο λ ῆ τοῦ Β ο υ κ ο υ ρ ε σ τ ῖ ο υ μάλιστα ἐκεῖνα τὰ χρόνια (τέλος τοῦ 18ου αἰώνα) εἶταν ἓνα εἶδος Πανεπιστήμιου. Μὰ ἡ Σ χ ο λ ῆ αὐτὴ δίδασκε τὴν ἑλληνικὴ φιλολογία καὶ καλλιεργοῦσε τὸν ἑλληνικὸ (ῥωμέικο) πολιτισμὸ. Ὅπως ὅμως καὶ στὴ Βουλγαρία ἔτσι καὶ στὴ Μολδοβλαχία ἡ ἔ θ ν ι κ ἡ σ υ ν ε ἰ δ ῆ σ η, σὲ ἐμβρῶδικη βέβαια μορφή, ἄρχισε ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα νὰ ἐκδηλώνεται. Ἔχουμε κι' ὅλας ἓνα χειρόγραφο βιβλίο τοῦ Μ υ ρ ὼ ν Κ ω σ τ ῆ ν γραμμένο στὴ μολδοβλάχικη γλῶσσα, στὸ ὁποῖο περιγράφονται τὰ β ἄ σ α ν α τῶν Βλάχων ἀπὸ τοὺς φαναριώτες. Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ βρίσκεται στὴν δημόσια βιβλιοθήκη τοῦ Παρισιοῦ. μεταφράστηκε ὅμως στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ἀμηρᾶ μὲ τὸν τίτλο: «Βιβλίον ἱστορικόν, περιέχον τὰς Ἡγεμονείας καὶ διαγωγὰς τῶν ἐν Μολδαβία ἡγεμονευσάντων Αὐθιγῶν καὶ ἑτέρων γειτνιαζόντων κατασποράδην ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Δραγόση Βόδα καὶ καθ' ἑξῆς περατούμενον μέχρι τοῦ νῦν» τυπώθηκε στὸ Γιάση 1819 καὶ εἶνε δυσεῦρετο σήμερα. Ἀπὸ τίς ἀρχὲς μάλιστα τοῦ 19ου αἰώνα ἀρχίζει ἀπὸ μέρος τῶν «βλάχων νὰ ἀναπτύσσεται τὸ ἔ θ ν ι κ ὸ μῖσος κατὰ τῶν ῥωμιῶν φαναριωτῶν (γιατὶ αὐτοὶ παρουσιαζόνταν ὡς τύραννοὶ τους). Στὰ 1816 οἱ βλάχοι ποὺ εἶταν ἐγκαταστημένοι στὴ Βουδαπέστη ἀπαγόρευαν νὰ γίνεται στὴν ἐκκλησιά τους στὰ ἑλληνικὰ ἡ λειτουργία καὶ ἔβαλαν τὴ βλάχικη γλῶσσα. (Κοίτα Δ ό γ ι ο Ἐ ρ μ ῆ (1816), σ. 307). Πιὸ ὕστερα, στὰ 1821, τὸ κί ν η μ α τοῦ Θ. Βλαδιμιρέσκο δὲν ἔχει μόνο ἀ-

γ ρ ο τ ι κ ὸ (κοινωνικὸ) χαρακτήρα, μὰ καὶ ἐ θ ν ι κ ὸ, γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ὑψηλάντης τὸν ἔ δ ο λ ο φ ὸ ν η σ ε.

Ὅσο γιὰ τὴ σερβοκροατικὴ μπουρζουαζία εἶναι ἡ μόνη ποὺ ἐξελίχθηκε σχεδὸν μακρὰ ἀπὸ κάθε ἐπίδραση τοῦ ῥωμείκου ἀστισμοῦ.

Ὁ πατέρας τοῦ σέρβικου ἐθνικισμοῦ, ὁ Δ ο σ ῖ θ ε ο ς Ὁ μ π ρ ἄ ν τ ο β ῖ τ ς (1742 - 1811) στὰ 1794—95 ἀρχίζει τὸ ἐθνικιστικὸ του κήρυγμα μὲ τὸ βιβλίον του, ποὺ τύπωσε σὲ λ α ῖ κ ῆ σέρβικη γλῶσσα, ἐπάνω στὴν ἱστορία τῶν ν ο τ ι ο σ λ ᾶ ὡ ν .

Ἐνα χρόνο πρὶν ὁ Γ ι ο β ἄ ν Ρ ᾶ ῖ τ ς (Raïtsch) εἶχε τυπώσει καὶ αὐτὸς στὴ Βιέννη μιὰ σύντομη ἱστορία τῆς Σερβίας καὶ Βοσνίας. Καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ βιβλία εἶναι χαρακτηριστικά. Ἡ σερβοκροατικὴ μπουρζουαζία μακρὰ ἀπὸ κάθε ἐπίδραση τῆς παράδουσης τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὀνειρεύεται μιὰ μεγάλη Σερβία μὲ τὰ σύνορα τῆς Σερβίας τοῦ Ντουσάν.

5. Οἱ πρῶτες πολιτικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ ῥωμείκου ἐθνικισμοῦ καὶ τὸ ξανθὸν Γένος (Ροῦσοι).

Στὴν πρώτη αὐτῆ περιόδῳ ὁ ῥωμείκος ἐθνικισμὸς καὶ γενικὰ ὁ βαλκανικὸς παρουσιάζεται ὀλοτέλα οὐτοπικός, γιὰτὶ ἀκόμα ἡ μπουρζουαζία δὲν ἔχει τὴν ἀνάλογη οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη καὶ ἐξέλιξη, ποὺ θὰ μπορούσε νὰ γεννήσῃ τὴν αὐτοπεποίθησιν στὶς δυνάμεις τῆς, καὶ, παράλληλα καὶ τὴν πολιτικὴν τῆς ὠριμότητα.

Αὐτὸ τὸ βλέπουμε πολὺ καλὰ στὶς γραφτὲς μαρτυρίες τῆς τοτινῆς ἐποχῆς.

Θέλει τὸ ξεσκλάβωμά της χωρὶς ὅμως ἀγῶνα, πάλη, αἷμα. Ὀνειρεύεται ἓνα χριστιανὸ βασιλιά ἐλευθερωτὴ τῆς Βαλκανικῆς. Γι' αὐτὸ ἡ ὀρθόδοξη Ρουσία, ποὺ εἶχε τὴν ἴδια θρησκεία, παρουσιάζεται ἀπὸ θέλημα θεοῦ ἡ μεγάλη δύναμη, ποὺ, θὰ ξεσκλαβώσῃ τοὺς ῥαγιαδες χριστιανούς.

Οἱ ἐλπίδες μάλιστα αὐτὲς μεγάλωσαν ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Τσαίρου τῆς Ρουσίας Πέτρου τοῦ I (τοῦ λεγομένου Μεγάλου). Ἡ κατακτητικὴ πολιτικὴ τοῦ Πέτρου καὶ τὰ σχέδιά του νὰ πύρη τὴν Πόλη καὶ τὰ Στενὰ (Δαρδανέλια) γέννησαν τὴν ἐλπίδα σιτοὺς ῥαγιαδες γιὰ τὸ ξεσκλάβωμά τους ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ. Ἡ φυλλάδα μάλιστα τοῦ Ἄ γ α θ ἄ γ γ ε λ ο υ (1751), ποὺ τὴν ἐσύνταξε κάποιος καλόγερος, ὄργανο τῆς ρουσιακῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, προπαγάνδιζε μὲ τὴ μάσκα τῆς θρησκείας τὸ ρουσιακὸ ἱμπεριαλισμὸ (1). Ἔτσι τὸ «ξανθὸν Γένος» (=οἱ ροῦσοι) παρουσιάζονταν στὰ μάτια τῶν ῥαγιαδῶν, πῶς ἀπὸ θέλημα θεοῦ θὰ γίνῃ ὁ σ ω τ ῆ ρ α ς τῶν σκλαβωμένων χριστιανῶν.

Εἶν' ἀλήθεια πῶς ὁ Τσάρος γιὰ πολὺν καιρὸ ἔπαιξε ἓνα τέτοιο ψεῦδι κο

(1) Ὁ Πέτρος γιὰ νὰ κἀνῃ τοὺς ῥαγιαδες τῆς Βαλκανικῆς, καὶ, κυρίως τοὺς ρωμῆνις, νὰ τὸν πιστέψουν γιὰ ἔ λ ε υ θ ε ρ ω τ ῆ τους ἐβγαλε στὸ Ἄμστερνταμ στὰ 1710 ἡ «απογραφὴς του μὲ τὸν τίτλον: «Π ἔ τ ρ ο ς Ρ ω σ σ ο γ ρ α ι κ ῶ ν Ἀ ὐ τ ο κ ρ ᾶ τ ω ρ».

δόλο, και, ανάπτει με τριπλάσια έξοδα προπαγάνδα στα Βαλκάνια (1). Για τους δικούς του, τους κατακτητικούς σκοπούς έδινε ελπίδες στους ραγιαδάδες της Βαλκανικής. Το ίδιο έκανε και η τσαρίνα Αικατερίνα (2) στα χρόνια 1768 - 1774. Ο Εγγένιος Βούλγαρης μάλιστα, ένας από τους πρωτοπόρους της ρωμείκης αντίτικης διανόησης, στα 1771, μέσα του φυλλάδιου (3) ανώνυμα τυπωμένου στην Πετρούπολη βάζει να να πούμε τ ι ς β ά σ ει ς της ρουσόφιλης πολιτικής του ρωμείκου εθνικισμού. Υποδείχνει τ ο κ ο μ μ ά τ ι α σ μ α της τούρκικης Αυτοκρατορίας και την ίδρυση ενός Γ ρ α ι κ ι κ ο υ Κ ρ ά τ ο υ ς.

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο τότε όχι μόνο δεν άντέδρασε στην πολιτική αυτή της ρουσικής και ρωμείκης μπουρζουαζίας μα και την ενίσχυε όσο μπορούσε, Η ρωμείκη φεουδαρχία (άνώτερος Κληρος, Φαναριώτες και κοτσαμπάσηδες) πίστευε στην κοινωνική και πολιτική νεκρανάσταση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, δηλαδή, στην ενίσχυση και στερέωση της εκμεταλλευτικής τους θέσης μέσα στα Βαλκάνια και την Ανατολή. Γι' αυτό και έσυμμάχησε με τη ρωμείκη μπουρζουαζία, που από τη Μόσχα και την Οντέσα, προπαγάνδιζε μέσα στην καθαυτό Ελλάδα το κατέβασμα του ξ α ν θ ο υ Γ έ ν ο υ ς στο Αιγαίο.

Ένα δημοτικό τραγούδι της τοτινής εποχής αντικαθρεφτίζει καλά τους πόθους και τις ελπίδες των ρ α γ ι ά δ ω ν όλης της Βαλκανικής που κρεμούν την τύχη της από τη Ρουσία.

«Ακόμα τούτ την άνοιξη
ραγιαδες, ραγιαδες,
τούτο το καλοκοίρι
καυμένη Ρούμελη (4).
Όσο να ρθη ο Μόσκ·βις
ραγιαδες, ραγιαδες
να φέρη το σέφερι
Μωριά και Ρούμελη»

(1) Κοίτα του Σάθα: Τουρκοκρατημένη Ελλάδα, β. 438-442. Κορδάτου: Νεοελληνική Πολιτική Ιστορία, τόμ. Α, σ. 102.

(2) Κοίτα τη μελέτη του Π. Κοντογιάννη: «Οί έλληνες κατά τον Α΄ Ρωσσοτουρκικόν Πόλεμον», Αθήναι 1903, Σάθα π. β. σ. 466-500 και περιοδικό Παρνασσός (Α-1877, σ. 915) του Κ. Παλαιολόγου. Ρωσικά περι' Ελλάδος έγγραφα. Ένα απ' αυτά τα ρουσικά επίσημα έγγραφα λέει :

«Έτέρω πληρεξουσιότης θά δοθῆ ὑμῖν (στο στρατηγό Ζαμπορόβοβ) ὑπό της σφραγίδος του Κράτους επικυρωμένη, δυνάμει της οποίας, πρό της άφίξεως του ναυάρχου Γρεΐγ δύνασθε συνάπτοντες μετά των σλαβικών, αλβανικών και ελληνικών εθνοτήτων συνθήκας να καταλείψητε αυτάς, όπως άρρωσι τά όπλα κατά του έχθρου του χριστιανισμού, υποσχόμενος αυτοῖς ισχυράν συνδρομήν παρά της Ρωσίας...»

(3) Με τόν τίτλο: «Στοχασμοί εις τούς παρόντας καιρούς του Όθωμανικού Ὑκράτους». Το ὑπόμνημα αυτό, γραμμένο γαλλικά, τό έστειλε στην Αικατερίνα.

(4) Έδώ δέν πρόκειται για τή δικιά μας Ρ ο ὄ μ ε λ η (Στερεά Ελλάδα) μα για

Ἐνάλογα δημοτικὰ τραγοῦδια ὑπάρχουν καὶ στὶς περιουσίες τῶν ἄλλων βαλκανικῶν λαῶν. Οἱ πόθοι καὶ οἱ ἐλπίδες τῶν ραγιαδῶν εἶταν οἱ ἴδιοι σ' ὅλη τὴ Βαλκανικὴ.

Μὰ ὅταν πρὸ ὕστερα στὰ χρόνια τῆς Ἰσαρίας Αἰκατερίνας (1770) ἡ ρούσικη ἐκστρατεία στὸ Μωριά ἀπότηχε καὶ οἱ ἀποστάτες ραγιαδες μείνανε ἀπροσπάτευτοι, ἡ ρωμέϊκη μουρζουαζία ἀρχίζει νὰ ἀπογοητεύεται.

Ἐνα ἄλλο δημοτικὸ τραγοῦδι μᾶς θυμίζει τὴν ἀπογοήτευσή τους πολὺ ζωντανά.

•Κι' εἰ Μόικαβες οἱ φίλοι μου
ἢ μοναχὴ μου ἐλπίδι
καὶ τί καλὸ μοῦ κάμανε,
σάν ἦλθαν στὸ Λεβίντε,
νὰ ἀφανίσουν τὰ Νησιά,
καὶ νὰ μὲ παρατήσουν
κοὶ πάλι μὲ τὸν τύραννο
νὰ κάμουν τὴν ἀγάπη !
ἐλπίδα ἀπὸ καμιά μεριά
νὰ λυτρωθῶ δὲν ἔχω ! (1).

Ὅπως βλέπουμε ὁ λαϊκὸς ποιητὴς εἶνε τόσο ἐκφραστικὸς ὅσο ἕκαστὸ τόμοι ἀπὸ ἐπίσημα ἔγγραφα. Ἡ ρωμέϊκη λοιπὸν μουρζουαζία χάνει τὰ νερά της. Οἱ μυστικὲς ἐταιρίες(1) ποὺ συστήθηκαν ἀπὸ φαναριώτες καὶ μουρζουαδες στὶς Ἡγεμονίες διαλύονται. Τὸ «ξανθὸ γένος» δὲν ἔχει σκοπὸ νὰ ξεσκληρώσῃ τὴ ρωμιουσύνη. Τὸ Πατριαρχεῖο ἀρχίζει νὰ βλέπει πῶς οἱ ρούσοι ἐργάζονται γιὰ τὸν ἑαυτὸ τους, πῶς κορροϊδεύουν τοὺς ραγιαδες(3).

τὴ Β α λ κ α ν ι κ ῆ. Οἱ Τοῦρκοι ὅλη τὴ Βαλκανικὴ τὴν ἐλέγαν Ρ ο ὐ μ· Ἰ λ ι = χώρα τῶν Ρωμαίων(Βυζαντινῶν)

(1) Ἀπὸ τὴ συλλογὴ τοῦ E. Legrand: Collection des Monuments, No. 8, σ. 15.

() Κοίτα Π Καλεβρά: Ἐπιστολαὶ ἢ τὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ πρὸ αὐτῆς κλπ. Ἀθῆναι 1856.

(3) Καὶ τὸ κ ί ν η μ α τοῦ Λάμπρου Κατζίων (1789-90) εἶταν ἐμπνευσμένο ἀπὸ τοὺς ρούσους. Ἡ ἑλληνικὴ «Ἐφημερίς» τῆς Βιέννης γράφει σχετικᾶ:

•Τὲς 2 τοῦ παρόντος ἦλθεν ἕνας ρούσσιος γενεράλης Ταμάρ ὀνόματι, σταλμένος ἀπὸ τὸν Φίρστην Ποτεμκὶν πρὸς τὸν ἐδῶ εὐρισκόμενον ρουσσικὸν Ὀμπριστλαίτεναν Λάμπρον, φέροντας μίαν γραφὴν ἀπὸ τὸν Φίρστην Ποτεμκὶν.....πρὸς τὸν εὐγενῆ ἀρχοντα κύριον Λάμπρον Κατζίων, μαζί καὶ τὸ χρυσοβούλλον ὑπογεγραμμένον ἀπὸ τὴν Ἄυτοκρατορίσαν Ρουσσίας, ὅπου τὸν ἔκαμε κολονέλον ἤγουν Ὀμπρέστερον καὶ ἀρχηγὸν τῆς φλόττας εἰς τὸ Ἀρχιπέλαγος καὶ ξεχωριστὰ ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ ἤφερε τὴν παρὰ τῆς Ἄυτοκρατορίσης χραισθεῖσαν καβαλλορίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς τετάρτης κλάσεως, διὰ τὴ στήση ὁ κύρ Λάμπρος τὴν φλότταν του ὄχι μόνον καθῶς ἦτον πρωτύτερον, ἀλλὰ ἀκόμη καλλίτερα».

•Ὁ γενεράλ Τομαράς, ὁ κολονέλος κύρ Λάμπρος Κατζίωνης, μαζί καὶ ὄλοι οἱ ἄλλοι ὀφφικιάλοι τῶν εὐρίσκονται ἀκόμη ἐδῶ (Τριέστι) καὶ δὲν φαίνεται νὰ κάμουν οὔτε καμμία κίνησιν, οὔτε καμμίαν ἐτοιμασίαν».

Γιὰ τὸ στόλο τοῦ Κατζίων, γράφει, στὸ φύλλο τῆς 58 Μ α γ ι ο ὐ 1791:

Γιὰ νὰ καταλάβουμε ἀκόμα καλύτερα πῶς ἐξελίχτηκε ὁ ρωμικός ἐθνικισμός, ἀπὸ τὴ γένεση του ἴσαμε τὰ χρόνια τοῦ Ρήγα Φεραίου, κι' ἀκόμα πᾶ ; διαμορφώθηκαν οἱ πολιτικὲς τοῦ ἰδέες ἀντιγράφω μερικὰ διαφοριστικὰ κομμάτια ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ Χρονικά (1) τοῦ Ἰωάν. Πρίγγου (2) ποῦ εἶταν ἔμπορος στὸ Ἀμστερνταμ στὰ χρόνια 1760—1776.

Μὲ μιὰ παιδικὴ ἀφέλεια ὁ χρονικογράφος Πρίγγος ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά μᾶς δείχνει πῶς σκέφτονταν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ οἱ ξενιτεμένοι ῥωμοὶ ἐμπόροι, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, δίνει ἕνα σωρὸ πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν ἐποχὴ του, κι' ἀκόμα, μᾶς λέει πῶς καὶ ἀπὸ ποιοὺς θὲ ξεσκαβωθοῦν οἱ χριστιανοὶ καὶ τὸ γιατί δὲν μποροῦν νὰ ὑπομένουν τὴν τούρκικη τυραννία.

«... Ὁ θεὸς νὰ ἐνεύσῃ εἰς τὴν καρδίαν τῆς Βασιλείας Ρουσίας ὅπου εἶνε ἠμιόπιστος νὰ μᾶς ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὸ ζυγὸ τὸν βαρὺ καὶ ἀβάστακτον, τὸν ἄδικον, τὸν ἀρπαγον, τὸν ἄπιστον τούρκου, δι' αὐξήσῃ σιτερέωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ... Ὡς πότε βασιλεύει αὐτὸ τὸ ἡμισοφεγγάρι ὅπου κυριεύει τὴν Πόλιν τοῦ Κωνσταντίνου, ἀπὸ τὸ 1454 ἕως τώρα 1768 χρόνοι 314. Φτάνει θεέ μου ἡ ὀργή σου... (1768)

Καὶ σ' ἄλλο του σημείωμα :

«Ἡ μεγάλη ἐλεημοσύνη ὅπου ἤθελε κάμει ἡ Ρουσία ἦταν νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς ἀπὸ τὸν Τούρκου. Ὅμως ἂν γίνῃ ἀγάπη (εἰρήνη) καὶ μείνουν εἰς τὴν τυραννίαν του θὰ τοὺς ἀφανίσῃ ὁ τύραννος (=Τούρκος) μὲ τὸ ν' ἀγαποῦνε τὴν εὐτυχία τῆς Ρουσίας, ἐλπίζοντας μὲ τὸ θεὸ ὅτι αὐτὴ θὰ τοὺς ἀπελευθερώσῃ ὅποτε κι' ἂν εἶνε.» (30 Ν]βρη 1771).

Μὰ ὅταν οἱ Ρουῖσοι ἕστερα ἀπὸ τὴν ὀρλωφικὴ ἐστρατεία στὴ Μεσόγειο 1768—1770 ἔδειξαν πῶς ἐνδιαφέρονται μόνο γιὰ τὰ δικά τους τὰ συμφέροντα, ἀπαγοητεύεται καὶ γράφει (7 Ἀπρίλ. 1774).

«Νὰ σηκωθῇ τινὲς ἀπὸ τὸ Γένος νὰ τὸν ἀκολουθήσουν οἱ ὁμογενεῖς νὰ κάμουν τὸ βολετό τους νὰ ἐλευθερωθοῦνε ἀπὸ τοὺς μὲ βοήθεια πρῶτα τοῦ Θεοῦ καὶ ἕστερα τινὲς βασιλέως ὁμοπίστου ὡς εἶνε ἡ Ρουσία διὸ οἱ ἄλλες βασιλεῖες βλέπομε μὲ ὄλον ὅπου εἶνε χριστιανοὶ βλέπει ὁ καθέννας τὴν ἰδικὴν του ἔννοια

«Ἡ μικρὴ ἀρμάδα τοῦ κολονέλου κύρ Λάμπρου Κατζιώνη, καθὼς ἀπὸ τὸ Τριέστι γράφουν, συναζομένη εἰς τὸ Καλιάρι θέλει μισέσει διὰ τὸ περιγιάλι τῆς Ἀλβανίας, ὁποῦ, ἂν ἴσως καὶ θελήσει ὁ πασιὰς τῆς Σκόδρας νὰ πηγαίῃ μὲ τὸ στρατεύμα του διὰ τὴν Βουλγαρίαν, νὰ ἀπομείνῃ διὰ τὸν φόβον τῆς ἀρμάδας νὰ φυλάξῃ τὰ σύνορά του. Τὰ καράβια αὐτῆς τῆς ἀρμάδας θέλουν συμποσοῦνται μικρὰ τε καὶ μεγάλα ἕως 25». Μελέτη Ρούσου «Ἐλεύθ. Βῆμα» 28. 11. 1928.

(1) Τὰ ἱστορικὰ αὐτὰ χρονικά βρίσκονται ἀνέκδοτα στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Ζαγοράς. Τώρα τελευταία (1929) ὁ συντάκτης τοῦ ἱστορικοῦ λεξικοῦ Ν. Ἀνδριώτης πῆγε εἰς τὴν Ζαγορὰ καὶ τὰ μελέτησε ξεχωριστό. Τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ τὰ ἀνέγραψε καὶ ἔκαμε καὶ σχετικὴ ἀνακοίνωση στὴν Ἐταιρεία τῶν Βύζαντινῶν Σπουδῶν (20.11.30).

(2) Ὁ Ἰ. Πρίγγος εἶταν ἀπὸ τὴ Ζαγορὰ τοῦ Πηλίου. Στὰ 1740 ξενιτεύθηκε. Καὶ ἀφοῦ πέρασε ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ Σμύρνη κατέληξε εἰς τὴν Ὀλλανδία ὅπου καὶ πλούτισε πολὺ.

καὶ δὲν τοὺς νοιάζει μῆτε διὰ τὴν χριστιανοσύνην μῆτε διὰ τοὺς χριστιανούς ὅπου εἶνε ἀποκάτω εἰς τὴν τυραννίαν τοῦ Τούρκου».

Ὡστόσο μόλα τὰ πλούτη του δὲν ξεχναίει πῶς κάτω ἀπὸ τὸ τούρκικο καθεστῶς δὲν μπορεῖ νὰ ἀναπτυχῆ ἑλεύθερα τὸ ἐμπόριο καὶ νὰ εἶνε σίγουρη ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία. Γι' αὐτὸ ἔχοντας ὑπ' ὄψει του πῶς στὴν Ὁλλανδία καὶ στὴν Εὐρώπῃ οἱ «ἐμπορικὲς κομπανίες» εἶνε ἐλεύθερες καὶ ἀσφαλισμένες ἀπὸ τοὺς νόμους, γράφει :

«...Ὅλα αὐτὰ ἀπὸ κάτω στὸν τοῦρκο δὲν μποροῦν νὰ συστηθῶν μῆτε νὰ γένουν. Ὅτι αὐτὸς εἶνε ἀτακτος καὶ ἀδικος. Καὶ ἐὰν εἶνε ὁ σεφμαγιὰς χίλια τὰ δνομάζει δεκάδιπλα διὰ νὰ τὰ ἀρπάξῃ νὰ πτωχύνῃ τοὺς ἄλλους, μὴ διακρίνοντας διὰ τὸ πλοῦσι σμα τῶν ὑπῆκόων εἶνε πλοῦτος τῆς βασιλείας του. Ἀλλὰ αὐτὰ συσταίνονται μὲ δικαιοσύνη καὶ αὐτὸς εἶνε ὅλως ἀδικος καὶ δὲν εἶνε διὰ νὰ κατορθώῃ τίποτα, ἀλλὰ διὰ νὰ χαλνᾷ, ὁ μεγαλοδύναμος νὰ τὸν ἀφανίσῃ νὰ γίνῃ χριστιανοσύνη ἢ Ἑλλάδα, νὰ εἶνε δικαιοσύνη νὰ γίνουν παρόμοιες κυβερνήσεις ὡς ἡ ἄνωθεν καθὼς εἶπε εἰς τὴν Εὐρώπῃν ὅπου κάθε ἕνας ἔχει τὸ ἐδικὸ του χωρὶς φόβον καμμίας ἀδικίας, ὅτι βασιλεύει ἡ δικαιοσύνη εἰδὲ στὸν τοῦρκο ἢ ἀδικία καὶ ἡ ἀρπαγὴ». (11 Ἀπρίλη (1774).

Καταλαβαίνει ὁμως πῶς οἱ ραγιάδες μόνοι τους δὲν μποροῦν νὰ ξεσκληθῶν. Ἡ ρωμέικη μπουρζουαζία εἶνε ἀκόμη ἀδύναμη κ' οὔτε μπορεῖ νὰ σκεφῆ γιὰ ἐπαναστατικὸ ἀγῶνα. Τὰ ἱστορικὰ χρονικὰ τοῦ Πρίγγου εἶνε στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ καθρέφτης τῆς ψυχολογίας τῶν τοτινῶν ρωμιῶν πραγματευτάδων ποὺ ζοῦσαν στὴν Εὐρώπῃ. Περιμένουν ὅλοι τους «τοὺς χριστιανούς βασιλεῖς» νὰ χαλάσουν τὴν Τουρκιά.

Γι' αὐτὸ καὶ γράφει :

«...Ἐνωσέ τους (θεέ μου) τοὺς χριστιανούς βασιλεῖς νὰ κ' μουν ἐτοῦτο τὸ ἔργον νὰ ἐλευθερωθῶν οἱ χριστιανοὶ ἀπ' τὴν τυραννία καὶ δυναστεία τοῦ τούρκου διὰ νὰ βασιλεύει ἡ δικαιοσύνη καὶ νὰ μὴν ἀδικεῖται τις ἀλλὰ νὰ εἶναι βέβαιοι, ὁ καθένας εἰς τὴν ζωὴν του καὶ εἰς τὸ ἐδικόν του καὶ ὄχι ὡς εἶνε τώρα ὅπου εἶνε τρομάρα, ὅπου φοβᾶσαι καὶ τὸν ἴσκιον σου. Καὶ μὲ ὅλο αὐτὸ φτάνει νὰ ἔχῃς ὀλίγον τι, δὲν λείπουν ἢ ἀβανίες νὰ σὲ κάμουν νὰ τὰ χάσῃς, νὰ σὲ πτωχύνουν, νὰ σὲ ἀφανίσουν, καθὼς κάμουν οἱ τοῦρκοι μὲ τοὺς χριστιανούς, ὅπου τοὺς ἐπτώχυναν καὶ τοὺς ἐρήμαξαν μὲ τὲς ἀδικίες καὶ τὲς ἀρπαγὰς οἱ ἀβάνηδες, ὅπου μὲ τὸ νὰ εἶνε κ α κ ὁ ς ὁ ἔ ξ ο υ σ ι α σ τ ἦ ς ε ὑ ρ ἰ σ κ ο υ ν χ ὠ ρ α ο ἰ κ α κ ο ἰ νὰ κ ἄ ν ο υ ν τ ἦ ν κ α κ ἰ α, ἀ δ ι κ ὶ ὠ ν τ α ς κ α ἰ π ἔ ρ ν ο ν τ α ς τ ο ῦ ἄ λ λ ο υ ν ο θ...» (5 Ἀπρίλη 1774).

II. ΤΟ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΞΥΠΝΗΜΑ

6. Οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα σέρβικης καὶ ρωμέικης μπουρζουαζίας.

Ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη καὶ ἐξέλιξη τῆς ρωμέικης καὶ σερβοκροάτικης μπουρζουαζίας, εἶταν ἐπόμενο νὰ φέρῃ καὶ τὸ πνευματικὸ ξύπνημα (1).

(1) Γιὰ τὴν πνευματικὴ Ἀναγέννηση τῆς ρωμέικης μπουρζουαζίας κοίτα περισσότερο στὸ βιβλίον μου : Δημοτικισμὸς καὶ Λογιωτατισμὸς. Ἀθ. 1927. σ. 33—38. Ἔχω νὰ προσθέσω ἐδῶ μόνο ἕνα δουκουμένο ἀξιόλογο Ὁ πρῶν οἰκουμηνικός Πατριάρχης Καλλίνικος ὁ Γος (1767) ποὺ καθαιρέθηκα γιὰ τὴν νεω-

Τὸ οἰκονομικὸ δυνάμωμα καὶ ἄπλωμα τῆς νέας τάξης (μπορζουαζίας), ἀπὸ τὶς ἐξακριβωμένους πηγές ποῦ ἔχουμε, ἔφερε, μιὰν ἀληθινὴν ἀναστάτωση στὴν πνευματικὴ (διανοητικὴ) κατάσταση τῶν σκλαβωμένων ρωμιῶν. Ἐπάνω κάτω ἴσαμε τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰώνα βασιλεύει ὄχι μόνον ἡ κοινωνικὴ ἀθλιότητι στὶς χῶρες τῆς Βαλκανικῆς, μὰ, καὶ σὰν ἀντίπαλος τῆς καὶ ἡ ἀμάθεια καὶ τὸ πνευματικὸ σκοτάδι. Σχολεῖα, ἂν ἐξαιρέσωμε τὴν Πατριαρχικὴ Σχολή, δὲν ὑπῆρχανε. Τὰ βιβλία ἐξὸν ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικά, εἶταν ἄγνωστο πρῶτα γιὰ τὴ μεγάλη μάζα.

Ἔτσι στὸ ἐξωτερικόν, στὶς ρωμείκες κοινότητες ποῦ εἶταν ὠργωνωμένες στὴν Εὐρώπη καὶ πρὸ πάντων στὴν Αὐστρουγγαρία πρωτάρχισεν ἡ πνευματικὴ κρίνηση γιὰ τὸ φωτισμὸ τοῦ Γένους με φυλλάδια, εἰκόνες, βιβλία, μεταφράσεις, χάρτες, ἴδρωση σχολειῶν κλπ. Δὲν εἶνε βέβαια ὀλότελα τυχαῖο τὸ γεγονὸς πὼς στὴ Βιέννη πρωτοβγαίνει ἡ πρώτη ἑλληνικὴ ἔφημερίδα μετὸν τίτλο: «Ἐφημερίς», (31 Δ)βρη 1790-Δ)βρη, 1797).

Ὁ καθηγητὴς στὸ Βουκουρέστι τῆς Ρουμανίας Δημοσθ. Ρουσσος,

τεριστικὲς τοῦ ἀπόπειρες, τονίζει, σένα τοῦ κακότεχνο στιχοῦργημα πὼς οἱ πρῶτοι εἶταν ἐκείνοι ποῦ ἐνδιαφέρθηκαν γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Ζαγοράς. Ἡ μαρτυρία αὐτὴ δὲν εἶνε βέβαια τυχαία μὰ ἔχει ἱστορικὴ ἀξία μεγάλη :

Σχολῆς ζοφώδους καὶ πεπαλαιομένης
πτύσις δηλούσης ζήλος, ὁ τῶν ἐμπόρων
νέαν ἀνακαίνισεν ὠραίαν πάνυ
καύχημα, δόξαν Ζαγοράς τῆς πατρίδος.

Ζήλος ἐμπόρων ὑπὲρ τῆς πατρίδος.
ἤγειρε οἶκον τῆς Σχολῆς ὡς ὁράται
δι' ἐξόδων νῦν ἰδίων καὶ δαπάναις
οἷς ὁ ὕψιστος δοῦς ἀντιμισθίαν.

Οἱ πρῶτοι εἰς ἀνήγειραν πίπτουσαν Σχολὴν
|ὡς βλέπεις

Ἰωάννου πρὶν τοῦ Πρίγγου ἡ ἀγάπη
καὶ Νικολάου ἡ ὑπὲρ τῆς πατρίδος
καὶ Γεωργίου, τριῶν φιλοπατριδῶν
καὶ ἄλλων τινῶν, ὁ τοῦ σχολείου λόγος, ὡς νῦν ὁράται
|ἔξενε.

Ἔμενε λοιπὸν αὐλὴ τε καὶ τοῖχος
περιαύλιον καὶ ὁ Ναὸς Προδρόμου μελετώμενος.
Ἴνα τὸ τέλος λάβει, τὸ μέγα τοῦτο καὶ θειότατον ἔργον
φθάσε Βαπτιστὰ εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν.

Νεῦσον προφήτα εἰς τὴν καρδίαν τούτην.
τριῶν ἐμπόρων καὶ εἰς τὸ νοῦν τῶν ἄλλων
μὴ ἡμιτελὲς τὸ ἔργον τοῦτο μείνη,
κλέος, καύχημα καὶ δόξα τῆς πατρίδος.

ἔχει πολὺ δίκαιο, ὅταν γράφει στὴν ἀξιόλογη πληροφορικῆ του μελέτη «Λί πρωῖται ἑλληνικαὶ Ἐφημερίδες» (1) πῶς:

«Καὶ ἀλλαχού τῆς Εὐρώπης ὑπήρχον ἑλληνικαὶ παροικίαι κατα τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξέχουσαν θέσιν κατεῖχεν ἡ Βενετία, ἀλλὰ ἡ Βιέννη, φαίνεται, ὅτι ἦτο τὸ καταλληλότερον κέντρον διὰ τὰ ἐκδοθῆ καὶ εὐδοκιμήσῃ μία ἑλληνικὴ ἔφημερίς. Πρῶτον ἦτο τὸ πλησιέστερον πρὸς τὴν Ἀνατολὴν πολιτικὸν καὶ πνευματικὸν κέντρον τῆς Εὐρώπης καὶ ἔπειτα εἶχεν ἐνδοχώραν κυκλοφορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου, με ταχεῖαν καὶ ἀσφαλῆ συγκοινωνίαν, τὰς πολυπληθεῖς ἑλληνικὰς παροικίας τῆς Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας, τὸν ἐν ταῖς Παρισίοις ἡγεμονίας ἀκμάζοντα ἑλληνισμόν καὶ ὅλον τὸ ἑλληνικὸν ἀναγωνιστικὸν κινῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας.

Αἱ ἑλληνικαὶ παροικίαι τῆς Αὐστρίας καὶ Οὐγγαρίας συγκεκροτημέναι εἰς κομπανίας ἐμπορικὰς (ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοκρατορικῶν προνομίων), μέλη τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ Σέρβοι καὶ Βούλγαροι καὶ Ρουμῖνοι, γνωρίζοντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὴν ἑλληνικὴν, ἀπετέλουσαν τὴν καλλιτέραν πελατεῖαν τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου, καὶ ἤϋξανον ὁλονὲν διὰ διηνεκῶν ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν μετοικεσιῶν»

Στὴ Βιέννη λοιπὸν πρωταρχίζει ἡ «ἐθνικιστικὴ» ὤωμείκη(2) προπαγάνδα καὶ ἡ Ἐφημερίς τῶν Πούλιων ρίχνει τὸν πρῶτο ἐθνικιστικὸ σπόρο.

Οἱ ὤωμοὶ μπουρζουάδες ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ἓνα ὄργανο πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, πού νὰ τοὺς μαθαίνει τὰ νέα (3) (πολιτικὰ καὶ οἰκονομικὰ) τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ εἶνε μαζί ὁ πνευματικὸς κρῖκος τοῦ ἔξω καὶ μέσα του ροκρατούμενου «ἑλληνισμοῦ».

Ἀπὸ τὴν ἀνάγκη αὐτὴ ἔβγαине ταχτικά ἡ Ἐφημερίς στὸ τυπογραφεῖο τῶν Ἀδελφῶν Πούλιων(Μαρκιδιῶν) καθὼς καὶ πολλὰ φυλλάδια καὶ βιβλία (4).

(1) Δημοσιεύθηκε στὸ Ἐλεῦθερο Βῆμα στὰ φύλλα 25 Ν]βρίου 1928 -29 Ν]βρίου 1928.

(2) Γράφονταν σὲ ἀπλὴ γλῶσσα. Ἐβγαине καὶ εἰδικὴ ἔκδοσις γιὰ τὰ τουρκοκρατούμενα μέρη γραμμένη με εἰδήσεις καὶ ἄρθρα τέτοια πού νὰ μπορεῖ νὰ κυκλοφορεῖ στὴν Τουρκία.

(3) Ὁ Δ. Ρούσσοσ στὴν ἴδια του μελέτη (Ἐλ. Βῆμα, 28, 11, 928) γράφει σχετικὰ : Οἱ ἐκδόται (Ἄδ. Μαρκιδες Πούλιων) αἰτιολογοῦν τὴν ἐμφάνισίν τῆς καὶ δίδουν τὸ πρόγραμμά των. Ἐκεῖ ἀναγινώσκομεν ὅτι οἱ ὁμογενεῖς μὴ ἔχοντες καιρὸν ν' ἀναγινώσκουν ἔξενος ἔφημερίδας δὲν μποροῦν νὰ παρακολουθήσουν τὴν πολιτικὴν κατάστασιν καὶ μένουν με ἰδέας συγκεχυμένας ἀπὸ τὰ ἰδιωτικὰ γράμματα πού λιμβάνουν. Διὰ τοῦτο ἐσκέφθησιν νὰ ἐκδώσιν μὴν ἔφημερίδα τῆς ὁποιῆς ἡ διήγησις θέλει εἶνε μία ἐκλογή ἀξιοδιηγητῶν πραγμάτων ὅχι μόνον πολεμικῶν, ἀλλὰ καὶ πολιτικῶν καὶ μάλιστὰ οἰκονομικῶν.

Οἱ ἐκδόται μὴ ἔχοντες τυπογραφεῖον ἰδικόν των, ἐκδδουν κατ' ἀρχὰς τὴν ἔφημερίδα εἰς τὸ τυπογραφεῖον τοῦ Baumeister καὶ συνιστοῦν εἰς τοὺς ἀναγνώστὰς των νὰ προμηθεύωνται τὸ φύλλον ἢ ἀπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν ταχυδρομείων τῆς Βιέννης ἢ ἀπὸ τὸ ἐν λόγῳ τυπογραφεῖον. Κατόπιν ἀποκτοῦν ἰδικὸν των τυπογραφεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκδίδεται ὄχι μόνον ἡ ἔφημερίς, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἑλληνικὰ βιβλία μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τοῦ Ρήγα »

(4) Στὴ Βιέννη τυπώθησαν καὶ διάφορα βιβλία τῆς ἐμπορικῆς φιλολογίας. Νὰ μερικὸι τίτλοι: «Χειρῶν γὰρ ἔμπειρος τῆς πρῶτης»

Ἡ πνευματικὴ αὐτὴ κίνησις ὅπως ξέροντες πῆρε πρὸς μεγάλη ἀνάπτυξιν στὰ πρῶτα εἴκοσι χρόνια τοῦ 19ου αἰῶνα.

Μὰ καὶ ἡ σερβοκροατικὴ μουρζουαζία παρουσίασε σημαντικὴ πνευματικὴ κίνησις, γιατί ὅπως εἶπαμε καὶ ἡ σέρβικη μουρζουαζία εἶταν ἀρκετὰ ἐξελιγμένη. Στὴ Βενετία μάλιστα ἀπὸ τὰ 1763 κι' ὄλας ἔβγαλαν ἓνα περιοδικὸ μὲ τὸν τίτλο Σ λ α υ ο σ ε ρ β ι κ ῆ Ἐ π ι θ ε ὡ ρ ῆ σ η. Στὰ 1790 πάλι στὴ Λειψία ἀγοράστηκε ἀπὸ ἓνα σέρβο σπουδαστὴ τὸν Ἐμ. Γιάγκοβιτς ἓνα μικρὸ τυπογραφεῖο. Στὴ Βιέννη τὴν ἴδια ἐποχὴ πού οἱ Μυρκίδες Πούλιου ἔβγαλαν τὴν πρῶτην ἑλληνικὴ ἐφημερίδα καὶ τύπωναν στὸ τυπογραφεῖο τους ἑλληνικὰ φυλλάδια καὶ βιβλία, οἱ σέρβοι ἐμπόροι συμφωνήσανε μαζὺ τους, νὰ τοὺς βγάλει μιὰ δική τους ἐφημερίδα : τὰ Ἡμερήσια Νέα πού στὰ 1792 σταμάτησε. Πρὸ ὕστερα οἱ σέρβοι ἐμπόροι τῆς Βιέννης, ἀγόρασαν δικό τους τυπογραφεῖο καὶ ἔβγαλαν τὰ «Σ λ α υ ο σ ε ρ β ι κ ᾶ Νέα. Στὴ Δαλματία πάλι πού εἶταν ἐπηρεασμένη—ὅπως τὰ δικὰ μας τὰ Ἐφτάνησα—ἀπὸ τὸ δυτικὸ πολιτισμὸ, οἱ νοτιοσλάβοι παρουσιάζουν ἀξιόλογη πνευματικὴ κίνησις. Ἡ ἱστορικὴ Ραγούζα ἀπὸ πολὺ νωρὶς (18ος αἰῶνας) γίνεται τὸ πνευματικὸ κέντρο τῶν νοτιοσλάβων.

Ἡ πνευματικὴ αὐτὴ κίνησις τῆς γιουκοσλάβικης μουρζουαζίας πού δὲν περιορίστηκε μόνο στὸ νὰ βγάλει ἐφημερίδα καὶ νὰ τυπώσῃ φυλλάδια, μᾶς δείχνει πόσο στὴν τοτινὴ ἐποχὴ εἶταν ἀνεπτυγμένοι καὶ ὁ γιουκοσλάβικος ἐθνικισμός.

Γι' αὐτὸ οἱ ρωμοὶ καὶ γιουκοσλάβοι δὲν τὰ πῆγαιναν καλὰ μέσα στὶς πόλεις τῆς Αὐστροουγγαρίας (1). Ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἑλληνικὴ Ἐφημερίδα μαθαίνουμε πῶς ὄλο καὶ τσακώνονταν οἱ ρωμέικες καὶ οἱ σέρβικες κοινότητες στὴν Πέστη, Βιέννη, Τριέστι, Σεμλίν, Neusatz κι' ἄλλου. Ὁ κρυφὸς ἀνταγωνισμὸς στὴν ἀρχή, ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἐθνικότητες, δὲν ἀρῆγε νὰ ξεσπάσῃ σὲ μιὰ μεγάλη ἀμάχη (2).

τ ε ι α ς : ἦτοι βιβλίον περιέχον ὄλους τοὺς ἀνογκαιοὺς σχεδὸν ἰσομοῦς τῆς πραγματείας ὁμοῦ καὶ τὰ ζύγια καὶ πῆχας ὄλους σχεδὸν τῆς Εὐρώπης· Βιέννη 1793.—Ἡ Σ κ ρ ι τ ο ὕ ρ α Δ ὀ π ι α ἦτοι ἡ τάξις τῶν πραγματευστάδικων καταστίχων· Κοίτα Βρεττοῦ: Ν ε ο ε λ λ ῆ ν ι κ ῆ ἰ λ ο λ ο γ ί α Β, σ. 93 κτὶ 99. Ἐπίσης τυπώθηκαν καὶ διάφορα καλεντάγια καὶ ἄλλα τέτοιου εἶδους βιβλία.

(1) Στὴν Αὐστρία, γραικοί, βλάχοι, σέρβοι λέγονται ὄλοι : Ἰ λ λ υ ρ ι κ ὸ ν Γ ἑ ν ο ς καὶ εἶχανε κάποια μικρὴ αὐτοδιοίκησις : τὴν κα γ γ ε λ α ρ ί α τους.

(2) Ὁ Δ. Ρουσσὸς στὴν Ἱδία του μελέτῃ (Ἐλ. Βῆμα 28.11.928) γράφει σχετικὰ : «Αἱ μεταξὺ τῶν ἐν Αὐστρίᾳ Ἑλλήνων καὶ Σέρβων σχέσεις δὲν ἦσαν φαίνονται καὶ τόσον τραφεραί.

Ὡς γνωστὸν, αἱ ἐκεῖ ἑλληνικαὶ ἐκκλησιαὶ ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῶν Σέρβων ἀρχιερέων, ὄλοι δὲ οἱ ὀρθόδοξοι περιλαμβάνοντο ὑπὸ τὸ κοινὸν ὄνομα : τὸ Ἰ λ λ υ ρ ι κ ὸ ν γένος. Ἐπὶ τὴν γενικὴν αὐτὴν ὄνομασίαν ἐννοοῦντο ὄλοι οἱ εἰς τοὺς βασιλικούς τόπους εὐρισκόμενοι Σέρβοι, Βλάχοι καὶ Γραικοί» λέγει ἡ ἐφημερίς εἰς μίαν ὑποσημείωσιν τοῦ φύλλου τῆς 25 Φεβρουαρίου τοῦ 1791. Εἰς δὲ τὸν 62 ἀριθμὸν τῆς 1 Αὐγούστου 1791 ἀναγινώσκωμεν :

«Φαίνεται ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς, ὄσοι τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἤθελαν ζητήσῃ παρὰ

Τὰ τοιαῦτα αὐτὰ δὲν εἶταν τυχαῖα, μὰ ἀντικαθ' ἑρέτριζαν τὴς ἐθνικῆς ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὶς δύο μπουρζουαζίες, ἀντιθέσεις, ποὺ ὅσο κι' ἂν δὲν πήραν μεγάλη ἔχταση, ἐμπόδισαν ὅμως τὴν ἄμεση σ υ ν ε ρ γ α σ ί α καὶ σ υ μ μ α χ ί α τῶν δύο λαῶν, σέρβων καὶ ῥωμιῶν, στὸν ἀπελευθερωτικό τους ἐνάντια στὴν Τουρκιὰ ἀγῶνα. Κι' ὅσες μάλιστα πιὸ ὕστερα ἀπόπειρες κι' ἂν ἔγιναν, γιὰ μιὰ συνεργασία καὶ συμμαχία, ἀπότιχαν ὅπως ξέρομε.

Ὡς τόσο ἡ πνευματικὴ ἀναγέννηση τῶν γραικῶν ξεπερνοῦσε τὴν ἀνάλογη ἀνάπτυξη κάθε ἄλλης βαλκανικῆς ἐθνότητος. Ἀπὸ ἀντικειμενικούς λόγους ὁ ῥωμέϊκος ἀστισμὸς ἀσκοῦσε, ἂν μπορούμε νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι, κ η δ ε - μ ο ν ί α ἐπάνω στὴ νεαρὴ βεστική τάξη ὅλης τῆς Βαλκανικῆς. Ἐπαίξε ρόλο π ρ ω τ ο π ο ρ ι α κ ὸ. Ὅσο κι' ἂν ἀντιδροῦσε ἡ Γιουκσλαβικὴ μπουρζουαζία, οἱ ῥωμοὶ μπουρζουάδες εἶταν σκορπισμένοι παντοῦ καὶ εἶταν οἰκονομικὰ πιὸ δυνατοί. Ἐξάλλου τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ(1) ὄνομα ποὺ ἡ ῥωμέϊ-

τῆς Μεγαλειότητος τοῦ Καίσαρος ἀξίως, ἢ νὰ ἀγοράσουν ὑποστατικά ἢ ἄλλο τι, πρέπει νὰ κάμουν τὸ ζήτημά των διὰ μέσου τῆς Ἰλλυρικῆς καγγελαρίας».

Οἱ Σέρβοι παρηνέβαινον αὐθαιρέτως εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ κοινοτικά ζητήματα τῶν Ἑλλήνων, οἷτω δὲ ἐπήρχοντο συχνὰ δυσάρεστοι προστιβιαί. Ἐλοβον δ' αὐταὶ ὀξὺν χαρακίτηρα, ἐξ αἰτίας τῆς ἐκκλησίας τοῦ Νεοφύτου (Neusatz), τῆς Οὐγγαρίας. Ἴδοι' ἐν συντόμῳ ἡ αἰτία :

Εἰς τὰς 27 Δεκεμβρίου τοῦ 1790 συνήλθον οἱ Ρωμαῖοι τοῦ Νεοφύτου διὰ νὰ ἀλλάξουν τοὺς ἐπιτρόπους καὶ νὰ κάμουν συνεισφοράς ὑπὲρ τῆς κοινότητος. Μανθά-νοντες τοῦτο οἱ Σέρβοι συνεκάλεσαν καὶ αὐτοὶ τὸ Κομμουνιτέτο αὐτῶν δι' ὑποθέσεις τοῦ σχολείου των, ἀνάμεσα εἰς τὰς ὁποίας (ἔπονται ἀποσιωπητικά ἐν τῷ κειμένῳ).

Τὶ σκανδαλιον ἐπικολούθησεν δὲν γνωρίζομεν διότι ἡ λογοκρισία ἀπήλειψε μετὰ τὴν λέξιν τὰς ὁποίας, ὅτι θὰ εἴμεθα περιεργοὶ νὰ μάθωμεν. Ἐπρόβαλαν λοιπὸν οἱ Σέρβοι νὰ μὴ ψάλλουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἀγίου Νικολάου ἐκ δεξιῶν ρωμαϊκά, ἀλλ' ἐξ ἀριστερῶν, οὔτε τὸ Κύριε ἐλέησον ρωμαϊκά παρὰ σέρβικα. Ἔστειλαν καὶ διαταγὴν εἰς τὸν ψάλτην ὑπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα, ὅστις ὅμως δὲν ὑπήκουσεν. Ἐνα παρόμοιον συμβεβηδὸς ἐπροξένησε καὶ μιὰ μεγάλην ταραχὴν εἰς τοὺς ἐκεῖ εὐρισκόμενους Βλάχους καὶ Ρωμαίους. Ἐπειδὴ δὲν ἤθελαν νὰ προκαλέσουν σκάνδαλον, διαρκούσης τῆς λειτουργίας, οἱ Ρωμαῖοι καὶ Βλάχοι ἐπίτροποι ἐπήγαν εἰς τὰ ὀσπίτια τους. Μετὰ τὸ γεῦμα ὅμως παρουσιάσθησαν πρὸ τοῦ ἀρχιερέως Ἰανωβίκη καὶ ἐξέθηκαν τὰ παράπονά τους, ἐπικαλούμενοι τὴν Τολεράντζ τοῦ αυτοκράτορος, καθ' ἣν ἕκαστον γένος ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ λατρεύῃ τὸν θεὸν εἰς τὴν γλώσσαν του.

Ὁ ἀρχιερεὺς τοὺς κατεπράυνε καὶ ἔτσι ἔφυγαν οἱ ἐπίτροποι εὐχαριστημένοι.

Ἐν ὑποσημειώσει ἡ ἐφημερίς δίδει τὸ ἱστορικὸν τῆς ἐκκλησίας Νεοφύτου καὶ λέγει ὅτι οἱ Ρωμαῖοι τὴν ἔκτισαν καὶ ἐπισυνάπτει : Ἀγκαλὰ καὶ ἕνα παρόμοιον δὲν ἐσυνέβη μόνον ἐδῶ πρῶτον. Ἡ αὕτη ταραχὴ ἠκολούθησε καὶ εἰς Ζέμονα (Σερμλίν) καὶ εἰς τὴν Πέσαν, Τριέστι καὶ παντοῦ.»

(1) Στὴν ἀ γ γ ε λ ί α γιὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἐ φ η μ ε ρ ί δ ο ς ποὺ τύπωσαν καὶ μοίρασαν οἱ Μαρκίδες Ποῦλιου (16 8]βρίου 1790) γίνεται μὲ πολὺ στόμφο λόγος γιὰ τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πολιτισμὸ καὶ τονίζεται ἀκόμα πῶς οἱ ῥωμοὶ εἶνε οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Διαβάστε. «Ἡ φιλομάθεια ἐμφυτεύει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν πολυμάθειαν, ἢ ὁποία τοὺς κάνει εὐτυχεῖς καὶ εὐδαιμόνας. Τοῦτο τὸ νὰ εἶνε ἀληθές, ἄς ξαναγυρίσωμεν εἰς τὴν σκέψιν τῶν προπατόρων τῆς Ἑ λ λ ἄ δ ο ς (ἐδῶ

κη μπουρζουαζία τὸ οἰκαιοποιεῖται, βάρυνε πολὺ στὴν Εὐρώπῃ καὶ Βαλκανική. Ἔτσι ὄχι μοναχὰ ἀπὸ οἰκονομικὴ ἀποψη, μὰ κι' ἀπὸ κοινωνικὴ, ἡ ρωμείκη μπουρζουαζία βρισκόντανε σὲ ἀνώτερη θέση. Κι' ἀκόμα κι' ἕναν ἄλλο λόγο πρέπει νάχουμε ὑπ' ὄψει. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὅσο κι' ἂν ἀνάμεσα τῆς σέρβικης καὶ τῆς ρωμείκης μπουρζουαζίας ἀρχισε ὁ ἔθνικὸς ἀνταγωνισμὸς δὲν μποροῦσαν στ' ἀτοχὰ ἢ μιὰ νὰ πολεμήσῃ τὴν ἄλλη. Ἡ βαλκανικὴ μπουρζουαζία στὸ σύνολό της ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀντικειμενικὲς ἱστορικὲς συνθῆκες ἔπρεπε στὸ πρῶτο σκαλαπάτι τῆς ἀνάπτυξής της νὰ εἶναι ἐνωμένη καὶ ὄχι κομματιασμένη, γιατί *ν ο ι ν ὁ ς* εἶταν ὁ πολιτικὸς (Τουρκιὰ) καὶ ὁ κοινωνικὸς (φεουδάρχες) ἐχθρὸς. Οἱ σερβοκροάτες μπουρζουάδες εἶταν ὑποχρεωμένοι ν' ἀναγνωρίζουν ἴσαμε ἓνα σημεῖο τὴν ὑπεροχὴ τῶν ρωμιῶν.

III. Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

7. Τὸ φιλογαλλικὸ Κόμμα καὶ ὁ Ρήγας Φεραίος

Ἡ Βιέννη, πού ἔγινε τὸ πρῶτο πνευματικὸ κέντρο τῆς ξενητεμένης ρωμείκης καὶ σέρβικης μπουρζουαζίας, ἔγινε καὶ τὸ πρῶτο *πολιτικὸ* κέντρο.

Μέσα στὴ Βιέννη πρωτοῦρχισαν νὰ συνομοτοῦν οἱ ρωμιοὶ καὶ σέρβοι ἐνάντια στὴν Τουρκιά, Ὅπως θὰ ἰδοῦμε μάλιστα παρακάτω, σ' ἄλλο κεφάλαιο, ἡ πρώτη σοβαρὴ *μυστικὴ* ἑταιρεία γιὰ τὸ ξεσήκωμα τῆς Βαλκανικῆς, στὴ Βιέννη ἰδρύθηκε. Καὶ ὅμως οὔτε οἱ ρωμιοὶ οὔτε οἱ σέρβοι στὰ τελευταῖα δέκα χρόνια τοῦ 18ου αἰῶνα ἀκολουθοῦν *αὐστηρικὴ* *πολιτικὴ*. Ἄν καὶ ζοῦν μέσα στὴν Αὐστρουγγαρία ἔχουν κρεμάσει τὶς ἐλπίδες τους στὴ Γαλλία. Κι' αὐτὴ ἡ «ὀρθόδοξη» Ρουσία δὲν εἶναι πιά ἡ προστάτρια τῶν χριστιανῶν τῆς Βαλκανικῆς.

Ὁ Ρήγας Φεραίος (Βελεστινλῆς) (1), ὁ πρῶτος ἀρχηγὸς τοῦ

ἐννοεῖται ὅλη ἡ διασπορὰ τῶν ἐλλήνων) τότε θέλομεν ἰδῆ, ὅταν αὐτὴ μὲ τὴν ἐλευθερίαν ἔζη, καὶ μὲ τὴν αὐτονομίαν ἐκυβερνᾶτο, ὅταν τρωμένη ἀπὸ τὸν ἔρωτα τοῦ πολιτικοῦ καλλωπισμοῦ, ἐσπούδαζε πῶς νὰ διαφέρῃ ἀπὸ τὰς παροικίας τῶν ἐπιλοιπῶν ἔθνῶν. Τότε ἤκμαζον ὄχι μόνον αἱ δημόσιαι τέχναι, ὅσαι ἰσχυροποιοῦν τὰς πολιτείας ἀλλὰ περιπλέον καὶ ὅλα τὰ εἶδη τῆς μαθήσεως. τότε ἤκμασαν οἱ ἐμπειροὶ πολιτικοί, τότε ἦνθησαν οἱ ἐνδοξοὶ στρατάρχαι, οἱ πολυμήχανοι ἀρχιτέκτονες, οἱ ἐπιδέξιοι γλύπται, οἱ εὐπίβουλοι ζωγράφοι, οἱ φυσιολόγοι, οἱ μηχανικοὶ, οἱ μαθηματικοί, οἱ φιλόσοφοι, οἱ ῥήτορες, οἱ ἱστορικοὶ καὶ ἀπλῶς ὅλαι αἱ ἐπιλοῖτοι ταξιαρχίαι τῆς πολυμαθείας.

Καὶ τῇ ἀληθείᾳ, τότε ὁμοιάζει ἡ ΕΛΛΑΣ μὲ μίαν γονιμοτάτην γῆν ὅπου ἐβλάστησε κάθε εἶδος γενναίων καρπῶν Ὅντες λοιπὸν ὑστερημένοι οἱ ἀπόγονοι ἐκείνων τῶν περιβοήτων Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν αὐτονομίαν καὶ ὑποδουλωμένοι εἰς πολλὰ βάσανα, μὲ ὅλον τοῦτο δὲν παύουν ποτὲ μιμούμενοι τοὺς παλαιούς των προπάτορας. . . . Ἐλευθ. Βῆμα 26. 11. 928.

(1) Τὸ ὄνομα Ρήγας Βελεστινλῆς εἶναι ψευδώνυμο. Τὸ μικρὸ ὄνομα τοῦ Ρήγγε εἶναι, ἀπὸ τὴ μαρτυρία τοῦ Γάλλου προξένου στὸ Τριέσι Brechet. Ἄντωνης. (Λεγκράντ-Λάμπρου: Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγγε 1891 σ. 169). Ἐπε

ρωμέικου ἔθνικισμοῦ δὲν κάνει κανένα λόγο γιὰ τὴν «ὀρθόδοξη» Ρουσία οὔτε περιμένει κανέναν «χριστιανό» βιαιδιὰ νὰ ξεσκαβώσῃ τοὺς ραγιαδες. Στηρίζει ὅλες του τὶς ἐλπίδες στὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση καὶ στὸ ἔθνικὸ ἐπαναστατικὸ αἶσθημα τῶν ἰδίων τῶν ραγιαδῶν.

Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση καὶ οἱ γαλλικὲς δημοκρατικὲς ἰδέες εἶνε τὸ στῆριγμα τῆς ρωμέικης μπουρζουαζίας πού ζῆ στὸ ἐξωτερικόν, ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Τουρκίας.

Εἰν' ἀλήθεια πῶς καὶ πρὶν ἀπ' τὴ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, πολλοὶ ὄμοιοι τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀπογοητευμένοι ἀπὸ τὴ ρούσικη πολιτικὴ ἄρχισαν νὰ στηρίζουν τὶς ἐλπίδες τους στὴ μοναρχικὴ Γαλλία.

Στὰ 1781 μάλιστα μιὰ ἀποστολὴ ἀπὸ ῥωμιούς πού εἶταν ἐγκατεστημένοι στὴν Εὐρώπῃ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Δαβίδ Κομνηνὸ, πού ἔλεγε πῶς εἶνε πρίγκηπας καὶ πῶς βασιλεῖ ἡ γενιά του ἀπὸ τὸ σόι τῶν Κομνηνῶν, πῆγε στὸ Παρίσι καὶ παρουσιάστηκε στὸ βασιλεῖα Λουδοβίκο ΙΣΤ' καὶ τὸν παρακάλεσε νὰ βοηθήσῃ τοὺς ραγιαδες χριστιανούς, νὰ διώξουν τοὺς Τούρκους ἀπ' τὸν τὸν τόπο τους (1).

δὲ πιθανὸ πῶς τὸ οἰκογενειακὸ του ὄνομα εἶταν Κυριαζῆς. Τὸν ἔλεγαν δηλ. Ἄ ν τ ὠ ν η Κ υ ρ ι α ζ ῆ ἢ Γενιήθηκε στὸ Βελεστῖνο (Θεσσαλίας) ἴσως στὰ 1757. Ὁ πατέρας του, κατὰ τὴν τοπικὴ παράδοση, εἶταν βιομήχανος καὶ ὀπιὸ εὐπορος τοῦ Βελεστίνου γιατί εἶχε χτήματα πολλά, τρία με, ἄλλα χάνια (=ἀγροτικὰ ξενοδοχεῖα), ἐ μ π ο ρ ι κ ὸ (μαγαζί), ταμταχανάδικο (βυρσοδεψεῖο), βαφεῖο καὶ ἀργαλεῖο (θρογοστάσιο) ὅπου ἐργάζονταν 40 ἐργάτες πού ἐργιαναν σα γι ἄ κ ι α (=τάπητ.) κί, ἄλλα διάφορα ἔγχωρῶα οκουτιὰ. (Κοῖτα κοί Ν. Πολίτη. Ἡ ν ε ὀ τ η ς τ ο ὗ Ρ ῆ γ α στὸ περιοδ. Ἐ σ τ ῖ α τόμ. ΙΘ (1885) σ' 13-16. Ὁ ἴδιος ὁ Ρήγας ὑπογράφονταν Ρ ῆ γ α ς Β ε λ ε σ τ ῖ ν ῶ λ ῆ ς, μὰ ἡ λ ο γ ῖ α π α ρ ἄ δ ο σ η τότε βάφτισε: Ρ ῆ γ α Φ ε ρ α ῖ ο, ἐπειδὴ κοντὰ στὸ Βελεστῖνο εἶταν στὴν ἀρχαία ἐποχὴ ἡ πόλη Φ ε ρ α ῖ. Στὸ ἐξωτερικὸ εἶταν γνωστὸς περισσότερο ὡς Ἔ μ π ο ρ ο ς καὶ λιγώτερο ὡς διανοοῦμενος. Φαίνεται, κατὰ τὴν τοπικὴ παράδοση, πῶς ἔφυγε ἀπὸ τὴν πατρίδα του καὶ ξενιτεύτηκε, γιατί σκότωσε κάπαιο τοῦρκο. Μερικοὶ ρουμάνοι ἱστορικοὶ ὅπως ὁ Χεποροί: Ἰ σ τ ο ρ ῖ α τ ὠ ν Ρ ο υ μ ο ὗ ν ω ν, τόμ. Β 286, ὁ Γιόργκα: H i s t o i r e d e s E t a t s B a l c a n i q u e s σ. 186, ὑποστηρίζουν πῶς ὁ Ρήγας εἶταν ρ ο υ μ ο θ ν ο ς (=βλάχος). Γιὰ τὴν καταγωγὴ του δὲν ἔχουμε ἐξακριβωμένες πληροφορίες. Εἶνε βέβαια ὠσωτὸ πῶς ὁ Βελεστίνος ἀπὸ τὸ 8ο αἰῶνα εἶνε ολίβ.κο; (Κοῖτα: Κ ο ρ δ ἄ τ ο υ: Ἡ Ἐπανάσταση τῆς Θεσσαλομαγνητίας; σ' 27) κί' ἀκόμα πῶς; ἀπὸ τὸ 11ον αἰῶνα καὶ δῶθε ἴσα μὲ τὰ σήμερα ἀκόμη κατοικεῖται ἀπὸ β λ ἄ χ ο υ ς. Ἄν ὁ Ρήγας εἶταν ἀπὸ γενιὰ βλάχος μιὰ πού δὲν ἔχουμε πηγές; δὲν μπορούμε νὰ τὸ ἐπιβεβαιώσωμε. Ἴσως ὄμως καὶ νάταν, αὐτὸ εἶνε ἐὸ πιθανώτερο, ὡς τόσο ὄμως ὁ ἴδιος θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸ του (τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη δὲν εἶταν γνωστὸς οἱ ολαβικὲς ἐπιδρομές; καὶ μείζει; γιὰ ἄ π ὸ γ ο ν ο τ ὠ ν ἄ ρ χ α ῖ ω ν ἔ λ λ ῆ ν ω ν. Τώρα τελευταῖα ὁ Τσοποτὸς ἐβγαλεν ἕνα β β λ ῖ ο: Ὁ Π α γ α σ η τ ι κ ὸ ς κ ὸ λ π ο ς κ α ῖ ὁ Β ὸ λ ο ς στὸ ὅποιο ὠάνει καὶ καλὰ θέλει νὰ ξεγραψῇ τὶς ολαβικὲς ἐπιδρομές στὴ Θεσσαλία. Το μόνο π ρ ο σ ὸ ν πού ἔχουν οἱ γνωμὲς του εἶνε πῶς οἱ γεροντικὲς μαρολογίες του τυπώθηκαν σὲ καλὸ χαρτί.

(1) Κοῖτα Georges Comnène: Sur la Crée, Paris 1831 καὶ Σάβα: Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς. Ἀθ. 1869, σ. 608-609.

‘Όσοι οι ζυμώσεις αυτές δὲν αντιπροσώπευαν ἀκόμα όλων τῶν ὁμοιωτῶν τὴ θέληση καὶ οὔτε εἶχαν μεγάλη ἔχταση.

Πιὸ ὕστερα, ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση (1789 – 1793) ἐνισχύει ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά οἰκονομικά, ὅσο δὲν πέρνει, τὴ ρωμείκη μπουρζουαζία—κυρίως τὸ ἐμπόριο καὶ τὴ ναυτιλία—καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη: γίνεται ἡ ἐπαναστατικὴ π ρ ω τ ο ρ ί α τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἀστισμοῦ. Οἱ πόλεμοι μάλιστα τοῦ Ναπολέοντα συνταράσσουν ὅλην τὴν Εὐρώπη καὶ γι’ αὐτὸ τὸ ἐπαναστατικὸ ἀστικὸ κῦμα παντοῦ φουσκώνει.

Ἀντικειμενικὰ οἱ πόλεμοι τοῦ Ναπολέοντα, ὅσο κι’ ἂν εἶταν πόλεμοι τῆς γαλλικῆς μπουρζουαζίας γιὰ τὴν ἀ π ό χ τ η σ η ἀ γ ο ρ ῶ ν στὴν Εὐρώπη, στὴ Μεσόγειο καὶ τὴν Ἀνατολή, εἶχαν μέσα τους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τους ἀπώτερους σκοποὺς τοῦ γαλλικοῦ κεφαλαίου, προοδευτικὸ χαρακτῆρα, γιὰ τὴν χτυποῦσαν παντοῦ τὴ φεουδαρχία (μοναρχία καὶ εὐγενεῖς) καὶ ἐνίσχυαν τὰ ἐθνικιστικὰ καὶ ἀστικὰ κινήματα τῆς Εὐρώπης.

Ἡ γαλλικὴ μπουρζουαζία μὲ τὶς στρατιῆς τοῦ Ναπολέοντα σκόρπιζε παντοῦ τὶς νέες ιδέες καὶ χτυποῦσε τὴ φεουδαρχικὴ ἀντίδραση σ’ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς κοινωνικῆς καὶ πνευματικῆς ζωῆς. Γι’ αὐτὸ, ἀπὸ ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, οἱ πόλεμοι τοῦ Ναπολέοντα εἶταν π α ρ ά γ ο ν τ ε ς π ρ ο ό δ ο υ, γιὰ τὴν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἐνίσχυαν σ’ ὅλα τὰ μέρη τὴν ἀ σ τ ι κ ῆ τ ά ξ η π ο ῦ ὁ ὄ λ ο ς τ η ς σ τ ά χ ρ ό ν ι α ἐ κ εἶ ν α εἶ τ α ν π ρ ο ο δ ε υ τ ι κ ό ς, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη: τὰ ἐ θ ν ι κ ι σ τ ι κ ά κ ι ν ῆ μ α τ α τ ῶ ν σ κ λ α β ω μ ῆ ν ο ν λ α ῶ ν, π ο ῦ ἐ κ δ η λ ῶ ν ο υ ν τ α ν κ ά τ ω ἀ π ὸ δ ι ά φ ο ρ α σ υ ν ῆ ἡ μ α τ α (θρησκευτικὰ (1), ἀντιφεουδαρχ-

(1) Κυρίως στὴ Βαλκανικὴ, ὁ ἐθνικισμὸς ἐκδηλύθηκε ἀπὸ τὴν πρώτη του περίοδο (μέσα 18ο αἰῶνα) ἴσαμε τὸν Εὐρωπαϊκὸν πόλεμον (1914), ὡς θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ ῆ ἀ ν τ ί θ ε σ η ἀνάμεσα τῶν σκλαβωμένων ἐθνότητων καὶ τοῦ κυρίαρχου τους. (τούρκων). Ἡ θρησκευτικὴ αὐτὴ μάσκα μὲ τὴν ὁποία παρουσιάστηκαν ὁ ἐθνικισμὸς τῶν βαλκανικῶν λαῶν σὲ καμιά περίπτωσιν δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγηθῆ μονόπλευρα καὶ νὰ χαρακτηρισθῆ σὰν ἓνα φαινόμενον ποῦ βγαίνει τὰ ἴσα ἀπὸ τὴ διαφορετικὴ θρησκεία ποῦ εἶχαν οἱ τούρκοι καὶ οἱ λαοὶ τῆς Βαλκανικῆς. Μιὰ πιὸ πλατεῖα ἀνάλυση τοῦ «θρησκευτικοῦ παράγοντα» θὰ μᾶς δείξῃ πῶς τὰ ἐλατήρια του εἶναι ὑ λ ι σ τ ι κ ά. Ἡ δημιουργία νέων παραγωγικῶν δυνάμεων (τὸ ἄλλαγμα καὶ ἡ πρόοδος τῆς τεχνικῆς μέσα στὴ Βαλκανικὴ καὶ στὴν Εὐρώπη), ἔφερε σὲ ἀντίθεση τὶς νέες αὐτὲς παραγωγικὰς δυνάμεις μὲ τὶς σ χ έ σ ε ς ἰ δ ι ο χ τ η σ ί α ς (φεουδαρχικὴ ἰδιοκτησία τῆς γῆς) καὶ γι’ αὐτὸ δημιούργησε, σὰν ἀντικαθρέφτισμα καινούργιων ὑλικῶν ὄρων τῆς παραγωγῆς, ν έ ε ς ἰ δ έ ε ς. Οἱ νέες ὁμως αὐτὲς ιδέες παρουσιάστηκαν κυρίως σὰν ἀντίθεση θρησκευτικὴ μὲ τὸν ξένον κυρίαρχον (τούρκο). κι’ αὐτὸ, γιὰ τὴ Βαλκανικὴ μπουρζουαζία ἔπρεπε νὰ καλλιεργῆσθῃ μέσα στὶς πλατεῖες λαϊκῆς μάζης, φανατισμὸς γιὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ἐ π ι θ ε τ ι κ ο ῦ ἐ θ ν ι κ ι σ μ ο ῦ τ η ς Ἡ «πίστις» καὶ ἡ «θρησκεία» εἶταν γιὰ τὴν ἀστικὴν τάξιν τῆς Βαλκανικῆς κυρίως τὴ ρωμείκη καὶ σέρβικη, ποῦ ἔπρεζαν πρωτοπόρον ρόλον στὰ ἐθνικιστικὰ κινήματα τοῦ 17ου καὶ 18 αἰῶνα, ἡ μάσκα κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία ἔκριβε τὰ συμφέροντά της καὶ μ α ζ ῦ τ ὸ π ι ὸ κ α τ ά λ λ η λ ο σ ῦ ν θ η μ α γ ι ά ν ά τ ρ α β ί ξ η μ α ζ ῦ τ η ς τ ά ἀ ν ε ξ έ λ ι χ τ α κ α ἰ κ α θ υ σ τ ε ρ η μ έ ν α ὄ γ ρ ο σ τ ι κ ά σ τ ρ ῶ μ α τ α. Ἄς μὴν ξεχνοῦμε μάλιστα πῶς ἡ ἴδια χριστιανικὴ πίστις ὡς «θρησκεία» ἔπαιξε τὸν ἀντίθετον ρόλον στὰ

χικά, (1) ἐνωτικά (2) κλπ). Ἀπὸ τότε ἡ στροφή τῆς ρωμείκης μπουρζουαζίας— κυρίως τοῦ ἐξωτερικοῦ—πρὸς τὴ Γαλλικὴ Δημοκρατία γίνεται φανερὴ. Μάλιστα ἀπὸ τὰ 1796, λέει μιὰ ἐπίσημη ἔκθεσις τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν τῆς Αὐστρίας, ἡ στροφή αὐτὴ εἶταν ὀλοφάνερη.

•Κατὰ τοῦ; λόγου; τοῦ ἡῆ γνωσ.οῦ ἑλληνι; Ν. Πιλυζώη ὡς πρὸς τὴν ἀτελευ-
θέρωσιν τῆς Ἑλλάδος εἶνε καὶ μένει μεμαρτυρημένον γεγονός; ὅτι οἱ ἑλλήνες
ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἡ δὲ ἄφ' ἱκανοῦ χρόνου εὐρί-
σκονται εἰς διαπραγματεῦσεις πρὸς τοὺς Γάλλους
δπως διὰ γαλλικῆς βοήθειας ἀταλληγῶσι τοῦ τούρ-
κικοῦ υγοῦ. Ἡ δὲ ὑπόθεσι; ἔχει λεπτομερέστερον ὡς ἐξῆς:

Τῶκα τις ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὡς καὶ ἄλλοι διάφοροι ἐκ τῆς νήσου Μωρέ-
ως (=Πελοποννήσου) καὶ τοῦ Αἰγαίου Πελάγους διέτριψαν ἀφ' ἱκανοῦ χρόνου ἐν Πι-
ρισίοις, Λονδίῳ καὶ Ἀμσειλοδάμῳ, τούτων δὲ οἱ ἐν Παρισίοις ἐξή-
τησαν τὴν βοήθειαν τῶν Γάλλων πρὸς ἀπελευθέρω-
σιν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Εἰς ἀντάλλαγμα δ' ὑπεσχέ-
θησαν οἱ ἑλλήνες εἰς τοὺς Γάλλους νά παραχωρή-
σωσιν εἰς αὐτοὺς ἐλληνικὰς τινας νήσους καὶ νά
διεξάγωσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὸ ἐμπόριον μόνον μετὰ
τῶν Γάλλων...» (3).

Ὁ γάλλος στρατηγὸς Γεντιλλὸν ὅταν κατέλαβε (Ἰούνης 1797) τὰ Ἐφτά-
νησα ἐβγάλε προκήρυξιν σὲ τρεῖς γλώσσας (ἰταλικὰ, ρωμείκα καὶ γαλλικὰ)
καὶ ὑπόσχονταν:

•Ἐξ ὀνόματος τοῦ Γενεράλη Μποναπάρτου καὶ Ρεπούλικος τῶν Φραντζέζων, ἡ
ὁποία εἶνε φυσικὴ σύμμαχος καὶ βοηθὸς ὅλων τῶν ἐλευθέρων λαῶν, μεγάλας καὶ ἐπι-
σήμους ἐλευθερίας...».

Κι' ἀκόμα πῶς :

•Οἱ Γάλλοι ποὺ ἔφεραν τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν Βενετιαν, ἔρχονται νά τὴν δώσουν
καὶ εἰς τοὺς Κορφιάταις, ἀπόγονους τοῦ πρώτου λαοῦ ὅστις ἔγινε λαμπρός.....»

Τελείωνε δὲ ἔτσι ἡ προκήρυξίς του :

•Ἀποδώσατε εἰς τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων τὴν πρώτην του λαμπρότητα καὶ
δόξαν(4).....».

1453. Τότες μέσα στὴν Πόλη οἱ ἀνθενωτικοὶ (τὸ ἀντίθετο τοῦ αὐτοκράτορα
Κ. Παλαιολόγου κόμμα ποὺ δὲν ἤθελε τὴν ἐνωσὴ τῶν ἐκκλησιῶν) μὲ
ἐπικεφαλῆς τὸ Γενάδιο Σχολάριο (τὸν ὕστερα πρῶτο πατριάρχη τῆς τουρκοκρατίας)
ἐργάστηκαν μὲ πάθος γιὰ τὸ πάρσιμο τῆς Πόλης ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Πρὶν ἀκόμα
καλὰ καλὰ ἀρχίσῃ ἡ τούρκικη, πολιορκία τῆς Πόλης οἱ ἀνθενωτικοὶ εἶπαν
τὸ περίφημο: «κρείττοτερον ἔστιν εἰδέναι ἐν μέσει Πόλει
φακτιόλιον Βασιλεῦν τοῦρκου ἢ τιάραν λατινικὴν» κι' ἀκόμα
ὁ Γενάδιος Σχολάριος κι' ἄλλοι ἀκουστοὶ κληρικοὶ, ἐν ὀνόματι τοῦ «χριστιανισμοῦ»
προπαγάνδιζαν τὴν ἁτάχτησὴ τῆς Πόλης ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

(1) Κάτω οἱ εὐγενεῖς, οἱ φόροι, τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν οἱ μονάρχες κ.τ.τ.

(2) Ἐνωσὴ τῶν φεουδαρχικῶν κρατιδίων σὲ ἑθνικὸ Κράτος ὅπως στὴν
Ἰταλία κλπ.

(3) Λεγκζίντ-Λίμπτρου. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλῆ σ. 6.

(4) Ἀρχεῖον Ἐθνολογ. Ἐταιρίας ἀριθ. 7249.

Και ὁ Θούριος τοῦ Ρήγα «ὡς πότε παλληκάρια θὰ ζοῦμε στὰ στενά...». εἶνε ἀπ' τὴν ἀρχὴ ἴσαμε τὸ τέλος ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὶς γαλλικὲς δημοκρατικὲς ἀρχές. Μὰ καὶ ἡ μετάφραση τῆς γαλλικῆς διακήρυξης τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅλη τοῦ ἡ μεταφραστικὴ καὶ πρωτότυπη φιλολογικὴ ἐργασία τοῦ Ρήγα δείχνει ἓνα φανατικὸ γαλλόφιλο δημοκράτη. Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης πολὺ παραστατικὰ λέει :

«Ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση κι' ὁ Ναπολέοντας ἔκαμε, κατὰ τὴ γνώμη μου, ν' ἀνοίξουν τὰ μάτια τοῦ κόσμου(1)...».

Κι' ὁ Π. Σ. Ὀμηρίδης πάλι μᾶς λέει πολὺ χτηνητὰ.

«Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις ἀνεξόκτυρωσε τὰς ψυχὰς τῶν ἀδικημένων ἐλλήνων, ἐσημάτισε βαθμηδὸν τὴν ναυτιλίαν των, ἐτηύξησε τὰς ἐμπορικὰς των σχέσεις. Πολλοὶ δὲ εἰς τὴν φωτισμένην Εὐρώπην ἀποδημήσαντες ἐπρομηθεύθησαν ἄλλοι μὲν γιώσεις, ἄλλοι δὲ χρήματα, τὰ ὅποια διέθεσαν ἀφειδῶς ἐπαελθόντες εἰς τὴν πατρίδα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ μυνίμου τῆς ἀπελευθερώσεως σκοποῦ. Τότε ὁ ἀείμνηστος Ρήγας συνέγραψε τὰ φιλελεύθερα αὐτοῦ πνεύματα, ἀφοῦ ἐσύτησε τὴν πρώτην μυστικὴν Ἐταίρειαν. Ὁ δὲ κλεινὸς Κοραῆς κεντήσας κατὰ πρώτην φορὰν τὴν ἑλληνικὴν εὐαισθησίαν μὲ τὰ ἀμίμητα προλεγόμενά του εἰσήγαγε εἰς τὰς ψυχὰς των, τῆς παιδείας τὸν ἄσβεστον ἔρωτα» (2).

Μιὰ σύγχρονη πάλι γαλλικὴ ἐφημερίδα, ἡ Gazette de France, ἔγραφε:

«Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ρωμῶν τόσο πολὺ ἀπεδέχτηκεν εἰς νέες ἰδέας, ὥστε, διὰ συγκρίνουσαν τὴ δουλιχὴ τους κατάστασις μὲ κείνη τῆς λευτεριάς καὶ τῆς ἐλευθερίας γίνονται σὰν ἀπρημένοι καὶ ἀπὸ τὴν ἔκτασις περνοῦν στὴ φρενίτιδα. Παντοῦ στὴν Ἀνατολὴ ἀντιλαλεῖ τὸ Ζήτω ἢ Γαλλία, Ζήτω ἢ Ἐλλάδα» (3)

Ὁ Ἀναργ. Ἀνδρ. Ἀναργύρου στὰ «Σπετσιωτικά» του πολὺ παραστατικὰ μᾶς ζωγραφίζει κι' αὐτὸς τὴν τοτινὴ ἐποχὴ :

«Ἢ γειεὸ τῶν πατέρων μας δὲν εἶχε πρόχειρα εἰς τὴν μνήμην αὐτῆς τὰ ἄθλα τῆς ἡρᾶς. Ἡκούοντο τινὰ κλέφτικα τραγούδια κάποτε εἰς τὰς πανηγύρεις των τὰς ἀρχαιοτύπους, εἰς τὰ συμπόσια των τὰ ἰδιόρρυθμα. Οἱ γέροντες τὰ περιέφερον εἰς τὰ χεῖλη των, διότι οἱ προπάτορές μας ἦσαν χερσαῖοι (μιλεῖ γιὰ τοὺς νησιώτες), ἀλλ' ἢ νῆα γειεὸ, καὶ, ὁμιλοῦμεν διὰ τὴν μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς μεγάλης Γαλλικῆς ἐπανάστασις ὡς ἐποχὴν, προσήλωσε ἀλλαχόθεν τὴν διάνοιάν της. Διαφόρους χώρας ἐντὸς τῆς Μεσογείου λεκάνης περιηγουμένη ἤκουεν καὶ ἔβλεπεν αὐτὴ διαδροματιζόμενα μεγάλων ἐθνῶν ἀξιοθαύμαστα ἔργα, μεγαλειόβλων ἀνδρῶν πράξεις καὶ κατορθώματα ἐπίστευτα. Ὁλος ὁ παρ' ἡμῖν κόσμος περιέστρεφε εἰς τὸ στόμα του τότε τὸν Βοναπάρτην,..... Ἐν τῷ μέσῳ τῶν διθυράμβων τούτων τοῦ καιροῦ, περιήλθεν εἰς τῶν ναυτικῶν μας πληθυσμῶν τὰς χεῖρας ἄνωθεν τους ριφθεῖσα, βίβλος ἀπλοῦς τετατα (=σὲ ἀπλὴ γλῶσσα) γεγραμμένη, περιέχουσα δὲ τὰς πράξεις τοῦ Μεγάλου Ἀλέξανδρου. Ὅλοι οἱ ναῖται περιεστοιχίζον, ἐν τῇ νημεῖᾳ καὶ ἀκραξία τῆς θαλασσοπλοίας, πλεισιτάκις ἐβρισκόμενοι, τὸν γραμματέα τοῦ πλοίου, ὅστις ἤξευρε ν' ἀναγινώσκη καὶ ἐνθουσιῶντο ἀκραξόμενοι τὰ καθέκαστα τῶν ἀνδραγαθημάτων τοῦ Μεγάλου Μα-

(1) Διηγήσεις τῶν συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς, ἐκδ. Ἐστίας 1889. σ. 49. Κοίτα ἀκόμα καὶ τὰ Προλεγόμενα τοῦ ἰδίου βιβλίου τῆς πρώτης τοῦ ἐκδοσῆς (1846) σ. κθ.

(2) Π. Σ. Ὀμηρίδης: Συνοπτικὴ Ἱστορία τῶν τριῶν Νήσων, 1831 σ. 1.

(3) Ἀνωνύμου: Gazette de France. 18. 12. 1797.

κεδόνος, Κατόπιν ἡ κούσθησαν τὰ ἄσματα τοῦ Ρήγα, ἀλλ', ὑποκόφως πως διατόνφον τῶν κρατούτων. Τελος δὲ συνέπεσε νότῳ τοῦ τύπου σιουδαῖο, τι σιγγραμμαῖον τῆς ἀδελφῆς τοῦ ἐξ Ἄνδρου Θεοφίλου Καίρη, σιγῶν πόνημι Ἰστορίαι τῆς Ἑλλάδος ἐπιγραφόμενον, συνιστάμενον δὲ εἰς βιογραφίας ἐπίσημων ἀνδρῶν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηναίων τῶν ἁποίων αἱ προτομαὶ ἐπὶ κεφαλῆς ἐκάστου τεύχους ἐφέροντο.» (1)

Κι' αὐτὸς ὁ ἱστορικὸς Μέντελων—Βαρθόλδη σταματᾷ ἐπὶ τὴν ἔποχὴ αὐτὴν κι' ἐπιγραμματικῶς γράφει :

«Μετὰ τὴν ἀπιστίαν ἐκείνην τοῦ 1770, ἀπεψύχραν ἐντελῶς τὰς λειπομένας εἶτι παρὰ τοῖς Ἑλλησι, ρωσσικᾶς συμπαθείας. Ἀντί τῆς ρωσσικῆς ἐκράτησε τότε ἡ γαλλικὴ πολιτικὴ. . . . Ἀληθῶς δὲ ἡ δῆλωση τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, τὸ νέον ἐκεῖνο εὐαγγέλιον τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν, ὅπερ ἐκήρυξεν ἡ Συντακτικὴ Συνέλευσις κατὰ τὸ 1789, ἀπηυθύνετο καὶ πρὸς τοὺς Ἑλληνας ὑποδούλους· ἀπὸ δὲ τῆς τελευταίας δεκαετηρίδος τοῦ 18 αἰῶνος, ἐγένοντο ζωηρότεροι αἱ σχέσεις αὐτῶν μετὰ τῆς Γαλλίας. Ἡ σιτοδεία, ἣν προκάλεσεν ὁ κατὰ τὴν τρομοκρατίαν ὄρισμός ἀνωτάτης τῶν σιτηρῶν τιμῆς, εἴλκυσεν εἰς τοὺς γαλλικοὺς λιμένας τὰ εὐθυὰ σιτηρὰ τῆς μεσημβρινῆς Ρωσσίας, οἱ δὲ ρωμοὶ, διαμετακομισταὶ αὐτῶν γενόμενοι, ἀπέφερον μεθ' ἑαυτῶν εἰς τὴν πατρίδα τῶν γαλλικῶν πολιτισμὸν καὶ γαλλικὰ ἤθη, ἀνταλλάσσοντες σιτάρι καὶ γαλέτες ἀντὶ τῶν ἐννοιῶν καὶ ἀξιομάτων τῆς νέας γαλλικῆς ἐλευθερίας.» (2)

Ὅταν οἱ δυὸ ἀπεσταλμένοι τοῦ Ναπολέοντα, ὁ Δῆμος καὶ Νικολὸς Στεφανόπουλοι πῆγαν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα (1797) γιὰ νὰ προπαγανδίσουν ἐπὶ τῷ Μωριά τὴν ἐξέγερση, βρῖσκουν παντοῦ σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀναπτυγμένον τὸ φιλογαλλισμὸν.

«Οἱ ρωμοὶ—γράφουν οἱ Στεφανόπουλοι—εἶχαν ἀναμένο καντύλι μπροστὰ ἐπὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Μπωναπάρτε (Ναπολέοντα) σημάδι λατρείας, γιὰτι, τότε θεωροῦσαν γιὰ θεὸν τῆς λευτεριάς (3)».

Ἀπὸ τὰ Ἑφτάνησα πρῶχτορες τοῦ Ναπολέοντα καὶ τῶν μυστικῶν ρωμείων Ἑταιριῶν πηγαινοέρχονταν ἐπὶ τῷ Μωριά μὲ τὸ σκοπὸ νὰ ὀργανώσουν ἐπανάσταση ἐναντὶα ἐπὶ τὴν Τουρκία.

Στὰ 1797 ὁ ἀγῶς τῆς Γαστούνης ἐγράφε ἐπὶ τὸν Πρωβλεφτῆ τῆς Ζάκυνθος :

«Οἱ Ζακυθῖνοι ποὺ ἔρχονται ἐπὶ τὴν Γαστούνη γιὰ δουλειᾶς τοὺς εἶνε σεβαστοὶ καὶ ἀπὸ τούρκους καὶ ραγιαῆδας, ὥστὸσο μερικοὶ ἀπὸ δαύτους ἐφερναν τὸν τόπο ἄνω κάτω καὶ ἐσήκωναν τὰ κεφάλια τῶν ραγιαῶδων μὲ κάποια τραγοῦδια (4)».

(1) Σπετσιωτικὰ Ἀθ. 1861. τομ. Α. σ. 43—46.

(2) Μεντελωνῶνος Βαρθόλδη: Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Ἀθ. 1873 σ. 96. (ἐλ. μετὰφρ. Βλάχου).

(3) Dimo et Nicolo Stephanopoule: Voyage en Crèce pendant les années V et VI (1797—1798) Paris—Londres 1800 τομ. Β. σ. 159.

(4) Τὸ ἀναφέρει ὁ Σ. Δε Βιάξης Κοῖτα περιοδ. Ἀπόλλων τόμ. Ε, φύλ. 59. σ. 908. Τὸ δίχως ἄλλο ἐδῶ πρόκειται γιὰ πρῶχτορες τοῦ Ναπολέοντα καὶ τῆς Ἑταιρίας τοῦ Ρήγα. Τὰ τραγοῦδια τὰ ἐπαναστατικὰ θὰ εἶταν ὁ θούριος τοῦ Ρήγα.

Στὰ Ἑφτάννησα, μέσα στὸν ἀκράτητο φιλοδημοκρατισμὸ καὶ φιλογαλλισμὸ τῶν ἀσπῶν καὶ τῶν ἀγοσιῶν, ὁ Μαρτελάος συνθέτει τὸ παρακάτω τραγοῦδι, ποῦ γίνεται σὰ νὰ ποῦμε, ἡ μασαλιώτιδα τοῦ ἑφταννησιώτικου δημοκρατικοῦ κόμματος:

Ὅθεν εἰσθε τῶν Ἑλλήνων
κόκκαλα διεσπαρμένα
παλαιὰ καὶ ἀντρειωμένα
τώρα λάβετε πνοήν,
Σταῖς φωνές τῆς σάλπιγγός μου
ἀφ' τὸ μνήμα ἀναστήτε
καὶ τὸ Γένος μας ἰδῆτε
εἰς τὴν πρώτην του τιμήν.
Ἡ ἐξακουστὴ Γαλλία
δὲν βαστᾷ τὴν τυραννία
παρὰ μ' αἱματοχυσία
ἀποχτᾷ ἐλευθερία...»

Ὁ ἴδιος Μαρτελάος ἔκανε κι' ἓνα ἄλλο τραγοῦδι ποῦ ἔγινε λαϊκό. Τὸ τραγουδοῦσαν οἱ δημοκράτες, ὅταν ἔκαιγαν τὴ «χρυσὴ βίβλο» τῶν εὐγενῶν καὶ φύτευαν τὸ δέντρο τῆς ἐλευθερίας:

Νὰ ἰδῶ παιδιὰ νὰ ἰδῶ, τὸ φλάμπουρο κι' ἐγὼ
τῆς λευτεροῦς, ὀλίγον νὰ λάμπῃ νὰ χαρῶ,
βουνὰ ψηλὰ, λαγκάδια καὶ βουθούς,
πηδάτε, ἀπερνάτε, φονεῖστε τοὺς ἐχθρούς.
ποτάμια τὸ αἶμα τῶν τυράνων ἄς τρέξῃ
τὴν Γῆν μὲς ἄς βρέξῃ, χωρὶς πόνον καρδιάς. (1)

Παντοῦ, σὺν τῇ Μεσόγειο καὶ Βαλκανικῇ, ὁ Ναπολέοντας περνοῦσε γιὰ «ἐλευθερωτῆς» (2) καὶ οἱ γαλλικὲς ιδέες συνεπαίρουν τὴν μπουρζουαζία καὶ τὴ φανατίζουν. Πολλοὶ μάλιστα ρωμοὶ πήγαιναν ἐθελοντὲς στὸ στρατὸ τοῦ Ναπολέοντα.

(1) Κοίτα: Κατράμη Φιλολογικά Ἀνάλεκτα Ζακύνθου 1880 σ. 412-413.

(2) Ἐνα ἄλλο τραγοῦδι (μάρος) τοῦ Περγραιβοῦ ἔλεγε:

«Ἡρώας ὁ Βοναπάρτης
τὴν Ἑλλάδα ν' ἀναστήσῃ
καὶ χωρὶς ν' ἀργοπορήσῃ
πέμπει ἓνα σφρατηγό.
Τὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους
σταθερὰ νὰ μᾶς ἀφήσῃ
καὶ νὰ μὴν ἔγκαταλείψῃ
τοὺς λαοὺς ἐδῶ ποτέ».

Ἄντ. Ἰδρωμένου: Συνοπτικὴ Ἱστορία Κερκύρας σ. 99.

Στὴ Βλαχία κυκλοφοροῦσαν ἐπαναστατικὴς (δημοκρατικὴς) προκήρυξεις καὶ ὁ θούριος τοῦ Ρήγα εἴταν τὸ λαϊκὸ τραγοῦδι ποὺ συγκινοῦσε τὴν ἀγροτιά (1).

Σὲ μιὰ μάλιστα ἐπίσημη ἔκθεσι τονίζονταν πῶς :

• Σχεδὸν ὅλοι οἱ πραγματευτὰδες ποὺ κατάγονται ἀπὸ τὰ Γιάνενα καὶ τὴν Ἀρβανιτιά(2), ὅσοι εἶνε ἐδῶ (στὶς Ἡγεμονίες) ἐγκατεστημένοι, καὶ εἶνε ὅλοι τοὺς ἀβράκωτοι (3), ἔχουν μεταφράσει (τὴ γαλλικὴ προκήρυξι) γιὰ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ξέρουν ἀπέξω (4).

Ὁ Δ. Φιλιππίδης στὴ Νεωτερικὴ Γεωγραφία (1791, τομ. Β. σ. 218) γράφει πῶς στὸ Πήλιο, ποὺ εἴταν ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα γνωστὰ ἀστικὰ κέντρα τῆς τοτινῆς ἐποχῆς, ἐπικρατοῦσαν οἱ δημοκρατικὲς ἰδέες(5). Ἡ στροφή ὅμως πρὸς τὴ Γαλλικὴ Δημοκρατία γίνεται κυρίως ὕστερα ἀπὸ τὸ 1795.

Ἰσαμε μὲ τὰ 1790-1794 ὑπάρχουν πολλοὶ ποὺ περιμένουν ἀπὸ τὴν «ὀρθόδοξη» Ρουσία καὶ νὰ κἀνῃ γιὰ τοὺς ραγιαδες τῆς Βαλκανικῆς. Ὀλότελα δὲν ἔχουν σβῆσει τὰ ὄνειρα τῆς ρωμεϊκῆς μπουρζουαζίας, πῶς, μποροῦν οἱ Ροῦσοι νὰ χαλάσουν τὴν Τουρκία γιὰ τὸ χατίρι τους.

Γι' αὐτὸ ἡ ἑλληνικὴ Ἐφημερίς τῆς Βιέννης μὲ μεγάλο ἐνθουσιασμὸ γράφει γιὰ τὶς νίκες τοῦ ροῦσικοῦ στόλου στὰ 1790-1791. Κι' ἀφίνει κι' ὅλας νὰ πιστευτῇ πῶς μὲ μιὰ ρουσσογαϊκικὴ συμμαχία ἡ Τουρκία χάνεται.

«Γραφαί, ὁποῦ ἀπὸ τῆς 8 Δεκεμβρίου ἀπὸ Κωνσταντινούπολιν ἦλθον, γράφουν ὅτι τὸ ἀχαμνὰ μαντάτα, ὁποῦ ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τοῦ Βεζύρη ἔρχονται καθημερινῶς νὰ αὐξάνουν... Πλέον περισσότερον φόβον προὔξενησεν ἐδῶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὸ παραθαλάσσιον τῆς Ρούμελης ἡ μεγάλη ρούσικη φλόττα, ὁποῦ ἀφοῦ καὶ ἐμβάσε τὴν μικρὰν φλότταν εἰς τὸν Δούναβιν καὶ γυριζάμενη εἰς τὴν Σεβαστούπολιν καὶ κατὰ τὴν προσταγὴν τοῦ φερσι Ποτεμκὶν πλέοντας τὴν ἄκραν τῆς Ρούμελης ἐπίασεν ἕνα κληθὸς ἀπὸ καράβια τούρκικα».

• Ἐνωμένοι οἱ Ροῦσοι μίαν φορὰν μὲ τοὺς Γραικοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοὺς εἶνε πολλὰ εὐκολοὶ εἰς τὸ νὰ καύσουν τὰ καράβια εἰς τοὺς λιμένας καὶ τὰ ὁσπίτια εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὄντας ὅλα ἀπὸ ξύλα σχεδὸν κτισμένα, καὶ δὲν εἰμποροῦν καμμίαν ἀντίστασιν νὰ κάμουν. Οἱ Τοῦρκοι ὁποῦ ἔχουν πλοῦτη καὶ εὐρίσκουν καράβια θέλουν φύγει πρῶτοτερον ἀπὸ τὸν καιρὸν εἰς τὴν Ἀσίαν. Καὶ οὕτως κατατροπώνεται ἡ Κωνσταντινούπολις.»

• Πρῶτοτερον ἀπὸ μερικὰς ἡμέρας (δηλ. πρὸ τῆς 3)¹⁴ Ἰανουαρίου 1791) ἐφώνησε τελιᾶλης ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις νὰ εὐρίσκεται εἰς κίνδυνον, φοβουμένη νὰ μὴ καταπλακωθῇ ἀπὸ γκισούρηδες καὶ διὰ τοῦτο συναζόμενοι οἱ Μπουνάκοι νὰ πηγαίνουν διὰ τὸ Σταμπόλ. Ἡμεῖς ὁμως ἀμφιβάλλομεν ὁποῦ οἱ Μπουνάκοι ἤθελαν ὑπακούσει εἰς αὐτὴν τὴν προσταγὴν, ἐπειδὴ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι φοβοῦνται διὰ τὰ ὁσπίτια καὶ τὸ τίποτέ των.»

(1) Xenopol: Histoire des Roumains, 1881, τ. Β. σ. 287. «La Valachie etait inondée des proclamations revolutionnaires qui finissaient par la Marseillaise de Phiga».

(2) Ἐδῶ μὲ τὸ Ἀρβανιτιά θέλει νὰ πῇ Ἡπειρο.

(3) Ἀβράκωτοι τὸ γαλλικὸ sans culotte.

(4) Χιρμυζακί: Documents e.t.c. (ἔκδοσι Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας) τόμ. II, σ. 98

(5) Κοίτα τὸ βιβλίό μου: Ἡ Ἐπανάστασι τῆς Θεσσαλομαγνητίας, ὑπὸ 1821 σ. 30-54.

«Αἱ συχναὶ καὶ ὀργήγοροι νίκαι τῶν Ρουσσῶν ἐσπειραν φόβον καὶ τρόμον ἕως τὴν βασιλεύουσαν.»

«Εἰς μίαν ἀνταπόκρισιν (δημοσιευμένην εἰς τὸ φύλλον τῆς 15 Αὐγούστου 1791, ὅπου περιγράφεται ἡ χαώδης κατάστασις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ αἱ ἀνταρσίαι τῶν πασάδων εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀναγινώσκωμεν μεταξύ ἄλλων: «Εἰς μεγάλην ἐπιθυμίαν εὐρισκόμεθα διὰ νὰ μάθωμεν διὰ καμμίαν μπατάγιαν, ὅπου νὰ ἠκολούθησε μεταξύ τοῦ τούρκικου καὶ ρουσσικοῦ στόλου εἰς τὴν Μαύρην Θάλασσαν.» (1)

Β. Ρήγας Φεραῖος καὶ Ἄδ. Κοραῆς.

Ἐξὸν ἀπὸ τὸ Ρήγα Φεραῖο, ποῦ, χωρὶς καμμιά ἐπιφύλαξιν γίνεται ὁ προπαγανδιστὴς τοῦ γαλλικοῦ δημοκρατισμοῦ, καὶ ὁ Ἄ δ α μ ά ν τ ι ο ς Κ ο ρ α ῆ ς, ὁ πῶς μεγάλος διανοούμενος τῆς ρωμέικης μουρζουαζίας, ἀνάμεσα στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου, ὑποστηρίζει μὲ φανατισμὸ τὴ γαλλικὴ πολιτικὴν.

Ὁ Κοραῆς ἀπὸ τὰ 1790 φαντάζεται πὼς εἶναι εὐκόλο νὰ ἰδρυθῆ μιά μεγάλη Γ α λ λ ο γ ρ α ι κ ῆ δ η μ ο κ ρ α τ ῖ α (2). Ὁ ἴδιος μάχεται τὴν «δρθόδοξην» Ρουσσία, κ' ἔστερα, ἀπὸ τὶς νίκαις τοῦ Ναπολέοντα ὑποστηρίζει πὼς οἱ γραικοὶ πρέπει ν' ἀκολουθήσουν τὴ γαλλικὴ πολιτικὴν (3). Ὅταν μάλιστα ὁ Ναπολέωντας βρίσκεται στὴν Αἴγυπτο φτιάνει κ' ἓνα πατριωτικὸ στρατιωτικὸ ποίημα, μέσα στὸ ὁποῖο προσπαθεῖ νὰ ξυπνήσῃ στοὺς γραικοὺς καθάρια «ἑλληνικὰ» αἰσθήματα. Τοὺς θυμίζει τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ἱστορία καὶ τοὺς λέει πὼς εἶναι οἱ ἀπόγονοι τοῦ Λεωνίδα, τοῦ Λυκούργου, τοῦ Σόλωνα καὶ τοῦ Μιλτιάδη. Καὶ μαζὺ προπαγανδίζει καὶ τὴ γαλλοφιλία.

Ὁ Κοραῆς ὅμως ζώντας μακρὰ ἀπὸ τὴ Βαλκανικὴ, δὲν πιστεύει πὼς εἶναι δυνατὸ μονομιᾶς νὰ ἰδρυθῆ ἓνα ἀνεξάρτητο Γραικικὸ Κράτος. Φαντάζεται πὼς μιά μίσσανεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Γάλλων θὰ εἶταν μεγάλο ἀπόκτημα. Γι' αὐτὸ καὶ ρίχνει τὸ σύνθημα τῆς Γ α λ λ ο γ ρ α ι κ ῆ ς Δ η μ ο κ ρ α τ ῖ α ς.

Ὁ Ρήγας τὸ ἀντίθετο προπαγανδίζει τὴν Β α λ κ α ν ο α ν α τ ο λ ι κ ῆ Ἑ λ λ η ν ι κ ῆ Δ η μ ο κ ρ α τ ῖ α.

Γι' αὐτὸ σὲ λαϊκὴ γλῶσσα σαλπίζει:

«Βουλγάροι κ' Ἀρβανίτες καὶ Ἀρμένιοι καὶ Ρωμιοί,
Νησιῶτες καὶ Ἡπειρώτες μὲ μιά κοινὴ ὁρμὴ
γιὰ τὴν ἐλευθερίαν νὰ ζώσουμε σπαθί
ν' ἀνάψουμε μιά φλόγα εἰς ὅλην τὴν Τουρκίαν
νὰ τρέξῃ ἀπὸ τὴ Μπόννα ἕως τὴν Ἀραπιά.»

κ α ἰ πα ρ α κ ά τ ω

νὰ σφάζουνε τοὺς λύκους ποῦ τὸ ζυγὸν βαστοῦν
καὶ Χριστιανούς καὶ Τούρκους σκληρὰ τοὺς τυραννοῦν.

(1) Ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ Ρούσου γιὰ τὶς πρῶτες ἑλληνικὲς ἐφημερίδες στὸ «Ἑ λ ε ὑ θ ε ρ ο Β ῆ μ α», 28 11. 928.

(2) Ἐπιστολαὶ πρὸς Πρωτοψάλτην, Παρίσι 1838 σ. 92.

(3) Διάλογος δύο Γραικῶν ἐν Βενετία κλπ. σ. 35.

Χωρὶς νὰ ζητᾶ στα φανερά τὴν ξένη βοήθεια, στηρίζει τὶς ἐνέργειές του στὸ
 ξεσῆκωμα τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς. Ὅσο κι' ἂν εἶναι πράχτορας τοῦ
 Ναπολέοντι δὲν τὸ φανερώνει(1) γιατί θέλει νὰ δημιουργήσῃ τὴν αὐτοπεποί-
 θηση στὶς λαϊκὲς ἀγροτικὲς μάζες

Ὁ Κοραῆς ὁμως σὲ μιὰ ψόφια γλῶσσα καὶ σὲ δασκάλικο ἕφος δι-
 δασκε :

•Φίλοι μου συμπατριῶται,
 δοῦλοι νᾶμεθα ὡς πότε
 τῶν ἀχρείων Μουσουλμάνων ;
 Ἐκδικήσεως ἡ ὥρα
 ἔφθασεν, ὦ φίλοι τώρα
 ἡ κοινὴ πατρίς φωνάζει
 καὶ μὲ δάκρυα μᾶς κράζει :
 Τέκνα μου, Γραικοὶ γενναῖοι,
 δράμετ' ἄνδρες τε καὶ νέοι
 συναθροίσθητε συμφώνως
 κ' εἴπατε μεγαλοφώνως,
 ἀσπαζόμεν' εἰς τὸν ἄλλον
 μ' ἐνθουσιασμὸν μεγάλον :
 Ἔως τώρα τυραννία ;
 Ζήτω ἡ ἐλευθερία !
 Τρόπαια τοῦ Μαραθῶνος
 δὲν ἠφάνισεν ὁ χρόνος
 οὐδὲ Σαλαμίνας ἔργα
 τῶν Ἑλλήνων, θαῦμα βέγα !
 Οἱ Γραικοὶ τ' ἀνιστοροῦνται
 καὶ καλὰ τὰ ἐνθυμοῦνται.
 Πράγονοί των εἶν' ὁ Μίνως,
 καὶ Λυκοῦργος, Σόλων ἄκείνος,
 Μιλτιάδης, Λεωνίδης,
 μετ' αὐτῶν ὁ Ἄριστείδης,
 καὶ Θμιστοκλῆς ὁ μέγας
 ὡς αὐτοὶ ἄλλος κανένας.
 Σιωπῶ τοσοῦτους ἄλλους
 ἄνδρας, θαυμαστοὺς μεγάλους,
 Ἔως πότε ἡ δουλεία ;
 Ζήτω ἡ ἐλευθερία !
 Τούτους οἱ Γραικοὶ μιμοῦνται,
 Τούρκους πλέον δὲν φοβοῦνται
 τὴν ζωὴν καταφρονοῦσι,
 τοὺς τυράννους δὲν ψηφοῦσι,
 παρὰ νὰ ὑποταχθῶσι.

(1) Ἐκυκλοφόρησε σὲ φυλλάδιο σὸ 1798—1801 ἀνὼ ν ὤ ν ὤ μ α καὶ μετὸν τίτλο :
 Ἄ σ μ α πολεμιστήριον τῶν ἐν Αἰγύπτῳ περὶ ἐλευθερίας μαχομένων Γραικῶν.
 Κοῖτα καὶ Σάβα : Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς σ. 637.

προτιμοῦν νὰ φονευθῶσι.
 Εἰς Γραικοὺς κόποι καὶ πόνοι
 εἶν' οὐλέν, μόνοι καὶ μόνοι,
 τοὺς ἐχθροὺς νὰ πολεμήσουν,
 δύνανται νὰ τοὺς νικήσουν.
 Ἄλλὰ τι δὲν θέλουν κάμῃ,
 ὅταν μετ' αὐτῶν οἱ Γάλλοι
 ἐνωθῶμεν εἰς ἓν σῶμα ;
 Δὲν φοβοῦνται πλέον πτώμα
 Ἔως πότε ἡ τυραννία ;
 Ζήτω ἡ ἐλευθερία !
 Θαυμασταὶ γενναῖοι Γάλλοι,
 σὰν ἐσᾶς δὲν εἶνε ἄλλοι,
 πλὴν Γραικῶν ἀνδρειωμένοι
 κ' εἰς τοὺς κόπους γυμνασμένοι.
 Φίλους τῆς ἐλευθερίας,
 τῶν Γραικῶν τῆς ἰσωτηρίας,
 ὅταν ἔχωμεν τοὺς Γάλλους,
 τίς ἡ χρεσία ἀπὸ ἄλλους ;
 Γάλλοι καὶ Γραικοὶ δεμένοι,
 μὲ φίλαν ἠνωμένοι,
 δὲν εἶνε Γραικοὶ ἢ Γάλλοι,
 ἀλλ' ἐν ἔθνος, Γραικογάλλοι,
 κράζοντες : Ἀφανισθῆτω
 κ' ἐκ τῆς γῆς ἐξαλειφθῆτω
 ἡ κατάρτος δουλεία.
 Ζήτω ἡ ἐλευθερία ! »

Ὁ Κοραῆς μακρὰ ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν δράσιν, ἄνθρωπος τοῦ γρα-
 φείου, δάσκαλος καὶ ὄχι πολιτικός, δὲν εἶχε τὴν ψυχολογία
 τῆς ῥωμέϊκης μπουρζουαζίας. Ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς προπα-
 γανδιστὴς καὶ ἀγωνιστὴς τοῦ δρόμου βλέπει μακρύτερα, εἶνε πιθόφαλιστῆς :
 Ἰσαμε ἓνα ἓνα σημεῖο εἶνε κ' αὐτὸς ὄνειροπόλος. Ὡστόσο ὁμως εἶνε προ-
 δρομικός. Ἡ ψυχολογία του εἶνε ψυχολογία ἡγήτη πού βρίσκεται σὲ ἐπαφὴ
 μὲ τίς μάζες. Εἶνε ἡ συμβολικὴ μορφή τοῦ ῥωμέϊκου ἀστισμοῦ στὴν πρώτη
 περίοδο τῶν ἐθνικῶν ἀγώνων του :

Γι' αὐτὸ γεμίζει τὴν ἐποχὴ του μὲ τὸ ὄνομά του καὶ τὴ δράσιν του.

IV. Η ΜΥΣΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ

10. Ὁ Ρήγας ἀρχηγὸς τῆς Ἐταιρίας.

Ἀπὸ τῆ Γαλλικῆ ἐπανάσταση κ' ὕστερα, σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη προπα-
 γανδίζονται μὲ φανατισμὸ οἱ δημοκρατικὲς ἰδέες, ὄχι ὁμως φανερὰ κ' ἐλεύτε-
 ρα, μὰ μυστικὰ καὶ σινωμοτικὰ.

Ἡ μπουρζουαζία μὲ τὴν τρομοκρατία πού ἐφάρμοζαν τότε τὰ μοναρ-
 χικοφρουδαρχικὰ κράτη, εἶταν ἀναγκασμένη νὰ συσταίνει μυστικὲς ὁργανώ-

Δὲν εἶνε μοναχὰ μορφωμένος, εἶναι καὶ δημεργέτης. Δὲν εἶνε ὁ ἐθνικὸς βάρδος μὰ καὶ ὁ πολιτικὸς. Δὲν εἶνε ἄνθρωπος τοῦ γραφείου, μὰ καὶ ἄνθρωπος τῆς δράσης. Κι' ἀκόμα ξέρει καλά τὴ Βαλκανικὴ καὶ τὶς ἐθνικότητες τῆς. Μισεῖ ὅσο δὲν πέρνει τοὺς Φαναριώτες ποὺ τοὺς γνώρισε ἀπὸ κοντὰ κι' ἀπὸ τὴν καλή. Μισεῖ τὸν ἀνιότερο Κληρο ποὺ τὸν ξέρει γιὰ ἐκμεταλλευτὴ καὶ φωτισσέστη. Μισεῖ τοὺς κοτζαμπάσηδες καὶ τοὺς μογιάρους ποὺ σὰ βδέλλες ἐβύζαιναν τὸν ἴδρωτα τῶν φτωχῶν ραγιάδων τῆς Βαλκανικῆς. Μὲ μιὰ λέξη εἶταν ὁ Ἄ ρ χ η γ ὁ ς.

Ἔτσι ἡ Ἐταιρία, τώρα ποὺ βρῆκε τὸν ἀρχηγό της ξαπλώνει τὰ δίχτυα της στὸ Βουκουρέστι, στὴν Πόλη, στὸ Τριέστη, στὰ Γιάννενα, στὴν Πάτρα, στὸ Γιάσι, στὴ Βουδαπέστη (1) κι' ἄλλου.

Τυπώνει χάρτες, φυλλάδια, προκηρύξεις, βιβλία, εἰκόνες. Τὰ μέλη της δίδουν τὸν ὀβολό τους μὰ καὶ τὸ γαλλικὸ χρῆμα (ἂν λογαριᾶσουμε πὼς χρειάζονταν χιλιάδες χιλιάδων χρυσὰ φράγκα γιὰ νὰ τυπωθοῦν ἡ χάρτα τῆς Βαλκανικῆς (2) καὶ τὰ προπαγανδιστικὰ φυλλάδια, οἱ προκηρύξεις καὶ οἱ εἰκόνες (3) ποὺ μοίραζε καὶ τύπωνε ὁ Ρήγας) μπῆκε μπόλικο στὸ μυστικὸ ταμειό της. Τέτοια τεράστια ἐκδοτικὴ καὶ προπαγανδιστικὴ δράση εἶταν ἀδύνατο νὰ γίνη μοναχὰ μὲ τοὺς ἔρανοὺς ποὺ ἔκαμε ὁ Ρήγας μέσα στὴ Βιέννη. Οἱ συντρομέες τοῦ Ἀργέντη, τοῦ Κορωνιοῦ καὶ τῶν ἄλλων, δὲν μποροῦσαν νὰ καλύψουν τόσο μεγάλα ἔξοδα.

11. Δὲν ὑπῆρξε μυστικὴ Ἐταιρία :

Τώρα τελευταῖα, ὑποστηρίχθηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Ἄμαντο, πὼς δὲν ὑπῆρξε καμιὰ μυστικὴ Ἐταιρία στὴ Βιέννη ποὺ νὰ σχετίζεται μὲ τὴν ἐθνικιστικὴ δράση τοῦ Ρήγα.

Τὴν ἀντίληψή του αὐτή, ὁ κύριος καθηγητὴς γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἀνακοίνωσε στὴν Ἀ κ α δ η μ ῖ α Ἀ θ η ν ῶ ν (4) καὶ πιὸ ὕστερα στὸν

(1) Κοῖτα : Λεγκράντ-Λάμπρου, Ἄ ν έ κ δ ο τ α ἔ γ γ ρ α φ α π ε ρ ῖ Ρ ή γ α Β ε λ ε σ τ ι λ ή : Ἀθῆναι 1891 σ. 73.

(2) Ἡ χάρτα εἶταν γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ ἐξαιρετικὸ ἀπὸ τεχνικὴ καὶ πληροφορικὴ ἔκδοση.

(3) Τοῦ Μεγ. Ἀλέξανδρου.

(4) Ὁ καθηγητὴς Ἄμαντος πέρνοντας τοὺς μετρητοὺς τὶς ἀνιστόρητες προχειρολογίες τοῦ Κανδηλώρου (Ἀρματολισμὸς τῆς Πελοποννήσου σ. 244) ποὺ ἀπὸ στενὸ μωραϊτικὸ τοπικισμὸ προσεπάθησε νὰ παρουσιάσῃ ἀσήμαντὴ τὴ προσωπικότητα τοῦ Ρήγα, ὑποστήριξε (κοῖτα Κ. Ἀμάντου : Νέα ἔ γ γ ρ α φ α π ε ρ ῖ τ ο ὕ Ρ ή γ α Β ε λ ε σ τ ι ν λ ή—Ἀπόσπασμα ἐκ τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν; 1927, σ. 9) πὼς «ἡ ὁμολογία τοῦ Πέτροβιτς εἰς τὴν ἀνάκρισιν ὅ τ ι δ ἔ ν γ ν ω ρ ῖ ζ ε ι τ ῖ π ο τ ε π ε ρ ῖ Ἐ τ α ι ρ ῖ α ς» εἶνε ἀξία πολλῆς προσοχῆς διότι ἐὰν ὑπῆρχε ὀργανωμένη ἐταιρία τοῦ Ρήγα δὲν θὰ ἐδίσταζεν ὁ Πετρόβιτς νὰ τὸ ὁμολογήσῃ». Στὸν ἰσχυρισμὸ αὐτόνε τοῦ Ἄμαντου ἀπάντησα στὸ βιβλίό μου : Ἡ Ἐ π α ν ά σ τ α σ η τ ῆ ς Θ ε τ τ α λ ο μ α γ ν η σ ῖ α ς σ τ ὸ 1 8 2 1 . σ. 64—65 ἔτσι : Ὁ κ. καθηγητὴς καὶ τόσοι ἄλλοι μὴ ξέροντας κατὰ βάθος τὴν ἱστορία τῶν μεγάλων ἐπαναστατικῶν κινήματων πέφτουν ἔξω στὶς κρίσεις τους καὶ

πρόλογο τοῦ βιβλίου του « Ἀνέκδοτα Ἐγγράφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή ». (1) Γιὰ νὰ στηρίξῃ μάλιστα τὴ γνώμη του προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσῃ τὸ Χρ. Περραιβό, πού μᾶς δίνει τὶς πρὸ συγκεκριμένες πληροφορίες γὰ τὴ δράση τοῦ Ρήγα στὴν Αὐστρία, ψεύτη καὶ ἀκόμα τὴ γραφτὴ παράδοση γὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς Ἑταιρίας σὺν ἓνα θροῦλο (3).

Πρὶν ἀναιρέσουμε τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ καθηγητῆ Ἄμαντου ἃς διαῶμε τι ἔγραψε ὁ «ἀνακριβής» Περραιβὸς σχετικὰ μὲ τὴν ὑπαρξὴ τῆς Ἑταιρίας τῆς Βιέννης.

«Ἀναγκαῖον ἴσως ἦτο, γράφει, νὰ ὁμιλήσω περὶ τῆς Ἑταιρίας τῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ τῆς ὁποίας τὰς πράξεις προέκυψεν ἡ ἐπανάστασις, ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ προσκρούσῃ τις εἰς μίαν τοιαύτην διήγησιν, ὧφειλεν νὰ δαπανήσῃ καιρὸν καὶ ἀγῶνας διὰ νὰ ἐξυχνιάσῃ πολλὰ περίεργα πράγματα, ἐγὼ ὄχι μόνον δὲν ἔλαβα ποτὲ τοιαύτην εὐκαιρίαν ἀλλὰ οὔτε καὶ κλίσιν εἰς ταύτην τὴν ὕλην: Ὅσον διὰ τὴν πρώτην Ἑταιρίαν τοῦ ἀοιδήμου Ρήγα τοῦ Φερραίου, χρεωστῶ νὰ εἶπω τινὰ ἐν περιλήψει· διότι τὰ ἡξεύρω ἀκριβέστατα ἀπὸ κάθε ἄλλον, ἐπειδὴ ἐχρημάτισα μέλος ἐκείνης καὶ συγκοινωνὸς τῶν κινδύνων τῆς καθῶς καὶ τῆς δευτέρας· τὸ δὲ κυριώτερον, ὅτι τινὲς ἢ ἀπὸ ἄγνοιαν ἢ σφαλερὰς πληροφορίας συγκεχυμένως τὰ ἐξήγησαν.

Κατὰ τὸ 1796 ἔτος διεβή ὁ Περραιβὸς ἀπὸ Βουκουρέστιον εἰς Βιέννην τῆς Αὐστρίας διὰ νὰ διδαχθῇ τὴν ἰατρικὴν· ἐκεῖ ἤυρε τὸν Ρήγα Φερραῖον τὸν Θεσσαλόν, ὅστις τὸν ἐδέχθη φιλοφρόνως εἰς τὴν οἰκίαν του, φίλος ὢν ἀπὸ Βουκουρέστιον καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας τῷ ἐξήγησε τοὺς ὑπὲρ πατρίδος σκοπούς του· ὅθεν ἀπεφάσισε καὶ οὗτὸς νὰ συναγωνισθῇ καὶ συγκινδυνεύσῃ μετ' αὐτοῦ, εἰκοσαετῆς ὢν τότε τὴν ἡλικίαν. Ὁ δὲ Ρήγας πρὸ ἐνός χρόνου διέτριβεν εἰς Βιέννην, ὅπου ἐξέδωκε χάρτας γεωγραφικὰς, ἐτύπωσεν κρυφίως ἐν βιβλίον πολεμικόν, ἐπιγραφόμενον ἐγκόλπιον στρατιωτικόν, ὁμοίως καὶ κανόνας τινὰς νομικοὺς διὰ τὴν Ἑλλάδα, σὺν αὐτοῖς καὶ ἐν ποίημα, φέρον τίτλον Θούριος Ὑμνος, οὗ ἡ ἀρχὴ «Ὡς πότε παληκάρια

παρεξηγοῦν πολλές φορὲς τὰ γεγονότα πού κρίνουν. Ὁ Πέτροβιτς, ὅπως πρέπει νὰ κάνει καὶ κάθε ἐπαναστάτης, ὁποιασδήποτε ἐποχῆς, μπροστὰ στὸν ἀνακριτὴ ἔκανε τὸ ἐπαναστατικὸν καθήκον του. Δηλαδή ὁμολόγησε μὲ θάρρος πῶς εἶνε δημοκράτης καὶ θέλει τὸ γκρέμισμα τῆς τούρκικης ἀπολυταρχίης, μὰ δὲν εἶχε καμμιά ὑποχρέωση νὰ μαρτυρήσῃ πῶς ὑπάρχει «μυστικὴ συνωμοτικὴ ἔταιρία». Ἄν τὸ ἔανε αὐτὸ θὰ εἶταν ἓνας προδότης. Καὶ οἱ ἀληθινοὶ ἐπαναστάτες δὲν προδίδουν νὰ μυστικά τοις».

(2) Ὁ καθηγητῆς Ἄμαντος στὰ 1927 πῆγε στὴ Βιέννη καὶ ἀπὸ τὰ κρατικὰ Ἄρχεια, ὅπως στὰ 1891 ὁ Legrand, ἀνέγραψε 63, ἀνέκδοτα καὶ ἀγνωστα ἴσαμε τὰ τῶρα ἔγραφο, σχετικὰ μὲ τὴν ἀνάκριση πού ἔγινε ἀπὸ τὶς αὐστριακὰς ἀρχὰς ἐναντίον τοῦ Ρήγα τὸ 1797—1798 πού διαφωτίζουν καὶ συμπληρώνουν σὲ πολλὰ σημεῖα τὶς γνωστὰς πληροφορίες γὰ τὴ σύλληψη καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ Ρήγα. Ἐτίσης καὶ ὁ Λάμπρος βρῆκε στὴ Βιέννη καὶ δυὸ ἄλλα σχετικὰ ἔγγραφα (ἓνα ἔγγραφο τοῦ Διοικητῆ Τεργέστης καὶ τὴν αἴτηση τοῦ προδότη Οἰκονόμου πού ζητάει γὰ τὸν προστατέψουν οἱ αὐστριακὰς ἀρχὰς) πού στὰ 1927 δημοσιευτήκανε ἀπὸ τοὺς κληρονόμους του στὸν Νέον Ἑλληνομνημονιακομ. 21 σ. 171—173 χωρὶς τὸ γερμανικὸν τὸς κείμενον νὰ μεταφρασθῇ καὶ στὰ ἑλληνικά.

(3) Κοῖτα : Κ. Ἄμαντος : Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγα Βελεστινλή στὴν Βίσιωγῆ σελ. θ—ιδ.

θά ζούμε στα στενά, μονάχοι σ' ἄν λιωντάρια, σ' αἰς ράχαις σ' ἀ βουά». Ἔτερον πάλι «ὄλα τὰ ἔθνη πολεμοῦν καὶ εἰς τοῖς τυράνους των ὀμοῦν». Καὶ ἄλλους διαφόρους πατριωτικούς ἔμνους ἀπέδωκαν τινές εἰς τὸ ὄνομά του ἀλλ' ἠπατηθῆσαν· ἐτύπωσε ἀκόμη καὶ τὸν τέταρτον τόμον του Νέου Ἀναγάρσιδος, τοῦ ὁποῦ ὁ Βεντότης εἶχε μεταγλωττίσῃ μέρος εἰς τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπέθανεν, ὁ δὲ Ρήγας εἴδωκε τέλος τῆς μεταγλωττίσεως καὶ ἐκδόσεως ἐν ταυτῷ. Εἰς ἑνὸς καὶ ἡμίσεως χρόνου διάστημα, ὅποταν διέτριψεν εἰς Βιέννην, ἐνθουσίασεν ὅλους τοὺς ἐκεῖ μεγαλεμπόρους· Ἑλληνας ὑπὲρ ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος (ὑπογραμμίζω ἐγὼ). Ἡ διάβασις τοῦ Ναπολέοντος ἀπὸ τὰς Ἀλεις καὶ προχώρησις του εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐνεθάρρυνε τὸν Ρήγαν νὰ λάβῃ ἀλληλογραφίαν μετ' αὐτοῦ καὶ ἐπομένως νὰ ζητήσῃ βοήθειαν ὀπλων διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δέησή του, φαίνεται, εἰσηκούσθη, ὅτε οἱ Ἰῶλλοι ἐκυρίευσαν τὴν Βενετίαν καὶ ὄλον τῆς τὸ Κράτος. Ὅστις ἀπεφάσισε ν' ἀφήσῃ τὴν Βιέννην, καὶ νὰ διοβῇ εἰς τὴν Βενετίαν πρὸς συνέντευξιν τοῦ Ναπολέοντος· πρὸ δέκα ἡμερῶν τῆς ἀπὸ Βιέννης ἀναχωρήσεώς του ἐπεμφεν εἰς περιλαβὴν του ἐν Τριεστῷ Ἀντωνίου Κωρονίου δώδεκα κιβώτια, πλήρη ἐκ τῶν ρηθέντων συνημάτων του ὁμοῦ καὶ ἕνα φάκελλον γραμμάτων διευθυνόμενον πρὸς τὸν Ναπολέοντα κατὰ δυστυχίαν ὁ Κωρονιὸς εὐρέθη τότε, εἰς τὴν ἀντικρῦ Ἰστρίαν δι' ὑποθέσεις ἐμπορικής, καὶ ἐδέχθη τὰ κιβώτια καὶ γράμματα ὁ συνέμπορος τοῦ Δημήτριος Οἰκονόμου, ὁ ἐκ κωμπολέως Κοζάνης τῆς Μακεδονίας, ὅστις μολονότι εἶδεν ὅτι τὰ γράμματα δὲν ἀπέβλεπον εἰς τὴν συντροφίαν, ἀλλ' εἰς μόνον τὸν σύντροφόν του Κωρονιόν, ἐτόλμησε καὶ ἤνοιξε καὶ τὸν πρὸς τὸν σύντροφόν του καὶ τὸν πρὸς τὸν Ναπολέοντα φάκελλον· ἡ πρώτη ἀσέβεια καὶ παρανομία ἐξώκειλε τὸν Οἰκονόμου εἰς ἀσυγκρίτως ἀσβεστέραν καὶ παρανομωτέραν πρᾶξιν διότι ἀφοῦ ἀνέγνωσεν ὄλα τὰ γράμματα, ἀμέσως διευθυνθεὶς πρὸς τὸν διοικητὴν τοῦ Τριεστίου Βαρῶν Πετόνκιν καλούμενον, τὰ παρέδωκεν εἰς χεῖρας του, ὅστις τὰ ἐφύλαττε κρυμμένα ἐωσοῦ συλλάβῃ καὶ τὸν προδοθέντα.

Ἐφθασαν τέλος λάντων μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὅτε ὁ Ρήγας καὶ ὁ Πεσραιβὸς εἰς Τριεστὶον καὶ κατέλυσαν εἰς τὸ παρὰ αἰγιαλὸν βασιλικὸν ξενοδοχεῖον. Περὶ δὲ τὴν μίαν ὥραν τῆς νυκτός, καθ' ἣν ἐσκόπευεν ὁ Ρήγας νὰ ὑπάγῃ πρὸς τὸν ἐκεῖσε γάλλον πρόξενον, ὀνομαζόμενον Μπρεσέ, διὰ νὰ λάβῃ τὴν προστασίαν του ἀπροσδοκῆτως εἰσηλθὴν εἰς τὸ οἰκήμα του ἕνας πολεμικὸς ἀξιωματικὸς, ὅστις μετὰ τὸν συνήθη ἐσπερινὸν ἀξιωματικόν, ἠρώτησε γερομωστὶ τίς καλεῖται Ρήγας; Ἐγὼ, ἀπεκρίθη. Τότε ὁ ἀξιωματικὸς καλέσας δύο στρατιώτας, (τοὺς ὁποίους ἐπίτηδες ἀφῆσεν ἔξω τοῦ οἰκήματος) διέταξε νὰ τοὺς φυλάττουν ἀσφαλῶς καὶ μηδὲν ἄλλο εἰπων ἀποχαιρετήσας ἀνεχώρησεν. Αὐτὸ τὸ ἀπροσδόκητο καὶ λυπηρὸν συμβάν προῆλθεν ἴσως ἀπὸ τὴν ἀμέλειαν τοῦ Ρήγα διότι, ἂν παρουσιάζετο τὴν ἡμέραν πρὸς τὸν γαλλικὸν πρόξενον διὰ νὰ λάβῃ τὴν προστασίαν του, τότε ἡ Ἀστρορία δὲν ἐτόλμη νὰ πράξῃ τι κατ' αὐτῶν καὶ μάλιστα κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐφοβεῖτο σφοδρὰ τοὺς Γάλλους, καθὼς ἡ πείρα τὸ ἀπέδειξεν εἰς τὸν Πέσραιβόν, ὡς κατωτέρω ῥηθήσεται. Ἐν τούτῳ τῷ ἔργῳ ἐφάνησαν εἰς τὴν θάλασσαν πλησίον αὐτοῦ ὄσαν ἕνα φάκελλον γραμμάτων, τὰ ὁποῖα ἔφερον ὑπογραφὰς πολλῶν καὶ διαφόρων μεγαλεμπόρων τῆς Ἑλλάδος, αἵτινες χρεῖας τυχοῦσης ἔμελλον νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰς περιλαβὴν χρημάτων πρὸς τοὺς τοῖς καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ ἔθνους, ἠτις ἔφερετὸ σχῆμα καὶ τὴν μεγαλοϊότοτα ἐνὸς ἰσπανικοῦ διστήλου εἰς δὲ τὴν ἐπιφάνειάν τῆς ἦσαν τρία ρόπαλα, κείμενα πλαγίως ἐπὶ ἐκάστου τούτων τρεῖς σταυροὺς εἰς δὲ τὴν

περιοχῆ φερραίων τῆς ἐξέτης (1) «Ὑπερπίστως, πατριδός, νόμων καὶ ἐλευθερίας» (Ἀπομνημονεύματα, τόμ. Α, σ. η'α').

Καὶ τώρα ἀφοῦ διαβίσαμεν τὴν γράφει ὁ Περραιβός, ἅς διοῦμεν τὴν λέει ὁ καθηγητὴς Ἄμαντος καὶ πῶς δικαιολογεῖ τὴν γνώμη του.

Ἐάν ὑπῆρχε γράφει ὀργανωμένη ἔταιρεία θὰ ἀνεκαλύπτετο πάντως τότε ἡ ἔπειτα ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας, θὰ ἐγένετο λόγος βραδύτερον περὶ αὐτῆς ὑπὸ τινος τῶν ἐταίρων. Πῶς κατεποντίσθησαν τὰ πραγματικά ἴχνη τῆς ἔταιρείας, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλεῖ ὁ ἀνακριβὴς Περραιβός; Τοῦτου καὶ αἱ εἰδήσεις περὶ καταστροφῆς ἐγγράφων, περὶ εἰδοποιήσεως τοῦ Γάλλου προξένου Τεργέστης κλπ. δὲν ἐπιβεβαιοῦνται ὑπὸ τῶν νέων ἐγγράφων, ἀφοῦ καὶ ἡ ἀλληλογραφία καὶ ὅλα τα πρὸς τὸν Ρήγαν σταλέντα κιβώτια κατεσχέθησαν ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας (2), ὁ δὲ Γάλλος προξένος εἰδοποιήθη μόλις τὴν 3 Φεβρουαρίου 1798 ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ρήγα (3) (σ. ιγ').

Πρῶτα, πρῶτα, ὁ Ἄμαντος, ξεχνᾷει πῶς ὁ ληϊκωτικὸς ἡρωϊσμοῦς τοῦ διατυπώθηκε ἀπὸ τὴν αὐστριακὴν ἀνάκριση ἐνάγνια στὸ Ρήγα καὶ τοὺς συντρόφους του στηρίζεται στὸ γεγονός πὼς ὁ πῆρξε μυστικὴ συνωμοτικὴ ἔταιρεία (4). Ἄραγε αὐτὸ εἶταν ἀπλῆ ὑπόθεση τῆς ἀστυνομίας ἢ μήπως ὁ προδότης Οἰκονόμου, ποὺ καὶ θὰ ἄκουσε ἢ θὰ ἔμαθε γιὰ τὴν συνωμοτικὴν ἔταιρεία τοῦ Ρήγα, ἔδωκε τὰ στοιχεῖα στὴν ἀστυνομία γιὰ νὰ στηρίξῃ τὸ κατηγορητήριόν της;

Ἀλλοιῶτικα δὲν μπορεῖ νὰ δικαιολογηθῇ ὁ φόβος τῆς ἀστυνομίας καὶ ἡ σπουδαιότητα ποὺ ἔδωκεν στὴν ἀνάκριση καὶ τὴν σύλληψη τοῦ Ρήγα. Ἄν εἶταν ἕνας ἀπλὸς ταραχοποιὸς δὲ θὰ γινότανε τόση φασαρία καὶ οὔτε ἡ ἀστυνομία μὲ βεβαιότητα θὰ ὑποστήριζε (Λεγκράντ—Λάμπρου σ. 75) πῶς καὶ τὰ «εἰρημένα πρόσωπα εἶνε ἀνεμεμιγμένα εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν Ἐταιρίαν». Ἡ ἐπιμονὴ αὐτὴ τῆς ἀνάκρισης ἔχει θετικὴ ἀξία. Καὶ ὅμως γιὰ τὸν καθηγητὴ Ἄμαντο τὸ ζήτημα εἶνε πολὺ ἀπλό. Ἄν λέει ὑπῆρχε Ἐταιρεία ἢ ἀστυνομία θὰ τὴν ἀνακάλυπτε. Μιὰ ποὺ δὲν κατόρθωσε νὰ τὴν ἀνακάλυψῃ δὲν ὑπῆρχε. Μὰ γιὰ νὰ διοῦμεν τὴν ἔπρεπε νὰ ἀνακάλυψῃ ἡ

(1) Οἱ ὑπογραμμίσεις εἶνε δικές μου.

(2) Γιὰ τὴν μυστικὴν ἔταιρεία τῆς Βιέννης κείτα καὶ Παποδοπούλου Βρετοῦ Νεοελληνικὴ Φιλολογία τ. Β. σ. 128.

(3) Τὸ δεῖ κατεσχέθησαν «ὅλα τὰ σταλέντα κιβώτια πρὸς τὸν Ρήγαν» καὶ «ἡ ἀλληλογραφία» δὲν θὰ πῆ πῶς; ὠνεῖ καὶ κινὰ ἔτρεπε μέσα σὰ κατεσχέθεντα τὰ ὑπῆρχε τὸ «ὡμί τοῦ ἐγγλήματος». Μπλοῦσε βέβαια νὰ ὑπῆρχαν ἐγγράφα ποὺ νῆ μιλοῦσαν γιὰ τὴν ἔταιρεία. Ὡς τόσον αὐτὴ τὴ φορὰ δὲν ὑπῆρχαν τέτοια γιὰτὶ δὲ θὰ ὑπῆρχε τέτοια ἀνάγκη. Ἡ ἀλληλογραφία καὶ τὰ σταλέντα κιβώτια ἀφοροῦσαν ἄλλες ὑποθέσεις τῆς ὀργάνωσης. Ὁ Π. λέει μάλιστα πῶς; τὰ ἐγγράφα ποὺ κρατοῦσε ἐπάνω του ὁ Ρήγας; μπόρεσαν καὶ τὰ ἐρριξαν σὴν θάλασσα καθῶς καὶ τὴ σφραγίδα τοῦ ἔθνους.

(4) Κι' ἐδῶ δὲν ὑπάρχει καμμιά ὡσιατικὴ ἀνακρίβεια τοῦ Περραιβοῦ. Ὁ γὰρ ἄλλος προξένος θὰ ἔμαθε πῶς ἔπιασαν τὸ Ρήγα, δὲν ἐνήργησεν ὁμως ἀμέσως γιὰτὶ ἔπρεπε πρῶτα νὰ ἐξακριβώσῃ μὴ τυχερῶς ἢ ἀστυνομία εἶχε βροῦ τίποτα ἐγγράφα ποὺ ἐνεχτοῦσαν τὸ Πρῶσνεϊ καὶ τὴ Γαλλικὴ Κυβέρνηση

ἀστυνομία; Μήπως καιιά συμβολαιογραφική πράξη ἢ κανένα σημεῖο νηπιζὸ «νομιμῶς ὑπογεγραμμένον»; Βέβαια ἡ ἀπῆρχον καὶ ἐμπιστευτικὰ ἔγραφα, ἀπόκρυφα, μυστικά. Αὐτὰ ὅμως καταστράφηκαν, χαντακώθηκαν κρύφτηκαν, ὅπως γίνεται σὲ τέτοιες περιστάσεις. Ἔπρεπε —ὅπως τὸ θέλει ἡ λογικὴ τοῦ Ἄμαντου— νὰ τὰ παρουσιάσουν στὴν ἀνάκριση, γιὰ νὰ ἔχη ἡ ἀστυνομία «τὸ σῶμα τοῦ ἐγκλήματος» καὶ ὁ φίλος μου καθηγητὴς τὴς «ἀποδείξει» τοῦ ζητιᾶι; Ὡστόσο ὁ Βαρῶνος Rathkeal πρεσβευτὴς τῆς Αὐστρίας στὴν Πόλη γράφει στὸ Ἔπουργεῖο τῶν Ἑξωτερικῶν πῶς «μανθάνει μετ' ἐνδιαφέροντος, ὅτι ὁ κυριώτερος εισηγητὴς τῆς συνωμοσίας τῶν γραικῶν, ὁ καλούμενος Ρήγας Βελεστινλῆς. . . . μετηνέχθη πρὸ μικροῦ εἰς Βιέννην, ὅπως ἐξαχθῶσιν ἐξ αὐτοῦ ὡς καὶ ἐκ τῶν συνενόχων του αἱ ἀναγκαῖαι ὁμολογίαι περὶ τῶν καθέκαστα τῆς συνωμοσίας . . . εἶμαι πεπεισμένος, ὅτι αἱ γενησόμεναι ἀποκαλύψεις ἔσονται σπουδαῖαι ἐπεὶ δὴ τὰ πρῶτα σχέδια ἀνέχονται πολὺ πρὸ μπροστά, ἤτοι εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν αἱ ὑπόνοιαι μου καὶ αἱ βλέψεις μου αἱ ὑποβληθεῖσαι εἰς τὴν Ἑμετέραν Ἐξοχότητα με εἶχαν παρακινήσει νὰ ἐπιστήσω μετ' ἀνησυχίας τὴν προσοχὴν κατὰ μῆκος τῶν ἡμετέρων συνόρων καὶ νὰ μεταχειρισθῶ ὅλα τὰ δυνατὰ μέσα ὅπως διεισδύσω εἰς τὸ μυστήριον» (Λεκράντ—Λάμπρου σ. 47).

Καὶ ὁ ἴδιος παρακάτω:

«Αἰ διακλαδώσεις τῆς συνωμοσίας ταύτης ὑπεισήρχωντο ἰεροκρυφίως εἰς τὴν πρωτεύουσαν, καὶ διεδίδοντο ἀφ' ἐνός μὲν μέχρι Τεργέστης καὶ Βενετίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ καθ' ὅλα τὰ σημεῖα τῆς συγκοινωνίας μετὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, διοχετευμένοι καὶ διευθυνόμενοι διὰ μυστικῶν ἀποστόλων τῆς Γαλλίας, συγκεντρούμεναι δὲ κατὰ μέγα μέρος εἰς Βουκουρέστιον.»

Τὶ σημαίνουν ὅλες αὐτὲς οἱ καταγγελίες καὶ βεβαιώσεις; Τίποτ' ἄλλο παρά πῶς ἡ Αὐστριακὴ Κυβέρνηση τὰ χρειάστηκε γιὰτὶ ἡ Ἑταιρεία εἶχε πολλές μυστικὲς διακλαδώσεις καὶ δὲν ἀπόβλεπε μόνο σὲ ἐπανάσταση μέσῳ στὰ Βαλκάνια, μὰ, καὶ σὲ ἄμεση ἐνίσχυση τοῦ Ναπολέοντα (1), πού οἱ πράχ-

(1) Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Ἄμαντος παραδέχεται πῶς ὁ Ρήγας δὲν ἦρθε σὲ καμιά προσωπικὴ συνεννόηση μετὰ τὸν Ναπολέοντα. Αὐτὸ εἶνε σωστό. Ἀλίμονο ὅμως ἂν ὁ Ναπολέοντας πού ἔπαιξε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὸ σπαθὶ τοῦ τύχη τῆς Εὐρώπης κάθονταν νὰ γράφει γράμματα καὶ νὰ «δὲ χε ται ἐπισκέψεις». Ἐξ ἄλλου ὁ Ρήγας δὲν εἶταν τότες καμιά δειθνὴς προσωπικότητα γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ τὸν δεχτῆ ὁ Ναπολέωντας. Ὁ Ρήγας ἔρχονταν σὲ μυστικὴ ἐπαφή μετὰ τοὺς πρᾶχτορες τοῦ Ναπολέοντα. Τὸ ἂν ἄφηνε ὁ γάλλος πρόξενος τῆς Τεργέστης Brechet νὰ ἐπέμβῃ ὑπέροτο ἢ Ρήγα αὐτὸ δὲ σημαίνει πῶς ὁ Ρήγας δὲν εἶχε σχέσεις μετὰ τοὺς γάλλους πρᾶχτορες. Ὁ Γάλλος πρόξενος πρὶν κάμη διάβημι, ἐπεὶ δὴς εἶχε ἐπίσημη ἰδιότητα καὶ δὲν ἤξερε τί ἔγγραφα καὶ τί στοιχεῖα ἔπιασε ἡ Αὐστριακὴ ἀστυνομία, εἶταν ὑποχρεωμένος νὰ ἐνεργήσῃ μετὰ ἐπιφύλαξη καὶ ἀφοῦ ζητήσῃ ὁδηγίους, γιὰ νὰ μὴν ἐκθέσῃ τὴν Κυβερνήσῃ, ὕστερα νὰ ἐνεργήσῃ. Φαίνεται δὲ πῶς (κοίτα: Ἄμαντου Ἀνέκδοτα ἔγγραφα 143) πῶς ὁ γάλλος πρόξενος Brechet ἔχοντας ὁδηγίους ἀπὸ τῆς Γαλλικῆς Κυβέρνησης δὲν ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴν τύχη τοῦ Ρήγα. Ἡ τέτοια στήση τῆς Γαλλικῆς Κυβέρ-

τορες του τὸ δίχως ἄλλο θὰ διεύθυναν ἀπὸ τὰ παρασκήνια τὴν Ἐταιρίαν τοῦ Ρήγα.

Ἐξ ἄλλων, ὅπως εἶπαμε, ἡ ἀνάκρισις τὴν κατηγορία τῆς ἐναντία στὸ Ρήγα σ' αὐτὸ τὸ στοιχεῖο τῆ στηρίζει: σ τ ἡ ν ὕ π α ρ ξ η ῖ δ η - λ α δ ἡ Μ υ σ τ ι κ ῆ ς Ἐ τ α ι ρ ί α ς .

Γι' αὐτὸ σὲ μιὰ ἐπίσημη ἔκθεση τῆς Ἀστυνομίας πρὸς τὸ ἀστυρι-
κὸ Ὑπουργεῖο μαζὶ μὲ ἄλλα τονίζεται καὶ τοῦτο:

•Μερικοὶ νέοι μὲ φουσκομένα κεφάλια, οἱ ὁποῖοι ἐσπούδασαν πρὸ πάντων τὴν λαοικὴν εἰς ξένα πανεπιστήμια, φαίνεται ὅτι ἔφεραν τὰ; δηλητηριώδεις αὐτὰς ἀρχὰς (σημ. τὰς δημοκρατικὰς) ἐκ τοῦ ἔξωτεριου, ἐμόλυναν πολλὰς τῶν ἐδῶ Ἑλλήνων ἐμ πό ρ ω ν καὶ ἔπειτα κατόρθωσαν τέλος ν ἄ ἰ δ ρ ὄ σ ο υ ν ἔ ν τ α ὕ θ α ἔ ν α ε ἰ δ ο ς ἔ τ α ι ρ ί α ς ἀ π ὸ τ ἡ ν ὄ π ο ῖ α ν ἡ σ υ ν ω μ ο σ ί α θ ἄ ἔ λ α β ε τ ἡ ν κ α τ ε ὕ θ υ ν σ ί ν τ η ς. (Ἄμαντου Ἀνέκδοτ. Ἐγγραφα σ. 29).

Ἐπίσης ἡ Βιενέζικη ἀστυνομία, διαβάζοντας τὶς ἐπιστολὰς τοῦ Πέτροβιτς πρὸς τὸ Γάλλο δημοκράτη Sieyès βγάλει τὸ συμπέρασμα πῶς «τὸ περιεχόμενον του ἑνιαχοῦ ὑποδεικνύει ὕ φ ι σ τ α μ ἔ ν η ν ἤδη Ἐταιρίαν». (Ἄμαντου Ἀνέκδ. Ἐγγραφα σ. 9,159).

Καὶ ὅμως ὁ καθηγητὴς Ἄμαντος δὲ δίνει σημασίαν στὶς βεβαιώσεις αὐτῆς τῆς ἀστυριακῆς ἀστυνομίας, καὶ ὑποστηρίζει πῶς οἱ ὑπόνοιός τῆς εἶνε ἀσθήριχτες; (1). Μάλιστα κατὰ τὸν κύριον καθηγητὴ δὲν χροειάζονταν καμιά μυστικὴ ὄργάνωσις γιὰ νὰ σηκῶνῃ ἐπαναστάσις ὁ Ρήγας στὰ Βαλκάνια:

•Τὸ σκέδιο τοῦ Ρήγα—γράφει—ἄς φαίνεται ἐκ τῶν ἐγγράφων, δὲν προαπαιτεῖ τὴν ὑπαρξίν μυστικῶς ὀργανομένης ἑταιρίας. Ὁ Ρήγας; ἐπεδίωξε κατὰ πρῶτον τὴν παρασκευὴν ἐνθουσιῶδων ἀποστόλων τῆς ἐπαναστάσεως διὰ τῶν βιβλίων του καὶ τῶν θυριῶν ἀσμάτων, βλέπομεν δὲ πράγματι πόσον ταῦτα συγκινουῖν τοῦ; ἐν Βιέννῃ Ἑλλήνας καὶ τοὺς ἀνά πάσαν τὴν Ἑλλάδα γνωρίσαντας ἔπειτα αὐτὰ (1γ).

Καὶ παρακάτω:

νησης ἴσως νὰ ἀπόβλεπε σ τ ὸ ν ἄ μ ἡ ἔ ρ ε θ ἰ σ ἡ τ ἡ ν α ὕ σ τ ρ ι α κ ῆ Κ υ β ἔ ν η σ ἡ καὶ τὴ σπρώξῃ στὸ σχηματιζόμενον ἀγγλο-ρωσσο-τουρκικὸν ἀντιγαλλικὸ συνασπισμό. Σὲ τέτοιες περιστάσεις τὰ α ἰ σ θ ἡ μ α τ α δὲν παίζουν ρόλο καὶ ἐπὶνω αἱ ὅλα μπαίνει τὸ συμφέρον τῆς Ἐπαναστάσεως, δὲν ἐξαιροῦνται μάλιστα οὔτε καὶ οἱ κυβερνήσεις ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τὰ πιὸ ἄκρα ἐπαναστατικὰ καθεστῶτα. Τέτοια παραδείγματα ὑπάρχουν πολλὰ στὴν ἱστορία τῆς Γαλλικῆς καὶ Ρωσικῆς ἐπαναστάσεως.

(1) Εἶναι ἱστορικὸν ψέμμα πῶς οἱ Μανιάτες καὶ οἱ Σουλιῶτες εἶταν «δοκιμασμένοι ἐπαναστάτες». Τὸ μόνον ποὺ εἶναι σωστὸ εἶναι πῶς τόσο οἱ Σουλιῶτες ὅσο καὶ οἱ Μανιάτες ἔτερναν εὐκολὰ τὰ βουνα γιὰτι εἶταν κλέφτες «ἐξ ἐπαγγέλματος» ἐπειδὴ ζοῦσαν ἐπάνω σὲ βουνα ἄγονοι. Γι' αὐτὸ δταν δὲν τοῦ; ἀφιναν νὰ ληστεύουν τὰ γύρω τοὺς μέρη ἐπ α ν α σ τ α τ ο ὕ σ α ν . Ὡστόσο ὅμως δὲν εἶχαν κανένα ἐθνικὸ αἶσθημα καὶ οὐτε ἤξεραν τὸ τί θὰ πῆ ἑλληνικὴ ἱστορία καὶ ἑλληνικὸ ἔθνος. Ἐξἄλλου οἱ Σουλιῶτες δὲν εἶταν καὶ «Ἑλληνας».

«Απέβλεπεν εἰς δοκιμασμένους ἐπαναστάτας, τοὺς Μανιάτας καὶ Σουλιώτας καὶ εἶχε καὶ ἀπόλυτον πεποιθῆσθαι οὐ θὰ προχωρήσῃ νικητῆς. Τὸ σχέδιον τοῦ Ρήγα τὸ γνωρίζουν οἱ φίλοι του, εἶπε ὀλοφάνερον, δὲν ἔχει τίποτε τὸ μυστηριώδες καὶ μυστικόν, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπηρεάζει ἰδιαιτέραν ἰδαιτέρην Ἑταιρίαν (ιδ).

Νὰ λοιπὸν μιὰ καινούρια θεωρία: τὸ ὅτι πῶς πρὸς εἰ νὰ γίνωνται οἱ ἐπαναστάσεις. Ἄμα φτιάσῃς μερικὰ τραγούδια καὶ ἀποχτήσῃς καὶ μερικοὺς φίλους δὲν χρειάζεται τίποτ' ἄλλο. Τραγουδώντας ἔρχεται ἡ ἐπανάσταση!

Ὡς τόσο ὑπάρχουν καὶ μερικές ἀποδείξεις ποὺ δὲν ἀφίνουν καμμιά ἀμφιβολία πῶς ἡ Ἑταιρεία τῆς Βιέννης εἶναι ἓνα ἱστορικὸ γεγονός τις ἀποδείξεις ὅμως αὐτὲς ἀπορῶ πῶς δὲν τις πρόσεξε ὁ κατὰ τὰ ἄλλα φίλος μου καὶ προσεχτικὸς ἐρευνητῆς κ. Ἄμαντος.

Ἀφίνω κατὰ μέρος τὰ ἀνακριτικὰ ἔγγραφα τῆς Αὐστριακῆς Ἀστυνομίας. Δὲν πέρνω ἀκόμα τοῖς μετρητοῖς τὰ ὅσα σχετικὰ ἔγραψε ὁ Νικολόπουλος (1), ἂν καὶ δὲν εἶνε οἱ πληροφορίες του ὀλότελα ἀντοκουμαντάριστες. Οὔτε στὰ ὅσα λέει ὁ γάλλος ἱστορικὸς Carrel (2) καὶ ἡ γαλλικὴ ἐφημερίδα τοῦ καιροῦ ἐκείνου *Moniteur* (3) καὶ ὁ γάλλος Βιλμαίν (4) ἐπιμένω. Δίνω ὅμως προσοχὴ στὰ ὅσα γράφει Νερουλὸς, ποὺ σὰ φαναριώτης, ἤξερε ἀπὸ τῆ μιὰ μεριά καλὰ τὴ δράση τοῦ Ρήγα, καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη τότε μισοῦσε κι' ὅλας γιὰ τὶς δημοκρατικὲς ἐπαναστατικὲς του ἰδέες. Ὁ Νερουλὸς λοιπὸν στὸ βιβλίον του: *Cours de Litterature Grègue Moderne*, Γενέβη 1827 (σ. 162, σημείωση 13) λέει καθαρά:

«Le mot grec H é t e r i e signifie société. Riga en fut le premier fondateur. C' était une association secrète, dont la base était la religion, et dont le but était l' affranchissement de la Grèce.... I.' Héterie, fondée par Riga, reçut dans la suite plusieurs modifications».

Τὴ μαρτυρία αὐτὴ τοῦ Νερουλοῦ ποὺ εἶταν σύγχρονος τοῦ Ρήγα κοὶ φαναριώτης «καλὰ πληροφορημένος» δὲν μποροῦμε ὀλότελα νὰ τὴν ἀχρηστεύσουμε καὶ νὰ μὴ τὴ λογαριάσουμε (5).

Ὡστόσο καὶ τὴ μαρτυρία τοῦ Νερουλοῦ δὲν τὴν βάλω στὴν πρώτη γραμμὴ καὶ ἔρχομαι σὲ μιὰ ἄλλη πρὸ θετικὴ καὶ ἐπιβεβαιωτικὴ.

(1) Notice sur la vie et les écrits de Rhigas etc. Παρίσι 1824.

(2) Histoire des Grecs Modernes, 1829 (β) σ. 199.

(3) Ἔτος VI (1798) No. 271.

(4) Villemain: Essai historique sur l' Etat des Grecs, ἐκδ. 1825 (ἑλληνικὴ μετάφραση Βελλίνη. Ἀθῆναι 1856), στή σελ. 163 γράφει:

«Βεβαιούσι οὐτι ὑπῆρχεν ἐσχηματισμένη ἐκτεταμένη συνομοσίαι, εἰς ἣν οἱ Τοῦρκοι ἔλαβον μέρος, ἧτις ἔλαβεν νέαν ζωὴν καὶ νέας ἐλπίδας ὑπὸ τοῦ πυρός τῆς Γαλλικῆς Ἑπαναστάσεως» Κοίτα Raybaud: Memoires sur la Grèce. Paris 1825 τόμ. Β. 48-49. 192.

(5) Κι' ὁ Μάουερ στὸ τόσο καλὰ δοκουμανταρισμένο βιβλίον του *Das Griechische Volk*, τόμ. Α. Heidelberg 1835, γράφει: «Die H e t ä r i e, vom heldenmüthigen R i g a gestiftet, erhielt durch dessen Mätÿrtered erst die rechte Weihe» (σ. 30):

Στὰ ἀρχεῖα τοῦ κερκυραίου παλίου λογίου Ἀνδρέου Α. Ἰδρωμένου πού τὰ ἐρεῖννησεν ὁ Σπ. Λάμπρος βρέθηκαν ἐπιστολὲς τοῦ Περραιβοῦ ἀπὸ τὸ 1797 πού ἐπιβεβαιώνουν τὴν ὑπαρξὴ τῆς Ἐταιρείας τοῦ Ρήγα. Νὰ τὶ γράφει ὁ Λάμπρος:

«Καὶ εὐμενῆ ἀνακοίνωσιν τοῦ ἐν Κερκύρα Ἀνδ. Ἰδρωμένου, σὶ πρὸς τὸ δῆμονιον πρόσωπον αὐτοῦ ἐπιστολαὶ τοῦ Περραιβοῦ ἀρχόμεναι ἀπὸ τοῦ 1797 φθῆναι μέχρι τοῦ 1818.

«Ἐν πάσαις δὲ μετ' ἄκρου πρὸς αὐτὸν σεβασμοῦ ἀποτείνεται... καὶ ποιεῖται λόγον περὶ Ἐταιρείας καὶ ἀδελφῶν καὶ κρυπτογραφημάτων μεταχειρίζεται. Ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἀναγινώσκονται διὰ τοῦ κρυπτογραφικοῦ ἀλφαβήτου τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ὄντος νεωτέρου (1)».

Ἡ ἀπόδειξις αὐτὴ θαρρῶ πῶς βιάζει τὰ πράγματα στὴ θέση τους. Ἐξὸν ἂν ὁ καθηγητὴς Ἄμαντος ξακολουθεῖ νὰ ἐπιμένει πῶς χρειάζονται «συμβολαιογραφικά» (2) ἀντίγραφα τῶν ἱστορικῶν γεγονότων.

Ἐδῶ σημειῶνω καὶ μιὰν ἄλλη ἔμμεση πληροφορία πού μᾶς τὴ δίνει ὁ Γούδας (Βίοι Παράλ. τόμ. Ε. σ. 17), ξέροντάς τιν ἀπὸ ἀξιόπιστη πηγὴ ὅπως βεβαιώνει ὁ ἴδιος. Στὴ Θεσσαλία, λέει ὁ Γούδας, ἴσως καὶ πρὶν τῆς ἐπαναστατικῆς δράσεως τοῦ Ρήγα, ὑπῆρχε ὠργανωμένη μυστικὴ Ἐταιρεία. Ἐτσι τοῦλάχιστο τὸν ἐβεβαίωσε ἀξιόπιστο πρόσωπο, πού εἶχε καὶ ὕλας καὶ ἔγγραφα - πειστήρια στὰ χέρια του. Βέβαια τὸ νὰ παραδεχτοῦμε πῶς μιὰ τέτοια συνωμοτικὴ ὀργάνωση ὑπῆρχε μόνο στὴ Θεσσαλία πρὶν ἀπὸ τὴν καθ' αὐτὸ δράση τοῦ Ρήγα, δὲν εἶνε πολὺ πιθανό. Ἐκεῖνο πού μποροῦμε νὰ υποθέσουμε, γιὰ κάποιον ἱστορικὸ γεγονὸς κρύβεται στὴν πληροφορία αὐτῆ τοῦ Γούδα, εἶνε πῶς θὰ ὑπῆρχε ὄχι πρὶν, ἀλλὰ στὰ χρόνια τοῦ Ρήγα, διακλάδωση μυστικῆ τῆς ἐταιρείας τοῦ Ρήγα ἢ στὸν Τύρναβο ἢ στ'

(1) Μικταὶ Σελίδες, Ἀθ. 1905 σ. 647. «Ὅσο γιὰ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἀν. Ἰδρωμένου δὲν χωρεῖ καμμιὰ ὑπόψια πῶς μπορεῖ τὰ ἔγγραφα του καὶ οἱ πληροφορίες του νὰ εἶνε κατοπινῆς χρονολογίας, γιὰτὶ βρέθηκε ἡ σφραγίδα τοῦ Περραιβοῦ καὶ ἀντίγραφο τοῦ Θεοῦρου τοῦ Ρήγα καὶ ἄλλα πού ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἱστορικὴ του ἀξία. (Κοῖτα σ. 646 - 647).

(2) Κ' ἓνας ἄλλος ἰσχυρισμὸς τοῦ Ἄμαντου πῶς ἂν ὑπῆρχε Ἐταιρεία θὰ τὴν ἀπέφεραν οἱ σύντροφοι τοῦ Ρήγα πέφτει σ) γιὰτὶ ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὸ τί γράφτηκε παλαιότερα γιὰ τὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία καὶ ἀπὸ τίς ἀντιγωμίες πού διατυπώθηκαν γιὰ τὴν ἀρχικὴ τῆς ἵδρυση ἀπὸ τοὺς ἴδιους πρωτοῖδρυτές τῆς (Ξάνθος, Ἀναγνωστοπούλο κ.λπ.) θὰ μποροῦσαμε (ἂν τυχὸν χάνονταν τὰ γραφτὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν ὑπορξή της) νὰ υποστηρίξουμε πῶς καὶ αὐτὴ εἶταν θρόλος. β) Τὰ Πολεμικά Ἀπομνημονεύματα τοῦ ὁ Περραιβὸς τὰ ἔβγαλε στὰ 1836, ἄρα ζοῦσε ἀκόμα ὁ Γ. Θεοχάρης, ἓνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους γνωστοὺς συντρόφους τοῦ Ρήγα πού ἤρθε στὴν Ἑλλάδα καὶ ἐγίνεκε ὁλας Πρωξενος. Ἄν λοιπὸν ὁ Περραιβὸς ἔγραφε ψέμματα καὶ δὲν ὑπῆρχε Ἐταιρεία ὁ Θεοχάρης δὲ θὰ τὸν ἔβγαλε στὰ φάρα;

Ἀυτελείκια ἢ στὸ Πήλιο, γιατί, ἀπὸ τὰ μέρη αὐτά πολλοὶ εἶταν οἱ ταξιδε-
μένοι στὴν Αὐστρία, Μολδοβλαχία καὶ Ρουσία. Ἰσαμε ἓνα σημεῖο ἢ παρα-
πάνω πληροφορία, σχετιζόμενη μὲ τὴ συννομοτική δράση τοῦ Ρήγα στὴ Βιέννη
ἐπιβεβαιώσεται ἀπὸ τὶς ἐρευνες ποὺ ἔκαμε ὁ ἴδιος ὁ Ν. Πολίτης; ἔδω καὶ πολ-
λὰ χρόνια στὸ Πήλιο (κοίτα Ἐστία τ. ΙΘ' σ. 13-14). Κι' ἀκόμα καὶ μιὰ
μαρτυρία τοῦ ἐξαραικικοῦ ἐριτανισώτη διανοουμένου καὶ ἐπαναστάτη Γουζέ-
λη, ποὺ στὴν ἐποχὴ του εἶταν «ἐξ ἐπαγγέλματος ἐπαναστάτης» ἔχει ἀξία
γιατὶ στὸν πρόλογο τοῦ γνωστοῦ του «Στάλπισματος» (2) γράφει:

Ἐφ' φιλελληνομανίης καὶ πατριεταρίτου Ρήγα; ὁ Θεμιστοῦς ἐκείνος, ὅστις πρὸ
τριακοντα ἑτῶν καθιζουτή; ἐγένετο Μυστικῆς Ἐττειρίας ἐναντίον τῶν
τουρῶν διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆ; Ἑλλάδος, ὑτήρξε κλυτὸς καὶ προδιδόμενος ὑπὲρ μελα-
νοχαρδίων ἀδρατιδίων ἐπιεικέρθη, ἡρώτης καὶ θρωπέως ἐτέθινε. Εἶ; τοῦτον ἀρμό-
ζει ἀντερθεῖως τῶν ἀγαλμάτων τὸ πρόσωπον, ὡς κροσφῆς ἐγένετο τῶν θερμῶν ἐπι-
χειρήσεων ὅταν ἐξήδοτο ἐθῶρει ὁ δουλομάνων τὸ ἀγατεῖν του Γένος. Οὗτος εἰς
τρινοτέρους ἀγῶνας προτρέτει μας (σελ. ιθ').

Ὁ Γουζέλης ὅμως, ποὺ εἶταν σύγχρονος τοῦ Ρήγα καὶ πολέμησε μὲ τὶς
στρατιῆς τοῦ Ναπολέοντα στὴν Εὐρώπη, ἀραγε στηριζόθηκε στὸ «θρύλο»
γιὰ νὰ γράψῃ γιὰ τὴν Ἐταιρία τόσο θετικά;

Μοῦ φαίνεται πὸς μιὰ τέτοια ὑπόθεση δὲ στέκει γιατί ὁ Γουζέλης εἶ-
ταν ὄχι μοναχὰ ἀνὴρ ἡσυχόπνευμα καὶ καλὰ πληροφορημένος
γιατὶ τὴν τοτινὴ ἐποχὴ, ἀφοῦ πῆρε ὁ ἴδιος μέρος στὰ ἐπαναστατικά καὶ
συννομοτικά γεγονότα.

12. Μερικὲς ὑποψίες γιὰ τὸν ἰδιωτικὸ βίο τοῦ Περραιβοῦ.

Ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς εἶνε ὁ πρὸ σημαντικὸς ἀπὸ τοὺς συντρό-
φους τοῦ Ρήγα Βελεστινλή ποὺ ἐπέζησαν καὶ εἶδαν τὴν Ἑλλάδα ἐλευθερῆ.
Εἶνε μάλιστα ἓνας ἀπὸ τοὺς σημαντικοὺς ἀγωνιστῆς τοῦ Εἰκοσιένα καὶ ἀπὸ
κείνους ποὺ στὰ προεπαναστατικά τὰ χρόνια ἔπαιζαν σπουδαῖο ρόλο στὶς ἐξ-
εγέρσεις τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πάργας. Εἶνε ἀκόμα καὶ ἱστορικὸς συγγρα-
φῆας μὲ ταλέντο. Ἐγράψε τὴν πολύχροτη στὴν ἐποχὴ τῆς Ἰστορίας
τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πάργας καὶ πρὸ ὕστερα τὰ Πολέ-
μικὰ τοῦ ἀπομνημονεύματά καὶ μιὰ σύντομη βιογραφία
τοῦ Ρήγα.

Ἰσαμε ὅμως τὴν ἐποχὴ ποὺ ἀνταμώνεται μὲ τὸ Ρήγα στὴν Αὐστρία
δὲν ξέρουμε τίποτα γιὰ τὴ ζωὴ του. Ἀκόμα καλὰ καλὰ δὲν ξέρουμε πειὸ εἶταν

(1) Ὁ Κλ. Νικολαΐδης στὸ βιβλίον τῶν Ἰστοριῶν τοῦ Ἑλληνο-
σμοῦ Ἀθῆναι 1923 σ. 346—369 γράφει πολλὰ καὶ γιὰ τὴν Ἐταιρία καὶ γιὰ τὴ
δράση τοῦ Ρήγα, χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρει καὶ τὶς πηγες στὶς ὁποῖες στηρίζει τὶς
πληροφορίες του.

(2) Βγήκε στὸ Ναύπλιο μὲ τὸν τίτλον: Στάλπισμα Πολεμιστή-
ροιν περιέχον τὰ τῆς Ἑλλάδος, ποίημα νεοφανεῶν Δημ. Γουζέλη, ἐν Ναυπλίῳ ἐν τῇ
τυπογραφίᾳ τῆς Διοικήσεως.

τὸ οἰκογενειακὸ τὸν ὄνομα, γιατί τὸ Περραιβός εἶναι γρετόνομο. Ὁ ἴδιος ποτές του δὲ θέλησε νὰ πιστοποιήσῃ τὴν οἰκογενειακὴν του προέλευσιν. Ὁ Γουδάς (Βίοι Παράλληλοι (Ε) σ. 285) βεβαιώνει πὸς στάθηκε ἀδύνατον νὰ μάθῃ τοῦ γεννήθηκε καὶ ποῦς εἶταν ὁ πατέρας του. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ γιὸς του Θεμιστοκλῆς ἀνῆθήκε ἐπίμονα στὸ νὰ δώσῃ πληροφορίες γιὰ τὴν γενεὰ τοῦ πατέρα του. Ἐτοί ὁ Περραιβός πῆρε πατρὸς του, στὸ τάφο του, τὸ μυστικὸ τῆς γενεᾶς του γιατί κάποιος σ ο β α ρ ὸ ς λόγος διὰ τὸν ἀνάγκασε νὰ κρατήσῃ τέτοια ἐπίμονη μυστικὸτητα.

Σήμερον ὁμοῦ ἀπὸ ἐνὶ ἀνώνωμο χειρόγραφο φυλλάδιο πού τὸ δίχως ἄλλο εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸ σύγχρονον του τὸ δεσπότη Ἰγνάτιο πού εἶταν ἐχθρός του ἀπὸ τοὺς πιδ μισητούς γιατί στήν Ἰ σ τ ρ ί α τ ο ὺ «Σ ο υ λ ί ο υ κ α ἰ τ ῆ ς Π ἄ ρ γ α ς» ὁ Περραιβός ἔβγαλε στὰ φόρα τὴν ἀντιδραστικὴν στάση τοῦ Ἰγνατίου στίς ἐξεγέρσεις τῶν Σουλιωτῶν καὶ Παργιανῶν (Κοῖτα Περραιβοῦ Ἱστορία τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πάργας, εἰσ. σ. στ-ζ καὶ σ. 56-58 ἐκδ. 1803 καὶ Ἱστορία Πάργας σ. 29-30) μαθαίνουμε πολλά. Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ ἐξεπίτηδες γραμμένο μὲ ἀνορθογραφίες καὶ ἀσυναξίες δὲν εἶναι ἀνάξιον λόγου γιατί μᾶς δίνει μιὰν εἰκόνα τῶν ταξικῶν ἀντιθέσεων καὶ ἀγώνων τῆς τοτινῆς ἐποχῆς. Κατὰ τὸ ἀνέκδοτο λιοπὸν αὐτὸ φυλλάδιο ὁ Περραιβός δὲν γεννήθηκε ἀπὸ νόμιμο γάμο. Ὁ ἀνωνομοβιογράφος του μάλιστα λέει πὸς εἶναι παιδί ἐνὸς ἑβραίου καὶ μιᾶς χριστιανῆς. Αὐτὸ εἶναι ὀλότελα ἀπίθανο γιατί ἐκεῖνο τὸν καιρὸ, καὶ μάλιστα σὲ ἀγροτικὰς περιφέρειες, οἱ χριστιανὲς ποτές τους δὲν παραδίδονταν σὲ ἑβραίους. Τὸ πιδ πιθανὸ εἶνε πὸς ὁ Περραιβός εἶνε παιδί κάποιου καλογέρου Ἱερεμῖα. Νὰ τῶρα τί λέει σχετικά τὸ ἀνώνωμο καὶ ἀνέκδοτο φυλλάδιο σὲ πιστὴ ἀντιγραφή του καὶ μὲ τίς ἀνορθογραφίες του μάλιστα:

«Τὸ τῆς παρῆμιας κακοῦ κόρακος κακὸν ὄν, οὗτος ὁ ἀναιδέστατος καὶ φιλόβιος περαιβός, κατάγεται ἀπὸ τὰ μέρη τῆς λαρίσης, ἡ μήτηρ αὐτοῦ χήρα οὔσα καὶ ἐνδεεις, σχεδὸν ὑστερουμένη καὶ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου, ἐξυπατηθῆσα ἡ δύστηνος γυνή, παράτινος ἑβραίου καλουμένου μουσῆ καὶ συνευρισκομένη κρυφίως μετ' αὐτοῦ, συνέλαβε τὸν ρηθέντα νόθον περαιβόν, τὸ γέννημα τῶν ἐχιδῶν, ἄλλον νέον Ἰουδαν. Προϊόντος δὲ τὸν κερὸν φινῆτα ὄει ἔγγης, εστὶ, καὶ φοβουμένη μήπως τὰ ἀδέλφια τῆς ὡς συγγενῆς διὰ τὴν ἀνομίαν ταύτην κακοποιήσουσιν αὐτήν, ἀνεχώρησε λάθρα διὰ νυκτός, καὶ ἠτελθούσα ἔνδον τῆς μιτροπόλεως τοῦ λαρίσης ἔδραμεν ἀμέσως ἡ τάλαινα πρὸς τὸ μετόχιον τοῦ παναγίου τάφου, καὶ πίπτον ἡς τοὺς πόδας τοῦ πρωτοσιγγέλου κυρίου Ἱερεμῖα ἀνδρός ὄντος ἐναρέτου καὶ προκοιμένου, ἐξομολογήσατο θερμός μετὰ δακρύων τὴν ἁμαρτίαν αὐτῆς, τὴν ὀπίαν συνεργῆα τοῦ

(1) Τὸ φυλλάδιο αὐτὸ τὸ ἤξερε ὁ Σπ. Λάμπρος (κοῖτα Ἀ π ο κ α λ ὺ ψ ε ι ς π ε ρ ῖ τ ο ὺ μαρτυρίου τοῦ Ρήγα Ἀθήναι 1892. σ. 101) μὰ δὲ θέλησε νὰ τὸ χρησιμοποιήσῃ. Τὸ ἴδιο φυλλάδιο ἢ ἀντίγραφο του βρῖσκεται σήμερον στὴ βιβλιοθήκῃ τοῦ Φάνη Μιχαλακοπούλου. Ὁ ἴδιος μᾶς τὸ παρῆχώρησε καὶ τὸν εὐχαριστοῦμε γι' αὐτό. Εἶναι γραμμένο στὰ ρῶτα δέκα δεκαπέντε χρόνια τοῦ 19ου αἰῶνα σὲ σχῆμα μικρὸ κ' ἔχει σελίδες 1-16. Ἀκόμα πρέπει νὰ τονιστῇ πὸς ἔχει κάποια ἱστορικὴ ἀξία γιατί ἂν καὶ γραμμένο σὲ λιβελλογραφικὸ ἔπος μᾶς δίνει μερικὲς νύξεις γιὰ ἀξιόλογα ἱστορικὰ συμβάντα.

μισοαίμων διαπορεύειν ἔγραψεν ὁ δὲ πνευματικὸς αὐτοῦ πατήρ σπλαγγηθῆς ἐπ' αὐτῇ διὰ τὴν ἄκραν περὶ τῆς αἰκονομησατο αὐτὴν βιβλίου ἢ ἐν χριστιανικὸν ὀπίτιον καὶ δαπανῶν ἐξιδίον τοῦ τὰ πρὸς τὴν χρῆσαν αὐτῆς. ἔγγυσασα δὲ αὐτῇ τοῦ τεκτῆν αἰβγαλεν ἢς φως αὐτῷ τοῦ ἰουδαϊκῶν ἀπέριμα καὶ κατ' ἔθος τῶν χριστιανῶν ἐβάπτισεν αὐτὸν ὁ σεβασμῶς πατήρ ἑξαζοκοῦθῶν πληρονα τὰ ἔξοδα διὰ τὴν ἀνατροφὴν αὐτοῦ ἢς τὸ σχολῆον δια νὰ διδαχθῆ τὰ ἱερὰ γράμματα. Κατὰ συγκαίριαν δὲ διορισθῆς ὁ κύριος Ἱερεμίας πρὸς τὸν μεγαρωτάτου πατριάρχου κύρ Ἱεροσολύμων ἵνα ἀτέλθῃ ἢς Βουκουρεστῖον πρὸς τὴν ἐκτὴ μὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καλουμένην τὴν πετραγοβίνου, παρελάβεν ἢς τὴν συνοδίαν τοῦ καὶ τὸν ρηθέντα σατανᾶν, χριστόφρον Περραιβόν, ὅπως φθάσαντες ἢς Βουκουρεστῖον διορίσῃ αὐτὸν ἵστό αὐθεντικὸν σχολῆον δια νὰ φοιτητῆ, διδαχθῆς ἡλλων (ὄπερ καὶ ἐγένετο).

Ὁ δε πανοσιότατος κύρ Ἱερεμίας, διατριβὸν ἐν τῷ ρηθῆ ντι μοναστηρίῳ τοῦ μπραγοβίνου ἐπὶ καθεκάστην. ὢν ἀνθρώπος πολιμαθῆς, συγγραφορ τὰ πρὸς φωτισμὸν τοῦ γένους ἡμῶν. Μετὰ δε τινα χρόνῶν ἔργον ἀτελήθῃ ἢς ληψίαν καὶ μόνος διὰ νὰ ἐκδώσῃ τύπους τοῦ πολιειτῆς αὐτοῦ πόνου (=πνευματικῆ τοῦ ἔργασία, συγγράμματα) ἀπερῆσεν εἶν ἵνα παραλάβῃ κοινοδόν καὶ συνοδοιπόρον πάλιν τὸν ρηθέντα κακοῦργον περραιβόν (ἐπειδὴ ὡς ἡὸν τοῦ ἡγάπα αὐτὸν ὁ διοιτηγῆς γέρον) ἔδωκεν αὐτῷ προσταγὴν δια νὰ φροντισῇ καὶ ἕναν υπηρετην τοῦ δρόμου ἐπιμισθῶ πρὸς δούλευσιν αὐτῶν: δρομὸν οὖν μετὰ προθυμίας ὁ ἄνεμος περραιβός, εὔρεν ἕναν παρόμοιον, κακότροπον συμμαθητῆν, τὸν ὁποῖον καθοδηγῆσας πρότερον ἤπεν, ἀδελφέ, ὁ γέροντάς μου κύρ Ἱερεμίας σκοπὸν ἔθετο νὰ ἀπέλθῃ ἢς ληψίαν δια νὰ ἐκδώσῃ τύπους τὰ συγγραμματατοῦ, καὶ με πρόσταξεν δια νὰ εὗρω καὶ ἕναν δοῦλον υπηρετην τοῦ δρόμου, ὁ ὅτιος ἔχη μαζί τοῦ καὶ πλήθος ἀσπρῶν (=χρημάτων) τὰ ὁποῖα κυλὸς γινῶσκι, ἐποδῆ με ἐμπιστευεται ὡς γῆσιον τοῦ ἰόν. Ὅθεν ρεπῆ ἐξάπαντος ἀγορητῆ νὰ μὴν χάσομεν τὴν παροῦσαν τύχην μας, ἐπειδὴ αὐτὸν μῆσι τὸν γέροντα καθ' ἑδὸν εὐκόλως δυνάμεθα νὰ τον θανατωσομεν καὶ νὰ μῆσιον ὅλα αὐτὰ τα ἄσπρα ἢς χήρας μας, δια νὰ ξηφαντώσωμεν ἢς τὰ μετέλητα, κάδνον.εσ περιηγησιον ἢς σπᾶσαν τὴν Ευκώτην καὶ ζῶντες ἐναφθονία ἀσωτήα καὶ σπατάλη. Καὶ ταῦτα πρὸς αὐτὸν ἡπὸν καὶ καταστήσας παραχρήματα, ὡς παρόμοιον ὄντα τῇ κακίᾳ αὐτῷ καὶ οὕτως συσκευασθέντες περμῆμενον τὸ τέλος τοῦ τραγικοῦ δρόμου.....

παρσοκευασθῆς εὐτως ὁ σεβασμῶς γέρον, ἀπεδημήσεν ὁ τρισάθλιος συντροφιμῆνος μετὰ τῶν φοιτῶν αὐτοῦ καὶ πρὶν φθάσαι αὐτοῦ; ἢς μτρασιόβον, πόλιν ἢς τὰ σύνορα τοῦ βασιλείου τῆς ἀουστρίας βάλλοντες οἱ κατάρατοι κώνηον ἢς τὸν καφέν, ἐπότησαν δολίως τὸν ἄθλιον γέροντα. Ἐνεργῆσαντος δε του δηλητηρίου φαρμακου μετὰ παρέλευσιν τινῶν ὡρῶν ἐπλήρωσε τὸ κινὸν χρέος ὁ μακαρίτης γέρον, ἐνταφιάσαντες δὲ ἐπιτειδήως τὸ ἱερὸν αὐτοῦ λήψανον οἱ ὑποκριτῆς καὶ φωνῆς ὡς λύκη ἀγριώτατη ἤρπασαν ὅλα εὐθύς τὸ πλοῦτη ἀπερ ὁ γέρον εἶχε σὴν αὐτῷ καὶ καταφυγόντες ἤλθον εἰς Γερμανίαν καὶ περιφερόμενοι δὲ ἔνθεν κακῆθεν, παρεδώθησαν ἢς ἀσοτήας καὶ ἀσελγίας πολλῆς καὶ βδελιγῆς πράξης ἕος ὅτου κατεδαπάνησαν ἀφηδῶς τὴν κλοπὴν πᾶσαν. Ὑστερηθῆς οὖν ὁ φαί' ὀβιος περραιβός καὶ αὐτὰ τὰ πρὸς τοῦ ζῆν ἀνιγατα, ἔφθασαν εἰς Τριέστιον καὶ διατριψας ἐκτὴ ἐν ὑποκρίσει ἄκρα ἱκανὸν καιρὸν ἦν συντεροχόμενος καὶ βοηθούμενος παρὰ τὸν ὁμογενῶν, ἕος ὅτου κτεφθαναν καὶ τὰ τῶν γάλλων στρατεύματα, τότε δε πάλιν εὐρῶν καιρὸν ἀμύδιον ὁ σατανᾶς διὰ νὰ βάλλῃ ἢς πρᾶξιν τοῦς πονηροῦς του διαλογισμοῦ; ἐρώτησε διαναφορῶς του τὸν ἀρχηγὸν τῶν γαλλικῶν στραταμάτων παρασιήσας αὐτῷ ἑαυτὸν ἱκανὸν ἐμπηρον καὶ ἄξιον ὄντα πολυτρόπως διὰ νὰ ἀπέλθῃ ἢς τὴν ἐλλάδα, καὶ νὰ περιέλθῃ ἀποστολικῶς, κ η ρ ἰ σ σ ο ν

τ ὁ δ ὄ γ μ α τ ῆ ς φ ρ ο ν ἰ σ ε ω ς τ ῶ ν γ ἄ λ λ ω ν .

Οἱ δὲ γάλλοι ταῦτα παρ' αὐτὸν ἀκούσαντες ὑπερεχάρησαν σφόδρα καὶ παρ-
κινήσαντες αὐτὸν τὸν ἔδωκαν χρηματὰ καὶ μερικὰ ἐξοδα διὰ τὴν ἀπεράση ἢς
τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν υπόσχεσιν του ἠφοδιασάντες αὐτὸν καὶ ἢς τὸ ἐξῆς τὴν με-
γάλας υποσχέσεως καὶ ἐλπίδας τῆς καταστάσεως του. λαβὼν οὖν αὐτὸς τὰ ὀ-
λίγα χρηματὰ κατέβη ἢς Κέρκυραν καὶ διαβῆς ἢς τὴν Πάργαν, ἐν ἣ οἱ γάλλοι
ἐκῆ ἐξουσίασαν ἠμῶτα κηρύττων τὸν ἑαυτὸν του φιλόσοφον ῥήτορα, γεωμέτρην
καὶ ἐνὶ λόγῳ ἄνδρα πολυμαθέστατον, ἦσαν γὰρ ἀγνοοῦντες τὴν ζωὴν αὐτοῦ οἱ
Πάργιοι καὶ ἀγαθῆς ὄντες προαιρέσεως ἄνθρωποι υπελαβον αὐτὸν τοιοῦτον,
καὶ βλέποντες τὴν ἐν υποκρίσει ἄκραν αὐτοῦ ταπήνωσιν του ἠγάπησαν, (τινὲς δὲ
ἐξ αὐτῶν μόνον, καὶ οὐχὶ παντες) καὶ διατριψὸς κακῆ ἱκανὸν καιρὸν διέσπειρε
καθεκάστην τοὺς φθοροποιούς λόγους του, τέλος ἀπέρσαν καὶ ἢς τὴν τεθλιμένην
πρέβεζα δια τὴν σπῆρη κακῆ τὰ τῆς πονηρᾶς του διαθέσεως λόγια.

Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ ἐκίνου τοῦ καιροῦ ἐγεροῦς πόλεμος κατὰ τῶν γάλλων
παρὰ τῶν τριῶν μεγάλων δυνάμεων, ρωσσίας, τουρκίας καὶ ἰγγλιτέρας ἔλαβε καὶ
ὁ τῶν Ἰωαννίνων Βαλῆς ἀλῆ πιασὲς φερμάνι σφοδρὸν διὰ τὴν ὑπᾶγη μέστρα-
τεύματα κατὰ τῶν γάλλων ἢς τὴν Βονίτζαν, Πρέβεζαν καὶ Πάργαν. Ἐξορμήσας
οὖν ὁ σαράτης μετ' ὄλον του τὸ στρατέγμα πρὸς τὴν ἀκαταδάμαστον καὶ ἀίκητον
χώραν τῆς Πάργας, δὲν ἐδινήθη κατ' οὐδένα τρόπον τὴν ἀποβῆσθαι τοὺς ἀνδρούς
αὐτῆς εἰρωας (ἐπηθῆ πρὸς τὰ φυσικὰ τους χαρίσματα ἀγγίλιαν νοός, ὀξείτητα
τοῦ πνεύματος, τυχὸν καὶ τὴν μὴ τὸ καλιεργοῦν μέμασης ἐπιστήμον ὄντες σ' ἐγγὺς
τῶν ἀλβανιτῶν, ἔχουν σχεδὸν τὰ αὐτὰ ἦθη)

Ἵστερα στὸ ἴδιο ἴφος διηγιέται πὺς ἐφυγε ὁ Περραιβὸς ἀπὸ τὴν
Πάργα καὶ πὺς πέρασε στὰ Ἐφτάνησα μένα καίκι :

αὐτὸς ὁ ἀρχεὶος διασωθῆς καὶ ἢς τὴν ἀγίαν μάβρα (=Λευκάδα) ὡς ἦρηται,
ἀπέρσαν οὐθις ἢς τὴν Πάργαν γυμνός καὶ δυστυχῆς, ὄντινα ἰδόντες οἱ παρ-
γιανοὶ ἢς τοιαύτην ἰκερινὴν κατὰστασιν τὸν ἐλυπήθησαν, σιδραμῶνιες αὐτὸν
καὶ συνάξαντες μερικὰ ἀργύρια, συνέδωκαν ἄλλος χιτῶνα, καὶ ἄλλος φόρεμα
καὶ ὑπολαβόντες δὲ αὐτὸν διὰ τὴν ἄκραν του ὑπόκρησιν προκειμένου παρῆδοκαν
αὐτὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ των οἱ μάλλον ἔγκριτοι καὶ ἐν καταστάσει ὄντες δια τὴν τοὺς
διδάξῃ τὴν πολημάθειάν του. Ἐιωθῆς οὖν αὐτὸς μετ' ἕτερον τινα παρομοίον του
ταῖς πρῶσεσι ἄκρον υποκριτὴν ἀνδρέαν γάνιον ὑερομένον ἐόησησαν τὴν σχολὴν
ἀμφοτέροι καὶ τὸν μὲν πρῶτον μαθητὴν των ὑὸν τοῦ νικηλαίου τινος τζούκου
ἐδίδαξαν ἀντὶς γράμματα διὰ τὴν παιξῆ τὰ χαρτὰ καὶ τὸν ἀπεκατέστησαν τέλειον
χαρτοφόρον διὰ τὴν κατακλέπτη τὸν πατρικὸν ἦκον καὶ τὴν παιξῆ τὰ χαρτὰ. Ἐ-
τερον δὲ μαθητὴν ὑὸν τινος γεωργίου σταίκου ἐκουτιαν ἀποκαταστήσαντες
αὐτὸν σχεδὸν ἔξω φρενῶν καὶ τὸν τρίτον μαθητὴν των, ὑὸν τινος γεωργίου φούρ-
τουλα, ἐπηθῆ ταβέλλη τοῦ ἔρωτος ἐπλέχθησαν ἐν τῇ καρδία τοῦ ἀρχεὶου περαιβοῦ
μετὰ τῆς μητρὸς τοῦ μαθητοῦ, Ἰωάννας Διμουλήτας, ἔμαθεν τὴν παιξῆ ἕναν
ἐξαιρετον ταμπουρᾶν δια τὴν διασκεδάξουν τὸν καιρὸν τους χαροῦμενοι. δια δὲ τὸν
πολὺν ἔρωτά της ἢ Ἰωάννα πρὸς τὸν περαιβὸν ἀπεκατέστησαν τὸν ἴδιον αὐτῆς
νόμιμον σύζυγον ἀπο τίμιον καὶ χρήσιμον πραγματευτὴν ποιολόγον, διὰ τὴν
κερδιξῆ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον καὶ τοσοῦτον σφοδρῶς ἠράπητῃ ἢ ἄσεμνος αὐτῇ
γηνῇ τὸν ὁμοιον της περαιβόν, ὡστε ἐδωρήσατο αὐτῷ πρὸς δῆγμα ἐρωτομανίας
καὶ τὴν στρωμνὴν τῆς νυμφικῆς αὐτῆς κλίτις, κατ' ἐκῆνον δὲ τὸν καιρὸν τὸ
τρομερὸν καὶ ἐξακουστὸν σοῦλι ὁ τρόμος τῶν ἀλβανιτῶν σταθερῶς ἀνθίστατο ἢς
τὰ πολὰ στρατέγματα τοῦ Βηζιρῆ ἀλῆ πασσᾶ καὶ στενοχωρηθέντες ἀπὸ τὰ ἐφόδια
τοῦ πολέμου καὶ τροφᾶς, ἔτρεχον καθεκάστην οἱ σουλιῶται πρὸς τὴν Πάργαν ζη-
τούντες τινα βοήθειαν, μὴ ἦστοτες δὲ τὰς ἀρχῆας πράξης τοῦ ἀνόμου περαιβοῦ
προσέδραμον καὶ πρὸς αὐτὸν βοηθείας, νομίσαντες αὐτὸν ἄνδρα προσηομένο

καὶ ἄνθρωπον τῆς τιμῆς διὰ τὰ αἵθρουσαν τινὰ παρηγορίαν παρ' αὐτὸν, ὅστις τοὺς ὑπεσχέθη, πῶς θέλει ἀπέλθῃ προθύμως ἀπανταχοῦ πρὸς τοὺς ὁμογενῆς μας γραιοὺς, ζητῶν δι' αὐτοὺς συνδρομὴν καὶ βοήθειαν. Θερμῶς σὺν καὶ αὐτοὶ κατεπαρεκάλεσαν, δια τὰ ἀκολουθήσῃ ὡς ἔφην, ἄτερ αὐτοῖς ὑπέσχετο. διδάσκαλος δὲ ὢν τῆς σχολῆς, ἀλλ' ὡς φιλόβιος καὶ ἀχρήων ἡθῶν ἔγραφε πολλὸς (καθ' ὧν ἐβούλετο) ψευδολογίας ἐπικινδύνους κατηγορῶν ἀνυποβόλου; ἄνδρας ἀνδρῶν. ἐντίμους καὶ ἀξίους τῆς κλήσεως τῶν γραιοῶν, οἱ ὅποιοι δια τὴν πίστιν καὶ ἐκδουλείας πρὸς τὸ ἱμῆριον τῆς Ρουσίας εἰμῆθησαν καὶ ὀξείθησαν δια τὰς ἀνδραγαθίας ἅς ἔπραξαν, οἵτινες καὶ ἤδη σώζονται καὶ ἡ σὶν τὸ ὀπίτιον τοῦ εὐγενεοῦς κυρίου ἀναστασίου κελούλι, ὁ ὅποιος ἐστάθη πάντα ἡς κάθε πόλεμον τῆς πατριδος του ἕνας ἥρωας ὡς καὶ ἄλλοι μερικοὶ πάργιοι, ἀγκαλά τὸν βεβαιώνουν ὅλοι σχεδὸν οἱ σινιλικιώτες του καὶ τιμημένοι γέροντες κάτοικοι τῆς πίργας, ἀλλ' ἐπειθὴ αἱ κακαὶ αὐτοῦ πράξεις ἡδὴ ἐγένοντο πανσιδήλαι τῆς παργοῖς καὶ ἐξαιρέτως ὁ ἔρωτας του μετὰ τῆς Ἰωάννας δημολήτεζας συγγισθέντες οἱ ἐγχώριοι, παρὰ τὰς ἄλλας ἀτιμίας ἔκλεψαν διὰ νυκτός ὡς καὶ τὴν ἐρασμίαν στρωμνὴν ἣν ἡ δημολήτεζα αὐτῷ ἐροτηκῶς ἐδωρήσατο, καὶ οὕτως ἐντραπῆς ὁ ἀναίσχυτος ἔφυγε κρυφίως ἀπὸ τὴν πάργαν ἔχον δὲ τὴν ὀμιλίαν καὶ τὴν ὑπόσχεσιν τῶν σουλιώτων, ἀναχωρήσας ἀπῆλθεν ἡς τὸ λιβόριον καὶ βαθέως ὑποκρινόμενος ἀνέφερεν ἐκῆ πρὸς τοὺς ὁμογενῆς ἐμπόρους τὴν ἐσχάτην χρῆαν καὶ μεγάλην ἀνάγκην καὶ στενοχωρίαν τῶν ρηθέντων σουλιώτων, οἵτινες δια τὴν ἀγάπην καὶ δόξιν τῆς πατριδος καὶ τῶν ὀμοσιστῶν χριστιανῶν, συνέριεξαν πάντες εὐθύς ἕκαστος τὸ κατὰ δύναμιν λόγων τε καὶ ἔργον, δόντες αὐτῷ ἱκανὴν ποσότητα ἀσπρῶν, διὰ τὰ προφθάση τοὺς σουλιώτας ἐπιστρέψας ἐντάχῃ. λαβῶν δὲ τὰ ἀργύρια αὐτὸς ἀπέπλευσεν ἡς κορυφούς (Κέρκυραν), καθὼν καιρὸ οἱ δυστυχῆς σουλιώται μὴ δυνάμενοι ἤδη δια τὴν ἄκραν τῆς ἔνθησαν νὰ ἀννισταθοῦν, ἦχον παραδώσῃ τὴν πατρίδα ταυς μὲ συνθήκην καὶ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν πάργαν, κακῆσθε δὲ ἡς κορυφούς, οἵτινες πολλοὶ ἐξαιτῶν πληγομένοι βαρέως ἐξαιτίας τοῦ πολέμου, καὶ πολλαὶ γυναῖκες δυστυχισμέναι ἠπτερημένοι σχεδὸν ἅπαντες κοινῶς καὶ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου, τὴν ἄκραν ταύτην δυστηχίαν ὀφθαλμοφανῶς βλέπων ὁ ἀτιςτος περραιβός, δὲν ἐσπλαγνήθη ὁ ἄθλιος κἂν νὰ τοὺς δώσῃ ἀπ' τὰ συναχθέντα ἡς αὐτοὺς οὐδὲ ἓν ψιλὸν ὀβολον ἀλλ' ἀνακαλεσάμενος τὴν ἐρωμένην του Ἰωάνναν ἡς κορυφούς, καὶ μέχρι τοῦδε ἐξακολουθῆσιν σὺν αὐτῇ τὰς ἀσέμνους πράξεις τοῦ ἔρωτος.

Δεχθῆτε φιλοφρόνας ἀγαπητοὶ ἀδελφί συμπατριῶται καὶ ὁμογενεῖς τὴν πρέποσαν καὶ ἀξίαν καταστηλίτεψιν τοῦ φαιλοβίου περραιβοῦ καὶ ἀναγινώσκοντες αὐτὴν ἐνευκαιρία μετὰ προσοχῆς, ἀραις καὶ βλασφημίαις αὐτὸν καταστέψετε δια νὰ δωσῇ τὸ τέλος τῆς ἀχρήας του ζωῆς μὲ κακὸν καὶ ἐπώδυνον θάνατον Ἀμήν. (σ. 1—16).

Ὅσο κι' ἂν τὸ ἀνέχδοτο αὐτὸ χειρόγραφο εἶνε γεμάτο ἀπὸ ἐμπίσθια κατὰ τοῦ Περραιβοῦ, δὲν μποροῦμε νὰ μὴ λογαριάσομε ὀλότελα τὶς πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνει, γιατί, πολλῆς ἀπ' αὐτῆς ἔχουν ἱστορικὴ ὑπόσταση καὶ μᾶς δίνουνε μιὰ εἰκόνα λίγο πολὺ πιστὴ ὄχι μόνον τῆς δημόσιας καὶ ἰδιωτικῆς ζωῆς τοῦ Περραιβοῦ (1) μὰ καὶ τῆς ἐποχῆς ποὺ ἐξετάζομε.

(1) Γιὰ τὴ δράση τοῦ Περραιβοῦ στὰ Ἐφτάνησα κοίτα τοῦ Ἰδίου. «τὰ Ἀπομνημονεῦμα τα τομ. Α. καὶ Σπυρ. Θεοτόκη «ὁ Χριστόφορος Περραιβός κατὰ τὸ 1806» στὸ «Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος» (1926) σ. 137—149.

Ἀκόμα κι' ἀπὸ τὰ ἀνακριτικὰ ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου τῆς Βιέννης, ὑπάρχουν μερικὰ σκοτεινὰ σημεῖα γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὸ Ρήγα, ὕστερα ἀπὸ τὴ σύλληψη τοῦ τελευταίου. Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο συμφωνῶ μὲ τὸν Ἄμαντο πὼς ἂν ὁ Βασίλης ἢ Χατζηβασίλης πού ἀναφέρουν τὰ ἔγγραφα τῆς Αὐστριακῆς ἀστυνομίας εἶναι ὁ Περραιβὸς καὶ ἔτσι φαίνεται τότες στὸν ἰδιωτικὸ του βίο δὲν εἶταν ὀλότελα παστρικός. Βέβαια ἀπὸ τὰ ἔγγραφα τῆς Ἀστυνομίας δὲ φαίνεται νὰ π ρ ὀ δ ω σ ε τίποτα, Δὲν ἔδειξε ὅμως καὶ καλὴ διαγωγή ἀπὸ τὸ πιάσιμο τοῦ Ρήγα κ' ὕστερα. Στὴν πιὸ κρίσιμη στιγμή πού ἐκρίνονταν ἡ τύχη τοῦ Ρήγα, ὁ Περραιβὸς (μὲ τὸνομα Χατζηβασίλης) (1) ζήτησε μὲ ἀναφορὰ του ἀπὸ τὴν αὐστριακὴ ἀστυνομία νὰ κρατηθοῦν ἀπὸ τὸ Ρήγα 300 φιορίνια γιατί εἶταν δικὰ του. Ἡ ἀναφορὰ του αὐτὴ κάτι κρύβει. Γιὰ τὸ φέρισμό του αὐτὸ μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε δυὸ πράγματα: α) ἢ εἶταν π α ρ α δ ὀ π ι σ τ ο ς καὶ λογαριάζοντας πὼς ἔτσι κι' ἔτσι ὁ Ρήγας εἶταν χαμένος κοίταξε τὸ συμφέρο του ἢ τὰ 300 φιορίνια προέρχονταν ἀπὸ τοὺς πράχτορες τοῦ Ναπολέοντα, κι' αὐτοὶ τὸν ἀνάγκασαν νὰ τὰ πάρη πίσω γιὰ νάχη τὰ ναῦλά του νὰ ταξιδέψη.

Ἡ ἀπόπειρα ὅμως τοῦ Ρήγα αὐτοχτονήση (30-31 τοῦ Δεκέμβρη 1797) ἴσως νὰ ἔχη τὴν αἰτία τῆς στὸ φέρισμο αὐτὸ τοῦ Περραιβοῦ. Ὁ Ρήγας μαθαίνοντας πὼς ὁ Π. ἔκανε αἴτηση καὶ ζητοῦσε τὰ 300 φιορίνια, ἀπελπίσθηκε θαρρώντας πὼς ὁ Περραιβὸς ἔγινε προδότης. Στὴν ἀπελπισία του λοιπὸν ἀποφάσισε αὐτοχτονήση γιατί ἂν πραγματικὰ ὁ Π. πού ἤξερε ὅλα τὰ μ υ σ τ ῖ κ ἂ τῆς Ἑταιρείας εἶταν προδότης εἶταν πιὰ χαμένος(2).

Ὅ,τι ὅμως κι' ἂν ὑποθέσουμε κι' ὄ,τι κι' ἂν ποῦμε μιὰ πού δὲν ἔχουμε στοιχεῖα δὲν εἴμαστε βέβαιοι γιὰ τὴν ἀλήθεια. Ὡς πού νὰ βρεθοῦν ἂν βρεθοῦν τίποτα νέα στοιχεῖα γιὰ τὴ δράση τοῦ Περραιβοῦ στὴν Αὐστρία, κάποιο «μ υ σ τ ῖ ρ ι ο» θὰ κρύβεται πίσω ἀπὸ τὶς πληροφορίες πού μᾶς δίνουν τὰ ἀνακριτικὰ ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου τῆς Βιέννης.

Ἐμεῖνο μόνο πού μπορούμε νὰ τονίσουμε εἶνε πὼς δὲν εἶνε σπάνιο ἔ - π α ν α σ τ ἄ τ ε ς πού ἔπαιξαν σημαντικὸ ρόλο στὴν ἐποχή τους, νὰ μὴν εἶνε ὀλότελα παστρικοὶ στὸν ἰδιωτικὸ τους βίο, καὶ πολλὲς φορὲς ἢ δράση τους, νὰ παρουσιάξη μερικὰ σκοτεινὰ σημάδια.

13. Οἱ ἄλλες ἐλληνικὲς συνωμοτικὲς Ἑταιρεῖες.

Καὶ σ' ἄλλες πόλεις τῆς Εὐρώπης, τὸ δίχως ἄλλο, ὅπου ὑπῆρχαν ρωμι-

(1) Κοῖτα Λεγκράντ-Λάμπρου. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα σ. 67 καὶ Ἄμαντου σ. 109 καὶ 121.

(2) Μιὰ τέτοια ἐξήγηση τῆς ἀπόπειρας τοῦ Ρήγα ν' αὐτοχτονήση, θαρρῶ πὼς δὲν εἶναι ἀπίθανη. Ὁ Ἄμαντος ὑποστηρίζει πὼς μὲ τὴν ἀπόπειρά του ὁ Ρ. θέλησε νὰ ἐπιβραδύνῃ τὴν μεταφορὰν του εἰς Βιέννην τίς οἶδε τί ἐλπίζων ἐκ τούτου(σ. ι). Ἡ ἐξήγηση αὐτὴ, ὅπως κι' ἂν τὴν πάρουμε, δὲ λέει τίποτα. Εὐκόλα κανένας δὲ μαχαιρῶνεται. Ἡ ἄλλη πάλι δικαιολογία τοῦ Ἄμ. πὼς ἐνδέχεται ὅμως καὶ νὰ ἐπεδίωκε ἀπλῶς ἠπιωτέραν, ἀνθρωπινωτέραν μεταχειρίσειν καὶ ὅτι μόνον ἐκ λύπης διότι τοῦ ἔβαλαν τὰ σίδερα ἐπληγῶθῃ» θαρρῶ πὼς δὲν ἀξίζει νὰ τὴ συζητήσω.

ή θιά ύπῆρχαν συνωμοτικὲς ὀργανώσεις. Ἀπὸ τὶς ἀρχεῖακὲς μάλιστα ἔρευνες τοῦ Σπ. Λάμπρου, μαθαίνουμε πὼς τὴν ἴδια χρονιά ποῦ ὁ Ρήγας συνωμοτοῦσε στὴ Βιέννη (1797) στὴ Βενετία μερικοὶ ρωμοὶ εἶχαν γίνει ὑποποτὶ τὴν ἀστυνομία. Στὸ καφενεῖο F l o r i a n μαζεύονταν οἱ ἑφτανισιῶτες Ἄντ. Θεοτόκης, Ἄναστ. Μεσσαλῆς, Ἄντ. Μακρῆς, Λαυρέντης Bedotta κ' ἄλλοι καὶ συζητοῦσαν γιὰ τὶς νέες δημοκρατικὲς ἰδέες. Σ' ἓνα ἄλλο καφενεῖο ποῦ τόλεγαν: L' I m p e r a t o r μερικοὶ ἄλλοι μὲ ἀρχηγὸ τὸ I Κρασσῶ καὶ τὸ Βηλαρά, ποῦ ἦρθε στὴν Ἰταλία γιὰ νὰ σπουδάσῃ γιαιτρός, φαίνεται πὼς δὲ συμπαιθοῦσαν μοναχὰ τὴ Γαλλικὴ δημοκρατία καὶ τὶς ἐπαναστατικὲς ἰδέες τῆς, μὰ καὶ κάποιαν ὀργάνωση μυστικὴ θὰ εἶχαν ἰδρύσει. Ὁ ἀρχιχαφιὲς μάλιστα τῆς Βενετίας, ἔβαλε τὰ ἀδύνατα δυνατὰ του γιὰ ν' ἀνακαλύψῃ κάθε ὑποπτὴ κίνηση καὶ ἐνέργειά τους. Ἔτσι παρακολούθησε τὸ Βηλαρά καὶ τὸν Κρασσῶ. Τὸν πρῶτο μάλιστα τὸν ἐκάλεσε κι' ὄλας στὴν ἀνάκριση. Ὁ Βηλαράς ὅμως τὰ ἔχασε κι' ἀπὸ τὸ φόβο του ἀρνήθηκε τὶς ἰδέες του. Ὁ ἀρχιχαφιὲς Caritan Grande Πιέτρος Βοναρέτης ὅσο κι' ἂν χαρακτηρίσει τὸ Βηλαρά παιδί καὶ μάλιστα παιδί κουτοῦ (Sciocco) ὡς τόσο δὲν ἔπαψε νὰ τὸν παρακολουθεῖ. Τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ γιὰ τὸν Κρασσῶ ποῦ εἶταν τύπος πιδ ζωντανὸς καὶ ἐπαναστατικὸς. Δὲν πρόφτασε ὅμως νὰ «φέρῃ εἰς πέρας» τὸ ἔργο του γιαιτὶ ὁ γαλλικὸς στρατὸς τοῦ χάλασε τὰ σχέδια καὶ ἡ φεουδαρχικὴ καὶ ἀριστοκρατικὴ Βενετία ἔπεσε στὴν ἐξουσία τῶν Γάλλων. Ἔτσι ἔμεινε στὴ μέση ἡ χαφιεδικὴ ἔρευνα γιὰ τὶς συνωμοτικὲς ἐνέργειες τοῦ Κρασσῶ καὶ Βηλαρά.

Παρακλάδι τῆς συνωμοτικῆς αὐτῆς ὀργάνωσης τοῦ Κρασσῶ, φαίνεται πὼς εἶταν καὶ οἱ μυστικὲς (1) ἐταιρεῖες ποῦ τὴν ἴδια χρονιά ξεφύτρωσαν στὴν Ἐφτάνησο. Ἡ Π α τ ρ ι ω τ ι κ ῆ (2) Ἐ τ α ι ρ ε ῖ α καὶ ἡ Ἐ τ α ι ρ ῖ α τ ῶ ν Φ ῖ λ ω ν μᾶλλον ἀπὸ τὴ Βενετία κι' ἀπὸ ἄλλες Ἰταλικὲς πόλεις εἶχαν τὴν ἐξάρτησή τους κι' ὄχι ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία τοῦ Ρήγα. Βέβαια καὶ ἡ Ἐταιρεία τοῦ Ρήγα θὰ εἶχε στείλει πράχτορες στὴν Ἰταλία καὶ σιὰ Ἐφτάνησα δὲ φαίνεται ὅμως πιθανὸν νὰ τὶς ὀργάνωσε.

Ἐξᾶλλου ὄλες αὐτὲς οἱ συνωμοτικὲς ὀργανώσεις ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη δὲν εἶχαν ἄ μ ε σ η ἐπαφή. Ἄν δὲν ἔπιαναν τὸ Ρήγα καὶ δὲν διαλύονταν ἡ Ἐταιρεία τῆς Βιέννης, τὸ δίχως ἄλλο, θὰ γινόντανε μιὰ κ ο ι ν ῆ ὀργάνωση μὲ πολλὲς διακλαδιώσεις, σιὸ ἐξωτερικὸ καὶ στὴν ἄλλη Βαλκανικὴ.

(1) Δὲν μποροῦμε νὰ ὑποθέσωμε πὼς οἱ Ἐ τ α ι ρ ε ῖ ε ς οἱ ἐπαναστατικὲς στὴν Ἐφτάνησο ἰδρύθησαν ἀμέσως μὲ τὴ Γ α λ λ ι κ ῆ κ α τ ο χ ῆ. Ἄν δὲν προϋπῆρχε ὀργάνωση δὲ θάταν εὐκόλο ἀμέσως νὰ συστηθοῦν. Ἐξ ἄλλου ὁ δημοκρατικὸς φανατισμὸς ποῦ συνεπῆρε τὴν ἀστικὴ τάξη καὶ τὸ «λαὸ» δὲν εἶταν δημιούργημα τῆς στιγμῆς μὰ ἀναπαοκρινόνταν σὲ πραγματικὴ κατάσταση.

(2) Κοῖτα Χιώτη: Ἰ σ τ ο ρ ι κ ᾶ Ἄ π ο μ ν η μ ο ν ε ὑ μ α τ α, τόμ. VI, σ. 223, Τσιτσέλη: Κ ε φ α λ λ η ν ι α κ ᾶ Σ ὕ μ μ ε ι κ τ α Ἀθῆναι 1904 σ. 328-329. Οἱ ἐταιρεῖες αὐτὲς, κυρίως ἡ Ἐ τ α ι ρ ῖ α τ ῶ ν Φ ῖ λ ω ν, ἴσως πιδ ὕστερα, νὰ μεταμορφώθηκε σὲ Μ α σ ο ν ι κ ῆ καὶ ἀπ' αὐτὴν νὰ βγῆκε ὁ Ξ ᾶ ν θ ο ς ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας.

Αὐτὸ ἐγίνε πῶς ὕστερα στὰ 1814. Ἡ Φιλίτζη Ἐταιρεία ὅσο κι' ἂν εἶνε μιὰ καινοῦργια συνωμοτικὴ ὀργάνωση, ὡς τόσο εἶνε ἐπιρρασιμένη ἀπὸ τὴν παράδοση τῆς πρώτης Ἐταιρείας τοῦ Ρήγα. Ὁ Γούδας (Βίοι Παράλ. τ. Β. σ. 117) ὅταν λέει πῶς: «ἦ μετὰ τὰ ὕτα ὀργανωθῆσα Φιλίτζη Ἐταιρεία ἡ το συνέχεια ἡ ἀπομίμησις τῆς ὑπὸ τοῦ Ρήγα συστηθείσης» δὲν πέφτει ἔξω. Καὶ ὁ Σηλιιάδης στὴν αὐτοβιογραφία του γράφει:

«Καθὸσον ἔπειτα ἐσμπέρανα ὁ Γαλάτης ἦτον ἴσως ἀπόστολος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ὑπὸ τινος ὀπαδοῦ τοῦ Ρήγα κατηχημένος» καὶ «ἀπόστολοι περιήρχοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ κατήχουν πολὺ πρὸ τοῦ 1816, εἰς τὰ τοῦ Ρήγα Φεραίου» (1).

Κι' αὐτὸς ὁ Κανδηλῶρος πού, ὅπως εἶπαμε, ἀπὸ στενὸ μωραϊτισμὸ προσπαθεῖ νὰ παρουσιάσῃ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ρήγα γιὰ πολὺ ἀσήμεντη, στὸ βιβλίον του: Δημητσάνα (Ἀθῆναι 1897 σ. 39-30) λέει πῶς βρῆκε μέσα στὴν παλιὰ ἀλληλογραφία τοῦ σχολείου τῆς Δημητσάνας ἓνα μουντζουρωμένο μὲ μελάνη γράμμα πού μπόρεσε μὲ τὰ πολλὰ νὰ τὸ διαβάσῃ. Τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ ἔγγραφο ἔλεγε:

«Περὶ δὲ τοῦ μυστικοῦ ὅπου μοῦ εἶπεν ὁ κύριος Ἀνάστος μερῶς ἐχάρην καὶ ἐπιθυμῶ κατὰ πολλὰ καὶ τὴν ἀπόλαυσιν καὶ ἐγὼ (ἐδῶ ὑπάρχει μιὰ λέξη ἀδιάβαστη) καὶ ἐνθυμούμενος, ἄλλος ἐξ ἄλλου γίνομαι ἀπὸ τὴν χαρὰν μου. Ὅμως τὰ ἐνταῦθα περιστατικὰ μᾶς δειλιάζουν καὶ μᾶς ἐμποδίζουν ἀπὸ κάθε καλὴν ἀπόφασιν...» (2)

Τὸ ἔγγραφο αὐτό, ἂν εἶνε γνήσιο, εἶνε φῶς φανερό πῶς μιλάει γιὰ συνωμοτικὲς ἐνέργειες. Ἔτσι, ὅπως καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές, μαθαίνουμε ἂν καὶ διαλύθηκε ἡ ἐταιρεία τοῦ Ρήγα, ὡς τόσο οἱ ὀπαδοί της ἔξακολουθοῦσαν νὰ προπαγανδίζουν τὴν ἐπανάσταση ἐναντίον τὴν Τουρκία. Μὰ γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ θὰ ξαναμιλήσωμε παρακάτω.

V. Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

13. Φεουδαρχία καὶ μπουρζουαζία.

Ὁ σχηματισμὸς καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς Βαλκανικῆς μπουρζουαζίας εἶταν φυσικὰ νὰ φέρῃ τὴν πάλιν τῶν τάξεων μέσα κ' ἔξω ἀπὸ τὴ Βαλκανικὴ ὕπου ἐπῆρχαν ὀρθόδοξες χριστιανικὲς κοινότητες. Δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε πῶς ἡ μπουρζουαζία στὴν πρώτη της περίοδο εἶταν φορέας πολιτισμοῦ, ὄχι βέβαια ἀπὸ τὴν «καλὴ» της θέληση, μὰ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἀντικειμενικοὺς

(1) Ἡ αὐτοβιογραφία αὐτὴ τοῦ Σηλιιάδη βγήκε ἀπὸ τὸ Φιλήμονα [στὰ 1868 καὶ τυπώθηκε στὸ Ναύπλιο μὲ τὸν τίτλο: Ἡ κατὰ Ἰωάννην Φιλήμονα «Σύντομος Βιογραφία τοῦ Ν. Σηλιιάδη». Στὸ τέλος τῆς βιογραφίας σ. 38-70 εἶνε τυπωμένα καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα. Ἰσαμε σήμερα φαίνεται πῶς κανένας δὲν τὰ πρόσεξε. Ὡς τόσο ἔχουν ἀξιόλογο ἴστορικὸ ὄλεον. Ὁ Σηλιιάδης διηγίεται ὁ ἴδιος πόσο τρώμαξε ὅταν ἔμαθε πῶς ἡ Φ. Ε. εἶταν μιὰ τερσοκρητικὴ ὀργάνωση πού σκότωγε, δολοφονοῦσε τὸν κάθε προδότη ἢ ἔποπτο. Ἀκόμα μᾶς δίνει μερικὲς πληροφορίες γιὰ τὰ ἔσοτερα τῆς Φ. Ε. πολὺ χαρακτηριστικῆς.

(2) Εἶχε χρονολογία 13 τοῦ Μάη 1800.

δρους. Γι' αυτό από τη μιὰ μεριά: άνοιγε και συντηρούσε σχολεία κι' από την άλλη: ήθελε νά μπάση σ' όλη την Τουρκιά τὰ ευρωπαϊκά πνευματικά φώτα.

Οί φεουδάρχες και τὸ Πατριαρχεῖο, άντιδρώντας, όσο μπορούσαν, στό άνοιγμα τῶν σχολείων, επέμειναν πῶς τὸ πολλά τὰ γράμματα βλάπτουν. Τὰ «καλά γραμματικά», έλεγαν κάθε τόσο, φτάνουν. Η νέα όμως τάξη ήθελε γράμματα πολλά. Ὁ Κούμας σ' ένα του άρθρο μᾶς δίνει μιάν επιγραμματική σύνοψη τοῦ ἔ κ π ι δ ε υ τ ι κ ο ὦ π ρ ο γ ρ ά μ μ α τ ο ς τῆς ρωμέικης μουρξουαζίας, στην πρώτη περίοδο τῆς ανάπτυξής της.

«Διὰ τὰ γίγη κοινή ἡ παιδεία εἰς ἓνα ἔθνος, εἶνε ἀνάγκη συστάσεως κοινῶν παιδευτηρίων, ὅπου συναζόμενοι οἱ παῖδες π ἄ σ η ς τ ἄ ξ ε ω ς ἀποκοτῶν ἕκαστος τὰς γνώσεις, αἴτινες τοὺς εἶναι ἀναγκαῖαι, εἰς τὸ ὅποιον μέλλει νὰ ἐπαγγελθῆ ὑπούργημα εἰς τὸν κοινωνικόν του βίον. Πᾶσα, λοιπόν, πόλις, πᾶν πολίχινον, πᾶσα κώμη καὶ ἀγρὸς πρέπει νὰ ἔχουν ἀνάλογα τῶν ἀναγκῶν τοὺς εκπαιδευτήρια. Εἰς τὰ κοινὰ σχολεῖα πρέπει νὰ διδάσκωνται εἰ μαθηταί: α' τὴν γ ε ω π ο ν ί α ν, ἡγουν πῶς νὰ γνωρίζουν τὴν ποιότητα τῆς γῆς, πῶς νὰ τὴν βελτιώνουν, νὰ τὴν δργώνουν, νὰ τὴν σπειρουν κ. λ. π., β' ο ἰ κ ο ν ο μ ί α ν, μὲ ἐφαρμογὴν εἰς τὴν οἰκονομικὴν τῶν φυτῶν χρῆσιν καὶ εἰς τὴν κτηνοτροφίαν· γ' τοὺς τῆς μ η χ α ν ἰ κ ῆ ς κ α ν ὄ ν α ς, ὅσοι εἶνε ἀναγκαῖοι καὶ τὴν κατασκευὴν τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων, ἀμαξῶν, τροχῶν κλπ.» Καὶ τὸ συμπέρασμά του: «Οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ διδάσκονται διὰ τὰ γίγνον χρῆσιμοι εἰς τὴν πολιτικὴν κοινὴν ἡ ἀλλά δὲν πρέπει νὰ τοὺς διδάσκουν εἰμὴ ὅ,τι μέλλει νὰ τοὺς χρησιμεύσῃ εἰς τὸ μέλλον ἐπάγγελμά τους» (1).

Τὸ πρόγραμμα αὐτό, αντικαθρέτιζε τις νέες πολιτικοοικονομικές και μορφωτικές ανάγκες τῆς ρωμέικης μουρξουαζίας. Ὑπῆρχαν και πρὶν, ἔδῶ και ἐκεῖ, μερικά σχολεία. Ἡ πιὸ σωστά, ὕστερα ἀπὸ τὸ 17ο αἰῶνα, μερικοί καλόγεροι και λαϊκοὶ πού ἤξεραν ἀνάγνωση και γραφή μάζευαν τὰ ἀρχοντόπουλα στοὺς νάρθηκες τῶν ἐκκλησιῶν ἢ σὲ κανένα κελλί και κατάχαμα «δίδασκαν» τὴν ἄ λ φ α β ῆ τ α. Πολλές φορές μάλιστα τὰ τέτοια πρωτόγονα σχολεῖα λειτουργοῦσαν τὴ νύχτα. Κι' αὐτό, ἐπειδὴς τὰ παιδιὰ τότες πηγαιναν σὲ μεγάλη ἡλικία στό δάσκαλο, γιατί τὴν ἡμέρα ἔπρεπε νὰ δουλεύουν στό χτήματα ἢ στό ἐργαστήρια. Ἀπὸ τὰ τέτοια νυχτερινὰ «σχολεῖα» βγήκε και τὸ πασίγνωστο δημοτικὸ τραγουδάκι.

«Φεγγαράκι μου λαμπρό
φέγγε μου νὰ περπατῶ,
νὰ πηγαίνω στό σχολεῖο
νὰ μαθαίνω γράμματα
γράμματα σπουδάματα».

(1) Κοῖτα τὸ περιοδ. Ἐ ρ μ ῆ ς ὁ Ἀ ὄ γ ι ο ς (1820) σ, 752, 755 και 761. Ὁ ἰδιος ὁ Κούμας μᾶς λέει ἀκόμα ποιά τ ἄ ξ ῆ ἐνίσχυσε τὰ Γ ρ ἄ μ μ α τ α κι' εἶταν ὁ φορέας τοῦ ἔ θ ν ι κ ι σ μ ο ὦ. «Εἰς τὸ ἐμπόριον γράφει· χρεωστοῦμε τὰ περισσοτέρα τῆς σημερινῆς μας φιλολογικῆς καταστάσεως και εἰς τοῦτο πρέπει νὰ ἐλιπίσωμεν, ὅτι θέλει ἐπιφέρει τὴν παντελὴ ἐθνικὴν μας διόρθωσιν». Στὸ ἴδιο περιοδικὸ σ. 486.

Στὰ ἀνώτερα ἀπὸ τὰ τέτοια σχολεῖα, (1) γιὰ διδασχτιζὰ βιβλία, χρησιμοποιεῖαν ἡ φυλλάδα, τὸ ὀχτωῆχι, τὸ ψαλτῆρι καὶ ὁ Ἄποστολος. Αὐτὰ τὰ διδάσκει ὁ «διδάσκαλος» βαζὺν μετὰ τοῖς μαθητές», του, πού ὕστερα ἀπὸ ἕνα δυνὸ χρόνια κατορθώνων νὰ συνλάβιζον υν. Ἀριθμητικὴ καὶ ἄλλα μαθήματα (γεωγραφία, φυσικὴ, χημεία ἱστορία) δὲ διδάσκονταν. Ἀκόμα οὔτε καὶ ἡ γραφὴ. Δηλαδή τὰ παιδιὰ δὲ μάθαιναν παρὰ μόνο νὰ κοιτοδιαβάζουν (2). Γι' αὐτὸ τὶς πρὸ πολλῆς φορὲς ὅταν «ξεσκόλιζαν» εἶταν διαβαστάδες καὶ ὄχι γραφιάδες. Σημειῶνω ἀκόμα πὺς ἡ τέτοια «παιδεία» δὲν γίνονταν δωρεάν. Ὁ δάσκαλος ἐπληρώνονταν(3).

Στὰ χρόνια δμως πού ἐξετάζοιμε τὰ πράματα ἄλλαξαν. Ἐπῆρχαν καὶ σχολικὰ χτήρια καὶ δασκάλοι καὶ βιβλία. Ἀκόμα καὶ ὄργανα γιὰ πειράματα φυσικῆς(4). Ἡ φυλλάδα, τὸ χτωῆχι καὶ τὰ τέτοια βιβλία, καταργήθηκαν καὶ νέα (ἱστορικά, φυσικομαθηματικά, φιλοσοφικά) τυπωμένα στὸ ἐξωτερικὸ ἦρθαν στὴν Ἑλλάδα καὶ διδάσκονταν στὰ νέα ἐπίσης σχολεῖα. Ἡ καινούργια τάξη (ἡ ἀστικὴ), ὅπως τὸ ξαναεἶπαμε, ἤθελε γράμματα πολλά, γι' αὐτὸ, καὶ ἀνώτερα σχολεῖα ἔφτιασε, καὶ βιβλία τίπωσε καὶ βιβλιοθήκες ἔχτισε. Ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ρήγα ἀρχίζει ἕνας μορφωτικὸς καὶ ἐκπαιδευτικὸς ὀργανισμὸς σ' ὅλα τὰ ἀστικὰ ρωμέϊκα κέντρα, ἐξωτερικοῦ καὶ ἐσωτερικοῦ πού εἶνε γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη πρωτοφανής(5).

(1) Ἡ παράδοση πὺς τάχατες ἀπὸ τὸ 1453 καὶ δῶθε ἦπῆρχαν σχολεῖα καὶ μάλιστα κρυφά, ἀπὸ φόβου τῶν Τουρκῶν, εἶνε ὀλότελα φτιαχτὴ καὶ δὲν ἔχει καμιά σχέση μετὰ τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια.

(2) Τὸν πρῶτο χρόνο ἐδιδάσκονταν ἡ φυλλάδα. Ὑστερα ἀκολουθοῦνε τὸ ὀχτωῆχι καὶ μετὰ ἔρχονταν τὸ ψαλτῆρι καὶ ὁ Ἄποστολος.

(3) Τὰ διδάχτρα εἶταν ἕνα δευτερεῖατικὸ (=ψωμί) πού ὁ κάθε μαθητὴς ἔπρεπε νὰ φέρῃ στὸν δάσκαλο κάθε δευτέρα τὸ πρῶν. Ἀκόμα στὰ Χριστουγέννα μιὰ κολούρα καὶ μιὰ κότα καὶ τὸ Πάσχα αὐγά καὶ κολούρα. Καὶ γιὰ... ἔγραφε, ὁ μαθητὴς ἔδινε στὸ δάσκαλο καὶ δὺ ἄσπρα ἢ πάλι κανένα μαντίλι ἢ τίποτα ἄλλο. Τὸ ἴδιο γίνονταν καὶ ὅταν προβαζόνταν σ' ἄλλο... τάξη δηλαδή ἀπὸ τὴ φυλλάδα στὸ χτωῆχι, τότες ἔδινε δὺ ἄσπρα ἢ κανένα ἄλλο πεσκέσι.

(4) Ὅπως καὶ στὴν ἄλλη Εὐρώπη οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες ἐξυπρετοῦσαν θειτικὰ καὶ ἀρνθικὰ τὴν ἀστικὴ, (κεφαλαιοκρατικὴ) οἰκονομία, δηλαδή, τὴν ὕλικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας, εἶσι καὶ στὴ Βαλκανικὴ μεπρωτοπορεῖα τῆ ρωμέϊκη καὶ σερβοκροάτικη μπουρζουαζία (καὶ κυρίως τὴ ξενιτεμένη μπουρζουαζία) ἀρχισεν ἕνας ὀργανισμὸς γιὰ τὴ σπουδὴ τῶν θειτικῶν ἐπιστημῶν, παρ' ὅλη τὴν ἀντίδραση τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Φαναριωτῶν. Γι' αὐτὸ καὶ μεταφράστηκαν ἀπὸ τὰ γαλλικὰ, ἰταλικὰ καὶ γερμανικὰ ὄχι μόνο βιβλία καὶ φυλλάδια σχετικὰ μετὰ τὸ δημόσιο δίκαιο, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴ φυσικομαθηματικὴς ἐπιστῆμες. Κοίτα καὶ Μιχ. Κ. Στεφανίδη; Αἰφυσικαὶ Ἐπιστῆμαι ἐν Ἑλλάδι πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ('Αθήναι, 1926) βιβλίον πολὺ καλὸ στὸ πληροφορικὸ του μέρος.

(5) Ὁ Φιλίππιδης (ἀπὸ τὴς Μηλιῆς) στὸ περιοδ. Ἐρμηῆς ὁ Λόγιος (1820 σ. 261) δὲ μὲνει εὐχαριστημένος μετὰ τὴν μέθοδο τῆς διδασκαλίας. Κι' αὐτὸ γιὰ τὴ λόγια καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση μετὰ τὴν παντοδυναμία τοῦ Πα-

Ὁ Κολλοκοτρώνης παραστατικός καὶ ἐπιγραμματικός ὅπως πάντα, στὰ ἀπομνημονεύματά του μᾶς λέει:

«Εἰς τὸν καιρὸ τῆς νεότητος ὅπου ἠμποροῦσα νὰ μάθω καί τι, σχολεῖα, ἀκαδημίας δὲν ὑπῆρχαν· μόλις ἦσαν μερικά σχολεῖα, εἰς τὰ ὅποια ἐμάθαιναν νὰ γράφουν καὶ νὰ διαβάζουν. Οἱ πολλοὶ Κοτζαμπάσιδες, ὅπου ἦσαν οἱ πρῶτιστοι τοῦ τόπου, μόλις ἤξευραν νὰ γράφουν τὸ ὄνομά τους τὸ *μεγαλειότερο μέρος τῶν Ἀρχιερέων δὲν ἤξευραν παρὰ ἐκκλησιαστικὰ κατὰ πρᾶξιν, καὶ νένας ὅμως δὲν εἶχε μιάθησι (=μόρφωση). Τὸ ψαλτήρι, τὸ κτωήχι, ὁ μνηαῖος καὶ προφητεῖαι, ἦσαν τὰ βιβλία ὅπου ἀνέγνωσα δὲν εἶναι παρὰ ἀφοῦ ἐπῆγα εἰς τὴν Ζάκυνθο ὅπου ἐβόηκα τὴν Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὴν ἀπλοελληνικήν· τὰ βιβλία ὅπου ἐδιάβαζα συχνὰ ἦτον ἡ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἡ ἱστορία τοῦ Ἀριστομένη καὶ Γοργῶ καὶ ἡ ἡ ἱστορία του Σκεντέρμπεη....» (1).*

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ ὁμῶς αὐτὴ ἀναγέννηση δὲν ἄρρεσε στὴν ρωμέιζή φρουδαρχία. Τὰ πολλὰ σχολεῖα, καὶ ἡ διδασκαλία τῶν φρονιμομαθηματικῶν καὶ φιλοσοφικῶν μαθημάτων, κλονίζε τις παλιὰς παραδόσεις γιὰ τὴ θερησκεία, τὴν ἐκκλησία καὶ τὴν πολιτεία. Ἡ καινούργια ἰδεολογία ποὺ ἄρχισε νὰ διαμορφώνεται, σὺν ἀντικαθρέφτισμα τῶν νέων παραγωγικῶν δυνάμεων, καί, ποὺ ἀνταποκρίνονταν στὰ συμφέροντα τῆς καινούργιας τάξης ποὺ ὀλοένα ἀνέβαινε καὶ ἀποχτοῦσε οἰκονομικὴ καὶ πολιτικοκοινωνικὴ δύναμη, ἤρθε σὲ ἀντίθεση καὶ σὲ σύγκρουση μὲ τὰ πάτρια, δηλαδὴ μὲ τὴν παλιὰ παράδοση, ποὺ, στὸ ἐπίπεδο τῆς ἰδεολογίας τὴν ἐκπροσωποῦσε ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία (2).

τριαρχείου καὶ τῶν Φαναριωτῶν δὲν εἶταν δυνατό μέσα σὲ λίγα χρόνια νὰ ἐχτοπιστῆ ἀπὸ τὴ δημοτικισικὴ παράδοση. Γι' αὐτὸ γράφει: «Παντοῦ φιλοτιμοῦνται νὰ συσταινούν σχολεῖα ἀπὸ ζῆλον πρὸς τὸ Γένος βέβαια· πλὴν ὁ καρπὸς παραβαλλόμενος μὲ τὴν προθυμίαν καὶ μὲ τὴν συνδρομήν, εἶνε ἀσήμαντος. Ὁ τρόπος ἰδίᾳ τῆς μαθήσεως παρὰ ζαλίξει τοὺς νέους, τοὺς συγχίζει καὶ τοὺς κάνει νὰ ἀηδιάζουν καὶ ν' ἀποστρέφονται τὰ σχολεῖα». Ὁ Φιλίπτιδης χτυπάει ἐδῶ τὴ λογία καὶ ἐκκλησιαστικὴ παράδοση ποὺ ἀνάγκαζαν τοὺς δασκάλους θέλοντας καὶ μὴ νὰ διδάσκουν ἀπὸ τίς μικρὰς τάξεις τὴν ἀρχαία γλῶσσα καὶ ἀκόμα τὰ φύρτωναν μὲ ἕνα σωρὸ κανόνες γραμματικῆς καὶ συνταχτικῆς. Ἡ γραμματικὴ μάλιστα τοῦ Γαζῆ καὶ τοῦ Λάσκαρη εἶταν ὁ «πνευματικὸς τύραννος» τῶν μαθητῶν. Ὁ Ἀθ. Παλλίδας ἕνας ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους διανοουμένους τῆς τοινηῆς ἐποχῆς κριτικῶντας τὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα, λέει, γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Ἀθήνας: «Οἱ Ἀθηναῖοι κατήντησαν νὰ μὴ μαθαίνουν τὴν σήμερον ἄλλο τίποτις παρὰ τὴν ψωρατικὴν διάλεκτο τοῦ Λάσκαρη καὶ τοῦ Γαζῆ καὶ νὰ στοχάζονται τοὺς ἀπαικτοὺς συγγραφεῖς σὺν χρησιμοὺς καὶ ψελλίζοντας τὸ Γαζῆ καὶ τὸ Λάσκαρη νὰ εὐχαριστοῦνται» (Περιοδ. Χρυσόσαλις (Δ-1866) σ. 316 σημ. 1.

(1) Διηγήσεις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς. Ἀθ. 1846 σ. 48-49.

(2) Ὁ πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Εὖος σὲ μιά του ἔγκυκλιον (Μάρτης 1819) ἔγραφε μαζὺ μὲ ἄλλα: «...προσέβαλον πολλαχόθεν καὶ τὸς ἀκοάς μας, αὐτὰ δὲ εἶπε μερικά πρὸς ὁμοματὰ σατανικά παρεμποδίζοντα τὰς προόδους τῶν νέων εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀληθινῆς παιδείας καὶ εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ τέλους αὐτῆς, ἦτοι, τῶν χριστιανικῶν ἔργων τὴν κατόρθωσιν. Ἐπιπολάζει ἐνιαχοῦ

Εἶν' ἀλήθεια πῶς οἱ νέες ἰδέες εὐρίσκιαν τόπο γὰρ νὰ ξυπλωθοῦν. Παρόλη τὴ θρησκοζήλια τῶν λαϊκῶν μαζῶν, στὰ Γιάννενα, στὸ Πήλιο, στ' Ἀμφελάκια καὶ ἄλλοῦ ἐπῆρξαν ἐλευθεροφρονες ποὺ δὲν πίστευαν τίποτα.

Ἀκόμα καὶ μασωνοὶ, ἐξεῖνο τὸν καιρὸ, ἐπῆρξαν στὴν Ἑλλάδα. Ὁ γερμανὸς προηγητῆς Bartholdy ποῦ ἐπισκέφτηκε τὴ Θεσσαλία στὰ 1803, διηγῆται (Bruchstucke κλπ. Berlin 1805 τομ. Α. σ. 162, 167 καὶ παρακάτω) πῶς βόηξε στ' Ἀμφελάκια ποὺ εἴταν τὸ μεγαλύτερο βιομηχανικὸ κέντρο τῆς τοτινῆς ἐποχῆς, μερικοὺς νέους ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Ἀρῶσου ποὺ ἤξεραν καλὰ τὰ γερμανικὰ καὶ ποὺ εἶχαν σπουδάσει στὴ Γερμανία (στὴ Λιψία καὶ Γιένα) φιλοσοφία. Κι' ἀκόμα πῶς στὰ Τέμπη βόηξε καὶ μασονικῆ Στοιὰ ποὺ τὴν εἶχε ἰδρύσει ὁ Γιάννης Παπαθεοδώρου μεγαλοβιομηχανὸς ἀμπελακιωτῆς.

Εἶχαν ἀλλάξει λοιπὸν οἱ οἱ καιροὶ ὅταν ὁ στεῖρος καλογερισμὸς ὀλοένα παραμεροῦσε γὰρ νὰ δώσῃ τὴ θέση του στὶς νέες ἰδέες, στὴν ἀστική τάξη.

Γι' αὐτὸ καὶ ἡ πύλη ἄρχισε φανερὰ ἀνάμεσα στὶς δύο τάξεις: ἀρχόντους (φαναριῶτες, (1) μογαράους (2) κοτσαμπάσιδες, (3) καὶ

μιὰ καταφρόνησις περὶ τα Γραμματικὰ μαθήματα καὶ διόλου παράβλεψις περὶ τὰς λογικὰς καὶ ρητορικὰς τέχνας καὶ περὶ αὐτὴν ἐπὶ πᾶσι τὴν διδασκαλίαν τῆς ὑψηλοτάτης θεολογίας, προερχομένη ἐκ τῆς ὀλοτελοῦς ἀφοσιώσεως μαθητῶν καὶ διδασκάλων εἰς μόνον τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ μιὰ ψυχρότης περὶ τῆς ἀμωμῆτου ἡμῶν πίστεως καὶ ἀδιαφορίας εἰς τὰς παραδιδομένας νηστείας... ..» Κοίτα ὅλη τὴν περίφημη αὐτὴ ἐγκύκλιον στὸ βιβλίον μου; Δημοτικισμὸς καὶ Λογιωτατισμὸς σ. 45—51. Ὁ Κοραῆς, ἔχοντας ὑπόψει τὴν ἀντιδραστικὴ αὐτὴ στάση τοῦ πατριαρχείου ἔγραψε: «Πατριάρχαι προέτρεπον τοὺς χριστιανοὺς νὰ μὴ ἀπασχολοῦνται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ εἰς τὴν τῶν εὐρωπαίων μωροσοφίαν, ὡς ἐναντίαν τῆς χριστιανικῆς πολιτείας, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν γραμματικὴν στηριζομένην εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων» Οἱ Πλάτωνες καὶ οἱ Ἀριστοτέλαιοι, οἱ Νεῦτωνες καὶ οἱ Καρτέσιοι, τὰ τρίγωνα καὶ οἱ λογάριθμοι, φέρνουν—κατὰ τὸ λέγειν τῶν πατέρων—ἀδιαφορίαν εἰς τὰ θεῖα». Κοίτα ὀλόκληρον τὸ κατηγορητήριον τοῦ Κοραῆ στοῦ Θερεσιανοῦ. τόμ. Α. σ. 41—43. Κοίτα ἀκόμα καὶ περιοδ. Καλλιόπη (1819) σ. 217 καὶ παρακάτω, ἔφημ. Μέλισσα (1820) ποῦ ἔβγαψε στὸ Παρίσι, σ. 219—229. Μ. Γεδεων: Ἑκκλησία καὶ Ἐπιστῆμη κατὰ τὸν 19ῶν αἰῶνα (στὴν Ἑκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, Κ]λεως) χρ. 1888 σ. 300 καὶ Ἀγγελοπούλου: Τὰ κατὰ τὸν αἰοῖδημον Πατριάρχην Γρηγόριον κλπ. τομ. Α. 154—159, 305—309 καὶ 395.

(1) Οἱ φαναριῶτες εἶταν οἱ ῥωμοὶ ἐϋγενεῖς τῆς Πόλης ποὺ εἶχαν νώτερα κρατικὰ ἀξιώματα.

(2) Οἱ μογαράοι εἶνε οἱ ἀρχόντοι (τσιφλικάδες) τῆς Μολδοβλαχίας καὶ Βουλγαρίας.

(3) Κοτσαμπάσιδες=οἱ προεστοί, οἱ δημογέροντες. Ἠδη οἱ πύο πλοῦσοι τῶν

«Ἀρχιεὶον Καλιτσουνάκι» 1931 Τόμος 11 Β.

ἀνώτερο Κλήρω) καὶ ἄστυες (πραγματευτάδες. (1) ζωοφοροῦντες (2) καὶ γραμματισμένοις).

14: Ἡ ρωμέϊκη φρουδαρχία ἀντίκρου στήν ἱστορία.

Οἱ Φαναριῶτες καὶ οἱ Λεσποτάδες δὲν εἴταν μοναχὰ ἐκμεταλλεῖτες καὶ γδύστες μὴ καὶ φωτισμέστες. Κι' ἀκόμα ἀπὸ τὴν κοινωνιὴν τους θέση μέσα στὸ Κράτος τῶν Σουλτάνων, οὔτε ἐθνικὴ συνείδηση εἶχαν, οὔτε καὶ ἠθέλαν τὸ γροῦμισμα τοῦ τούρκικου δεσποτισμοῦ. Ἡ ἱστορία τους στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας εἶναι γεμάτη ἀπὸ ὄργια καὶ βαρβαρότητες. Ὁ Μένδελων Βαρδόλδη στήν Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος (ἐλ. μεταφρ. Ἄγ. Βλάχου τ. Α. σ. 6.) ἀναφέρει μιὰ σάτυρα ποῦ ἐκκολοφόρησε στὰ προεπαναστατικὰ τὰ χρόνια μὲ τὸν τίτλο «Ἄγγλο - Γαλλο - Ροῦσσοσ»: ἐνάντια στοὺς Κοτζιαμπάσηδες, Φαναριῶτες καὶ ἀνώτερο Κλήρω (3).

Στὴ σάτυρα αὐτὴ τρεῖς ξένοι (ἓνας γάλλος, ἓνας ροῦσσοσ κα' ἓνας ἄγγλος) ἔρχονται στήν Ἑλλάδα καὶ ρωτοῦν τὸ λαὸ καὶ τοὺς ἄρχοντες του πῶς τὰ περνοῦν καὶ τί θέλουν. Ὁ Δεσπότης ποῦ ἀντάμωσαν πρῶτο, στὰ ἐρωτήματά τους ἀπαντᾷ: «Ἄφ' ὅτου φοροῶ αὐτὸ τὸ ράσο, τίποτα δὲν εἶδα ἀπ' ὅσα κακὰ μοῦ λέτε. Ἐξ ἄλλου ἀφοῦ ἡ Ἑλλάδα τὰ ὑπομένει χωρὶς νὰ παραπονιέται εἶναι γραφτὴ τῆς δίκαια νὰ τιμωριέται γιὰ τὴν πληρώνει τὶς ἀμαρτίες τῆς. Ὁ λαὸς ἄρχισε τώρα νὰ μιλάει γιὰ ἐλευθερία, ἐγὼ ὅμως εἶμαι εὐχαριστημένος ἅμα εἰσπράττω τὸ δέκατο». Ὁ Φαναριώτης πάλι τοὺς ἀπαντᾷ: «Τί θέλετε; τυραννῶ καὶ γδύνω τὸ λαὸ, γιὰ νὰ φαίνωμαι καλὸς στὸ Διβάνιο καὶ γιὰ νὰ σώζω τὸ κεφάλι μου». Καὶ προσθέτουν οἱ τρεῖς ξένοι ὕστερα ἀπὸ τὴν τέτοια ἀπάντησή του, ἔφυγε βιαστικὸς-βιαστικὸς γιὰ νὰ πάει στὸ γυναικωνίτη του ὅπου μιὰ ἀπὸ τὶς γυναικὲς του περῆμενε τὰ πεσκέσια ποῦ θὰ τοῦ ἔφερναν ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες οἱ ἀγρότες. Ἡ ἱστορία πάλι τῶν Ἡγεμόνων (φαναριωτῶν) στὴ Μολδοβλαχία, στὰ πρὸ τοῦ Ἐἰκοσιένα χρόνια, θυμίζει τὴν πρὸ βάρβαρη ἐποχὴ τοῦ

χωριῶν καὶ τῶν πόλεων. Στὴ Σερβία οἱ τέτοιοι δημογέροντες λέγονταν Ὁμπορκοκέξοι.

(1) Πραγματευτάδες (=οἱ ἔμποροι, οἱ γυρολόγοι). Ἀκόμα καὶ στὴ Βυζαντινὴ τὴν ἐποχὴ ὑπῆρχαν μεγάλοι καὶ μικροὶ Πραγματεῦταί ὅπως τοὺς ἔλεγαν τότες.

(2) Οἱ ἰδιοχτῆτες καρabiῶν—καϊκιῶν κλπ.

(3) Ὁ Φάνης Μιχαλόπουλος μὲ ἐβεβαίωσεν πῶς μέσα σὲ μιὰ παλιὰ βιβλιοθήκη βρῆκε ἀντίτυπο τῆς σάτυρας αὐτῆς.

τιμαριωτισμοῦ τῆς Ἀσίας. Ἐλήστευαν καὶ ἔγδυναν (1) μετὰ μὲ τοὺς ντόπιους μπογιάρους, τοὺς βλάχους ἀγρότες μὲ τὴν πιὸ μεγάλη σκληρότητα.

Τὰ ὄργια τοὺς εἶνε ἡ μόνη ἱστορία τοὺς. Καὶ ἀπὸ τὴν κοινωνικὴν τοὺς θέσιν εἶταν φιλότουρκοι ἴσαμε τὸ κόκκαλο. Ὁ σύγχρονός τοὺς Κούμας (Ἱστορ. Ἀνθρ. ποιήξ. IB. σ. 535-536) μᾶς τοὺς πληροφορεῖται ἔτσι:

«Αὐτοὶ (οἱ φαναριῶτες) ὀνομάσαντες ἑαυτοὺς τὸ περιβλεπτονον γένος τῶν Ρωμαίων (βλασφημίαν ἤκουαν, ἂν τοὺς ἀνόμαζε τις Γραικοὺς ἢ Ἑλληνας), δὲν ἤθελαν νὰ ἔχουν κοινωνίαν μὲ τοὺς ἀναξίους τῆς συγγενείας των πραγματευτὰς ἢ τεχνίτας (=βιοτέχνας, βιομηχάνους.) Μὲ διάφορα σκωπτικὰ ὀνόματα ἐσημαιοῦσαν τοὺς Ἑπειρώτας, τοὺς Θεσσαλοὺς, τοὺς Νησιώτας καὶ τοὺς ὅσοι δὲν ἦσαν Τσελεπήδες (εὐγενεῖς)».

Ὁ ἴδιος πιὸ παρακάτω λέει καὶ γὰ τὸν «πατριωτισμὸ τῶν Λεσποτάδων:

«Ἦσαν καὶ πολλοὶ θρησκευτικοί, οἵτινες ἐκ ζήλου ἐκκλησιαστικοῦ ἐδίδασκαν ὅτι ἡ θεία πρόνοια μᾶς ὑπέβαλεν εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν σκῆπτρον διὰ νὰ μᾶς φυλάξῃ δι' αὐτοῦ ἀπὸ τὰς αἰρέσεις καὶ ἀπὸ τὴν εἰς χριστιανικὰς τινὰς χώρας ἐμφυλοχωρήσασαν ἀδιαφορίαν πρὸς τὰ θεῖα» (σ. 600).

Ἀκόμα καὶ ἀκουστοὶ κληρικοί, σὺν τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη, καταδιώχτηκαν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο γὰ τὴ φιλομάθεια καὶ τὴ φιλοσοφικὴν τοὺς ἐπίδοση καὶ κατηγορήθηκαν μάλιστα καὶ γὰ ἄθεοι!! Μὲ μιά λέξη ἢ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, ὅσο κι' ἂν ἀπὸ αἰτίες ὀλοτέλα ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὴ θέλησὴ τῆς (γιατὶ βρέθηζε κάτω ἀπὸ ἱστορικὰς συνθήκας διαφορετικὰς), δὲν μπόρεσε νὰ ὀργανώσῃ τὴν Ἱερά Ἐξέτασὴν τῆς, στήθηζε ὡς τόσο πέρα γὰ πέρα ἀντιδραστικὴ μπροστὰ στὰ Γράμματα καὶ τὶς Ἐπιστημὰς (2).

Ὁ ἴδιος ὁ Κούμας, ποὺ δὲν εἶταν δὲ καὶ στὴν πρώτη γραμμὴ τῶν νεωτεριστῶν, γράφει ἀκόμα:

«Κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους καὶ μόνῃ ἡ διδασκαλία τῶν μαθηματικῶν ἐθεωρεῖτο ὡς πηγὴ τῆς ἀθεΐας τῆς ὁποίας πρῶτον ἀποτέλεσμα ἦταν ἡ κατάργησις τῆς νηστείας».

Ὁ Ἄγγλος Th. Thornton στὸ σχετικὰ μὲ τὴν κατὰστασιν τῆς Τουρκίας στὶς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνα, μὲ τὰ πιὸ χειρότερα χαρακτηριστικὰ ζωγραφίζει τὰ φερσίματα τῶν ἀρχοντῶν ποῦ τοὺς εἶδε ἀπὸ κοντὰ.

«Οἱ ρωμιοὶ—γράφει,—ἔχουν τοὺς μεγαλύτερους ἐχτροὺς ἀνάμεσά τοὺς. Αὐτοὶ εἶνε οἱ κοτσαμπάσιδες, ἀπὸ ρωμεῖκῃ γενιά, ποὺ ἐνῶ κάνουν τοῦμπες μπροστὰ στὸν Τοῦρκο, φορολογοῦν μὲ τὸν πιὸ σκληρὸ τρόπο ἐκείνους ποὺ ἔπρεπε ν' ἀγαποῦν καὶ νὰ παρηγοροῦν. Ἀπ' ἀφορμὴ τῆς ἀναίδειας, τοῦ σατραπισμοῦ καὶ τῆς ψωροφανα-

(1) Κοῖτα Th. Blancard: Les Mavroyeni, Paris 1909 τόμ. Α. σ. 193. Μίλλερ: Ἡ Τουρκία Καταρέουσα σ. 39 καὶ Κορδάτου Νεολ. Πολιτικὴ Ἱστορία, τ. Α. σ. 202-205.

(2) Th. Thornton: Etat actuel de la Turquie. τ. Α. Β. Paris 1812 σ. 437. Κοῖτα καὶ σ. 186.

σίας τους κρατούν σὲ ἀπόσταση τοὺς ἄλλους ρωμιούς. Ἡ ἐκφυλισμένη αὐτὴ γενιά ἔχει ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῶν σκλάβων. Μέσα στίς ἐκκλησίες κάθονται σὲ στασίδια κοντὰ στὸ Δεσποτικὸ καὶ σὰν τοὺς φαρισαίους τοὺς ἀρέσει νὰ ἐξαγοράζουν τὴν πρωτοκαθεδρία ἀδιαφορώντας γιὰ τὴν εὐδαιμονία τῶν συμπατριωτῶν τους. Κατω ἀπὸ τὸ μαχαίρι τῶν τουρκῶν ὁ ρωμιὸς εἶνε σκλάβος. Κάτω ὅμως ἀπὸ τὴν ἐξουσία τῶν συγχωριανῶν του (κουτσαμπασιῶν) ξεγυμνώνεται καὶ εἶνε ἑκατὸ φορὲς πιὸ δυστυχισμένος.

Ἡ Κωλέττης στὰ 1808 τοὺς βγάλει ὅλα τὰ ἄπλυτα καὶ τοὺς τὰ ψέλνει ἀπὸ τὴν καλὴ μὲ τὸ φυλλάδιό του: Ἑ λ λ η ν ι κ ῆ Ν ο μ α ρ χ ί α.

Καλογέροι, ἀρχόντοι, δεσποτάδες, πατριαρχίδες ἀκοῦνε τὰ ὅσα τοὺς πρέπει.

Ἄσα τσεκουρέτα γράφει ὁ Κωλέττης εἶνε ἕνας φιλιππικὸς ἐνάντια στὴν ρωμέικη φεουδαρχία τῆς προεπαναστατικῆς ἐποχῆς (1).

Μὰ καὶ ὁ Κοραῆς δὲν πάει παρακάτω. Τοὺς μισεῖ καὶ τὴν συγγαίνεται. Ὅσο κι' ἂν στὴν ἀρχὴ τῆς πολιτικοφιλολογικῆς δράσης του κρατάει τὰ προσχήματα, στὸ τέλος δὲν κριτιέται καὶ τοὺς ξεσκεπάζει.

Ὁ Ζαλλώνης πού ἔζησε κοντὰ στοὺς φαναριώτες καὶ τοὺς γνῶρισε ἀπὸ κοντὰ στὸ ἀκουσιὸ βιβλίον του γιὰ τοὺς Φαναριώτες(2) μᾶς δίνει μιὰν ἀντικειμενικὴ μελέτη γιὰ τὴν πολιτικοκοινωνικὴ τους δράση, πού κανένας ἴσαμε τὰ σήμερα δὲν μπόρεσε νὰ τὴν ἀναιρέση. Μαζὺ μὲ ἄλλα γράφει:

•Οἱ χωρικοὶ Βλάχοι Μολδαβοὶ γνωστοί... ὑπὸ τὸ ὄνομα Τσαράνοι, εἶνε εἰδικώτερον τὸ ἀντικείμενον περιφρονήσεως διὰ τοὺς Βογιάρους. Οἱ δυστυχεῖς φαίνονται ὑπάρχοντες διὰ μόνον τὴν φιλοχρηματιαν τῶν φαναριωτῶν. Ἐργάζονται τὴν γῆν αὐτῶν μετὰ φόβου καὶ ἀνησυχίας, ἐννοοῦντες, δικαίως, ὅτι τὸ προϊόν τῶν κόπων τῶν δύνανται νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν δικωτῶν των, διότι ὅσον καὶ ἂν εἶνε ἀγράμματοι, τὸ αἰσθημα τοῦ φόβου ἐγείρει καὶ παρ' αὐτοῖς τὸ τῆς σέψεως, ἐάν δὲ συγχέωσιν, εἰς τοὺς γογγυσμούς αὐτῶν τὸ ὄνομα τοῦ Αὐθέντου (=Ἡγεμόνος φαναριώτου) μὲ τὸ τοῦ Βογιάρου, προσέχεται ἐκ τοῦ ὅτι γνωρίζωσι καλῶς ὅτι τὰ συμφέροντα αὐτῶν συνταυτίζονται καὶ εὐρίσκονται εἰς τὴν δημοσίαν ἀρπαγὴν· ὅχι μόνον τὸ ὅλον σχεδὸν τῶν διὰ τῶν κόπων αὐτῶν ἀποκτουμένων καρπῶν δημεύεται, οὕτως εἶπειν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ πρὸς ἀροτρίαισι κεφάλαια, διότι οἱ Βογιάροι δύνανται ὅταν τὸ κρίνωσι καλόν, νὰ μεταχειρισθῶσι τοὺς ἵππους καὶ βόας τοῦ τσαράνου (=ἀγρότου), εἰς ἰδίαν ἢ τοῦ αὐθέντου χρῆσιν ἢ καὶ εἰς μετακόμησιν τῆς ξυλείας τῆς πρὸς κατασκευὴν, ἣν διευθύνουσιν εἰς τὸν ἐν Κων/πόλει ναύσταθμον...» (3)

Στὸ περιόδ. Ἄ θ η ν ἰ π οὺ ἔβγαινε στ' Ἀνίπλι τὸ 1831 (σ, 76) ὑπάφχει καὶ τοῦτος ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ρωμέικου καλογερισμοῦ στὰ προεπαναστατικὰ τὰ χρόνια:

(1) Ἑ λ λ η ν ι κ ῆ Ν ο μ α ρ χ ί α 1808, σ. 42—51, 105—109, 180—187, 190—195.

(2) Μ. Φ. Ζ α λ λ ὡ ν η «Δοκίμιον περὶ τῶν Ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας, τῶν ἐν Κ/πόλει γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Φ α ν α ρ ι ὡ τ α ι κ λ π.» Τυπώθηκε στὸ Παρίσι στὰ 1824. Μεταφράστηκε στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸ Ν. Βαφειάδη καὶ τυπώθηκε στὰ 1831 Δεύτερη ἑλληνικὴ μετάφραση εἶνε τοῦ Β' Β α λ τ ι ν ο ῦ Ἀθ. 1855. (Αὐτὴ τὴ μετάφραση ἔχω ὑπ' ὄψιν μου).

(3) σ. 63.

«Οἱ ἀρχιερεῖς, κατὰ τὸν δέκατον ἑβδόμηον καὶ δέκατον ὄγδοον αἰῶνα ἠμέλησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας τὸν τὰ καταστήματα τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως (διάβαζε σχολεῖα) καὶ τινες ἐξ αὐτῶν μάλιστα ἐξώρισαν τοὺς σοφοὺς οἵτινες ἤλθον καὶ κατεστάθησαν εἰς αὐτά» (1).

Καὶ ὁ ἱστορικὸς τῶν Ἑφρανησίων Γεράσιμος Μαυρογένης ἔχοντας ὑπ' ὄψει τοῦ ἔγγραφοι τῆς τοτινῆς ἐποχῆς, δι' διατάζει, νὰ εὐθετηθῇ τῇ γνώμῃ τοῦ Ταμάρα πῶς:

«Οἱ Ἕλληνες τοῦ Φαναρίου, λαϊκοὶ τε καὶ κληρικοί, εἶνε οἱ μεγαλύτεροι ἐχτροὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑπτανησίων καὶ οὐκ οἱ τοῦρκοι» (2).

Ὁ Κοκῶνης πάλι λέει:

«Ἡ Μολδοβλαχία, κατοικεῖται ὑπὸ ἑνὸς γένους δεσποτικῶν τυρανόντων καὶ ὑπὸ ἄλλου γένους δουλοπαροίκων τυραννομένων... ἔπειτα ἐδιοικεῖτο ἕως προχθὲς ὑπὸ ἀρχόντων Γραικῶν, τῶν λεγομένων Φαναριωτῶν. Ὅλοι οἱ ὑπάλληλοι ἀρχοντες τοῦ τάγματος τούτου ἐλάμβανον τὰς ἀρχοντείας διὰ τὴν ἀξιοσύνην ἢ ἀρετὴν στοχάζεσθε; διότι ἤξεραν νὰ ἴηαι ἀριστοὶ δοῦλοι τῶν κρατούντων καὶ νὰ φέρωνται δουλικότατα, ὁ κατώτερος πρὸς τὸν ἀνώτερον καὶ ὑβριστικώτατα ὁ ἀνώτερος πρὸς τοὺς κατωτέρους του.... Πῶς δ' ἐδιοίκουν, πόσα ἄρπαζαν καὶ ὅτι ἀναχωροῦντες ἀφῆνον τοὺς ἀθλίους τσαράνους (=χωρικοὺς) μὲ τὴν ψυχὴν εἰς τὸ στόμα, εἶναι γνωστὰ εἰς ὅλους ὅλους ὅσοι ἶδαν τὴν Μολδοβλαχίαν ἢ ἤκουσαν τα περὶ αὐθεντῶν». (3)

Γενικὰ σ' ὅλη τὴ Βαλκανικὴ οἱ προύχαντες (φρουδάρχες) ἐσυμπλήρωσαν τῶν φαναριωτῶν τὸ ληστρικὸ ἔργο, γδύνοντας καὶ αὐτοὶ μὲ τὴ σειρὰ τῆς τὸν ἀγρότη καὶ τοὺς μικροτεχνίτες.

Ὁ γάλλος Μπωζούρ, στὰ ἀξιόλογο βιβλίον (4) του γιὰ τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασι τῆς Μακεδονίας καὶ κυρίως τῆς Ἑλλάδας στὰ χρόνια 1787--1797 γράφει γιὰ τοὺς τσιφλικάδες (φρουδάρχες) Μακεδονίας:

«Χιλιάδες ἐργάζονται γιὰ νὰ τρέφουν τοὺς ὀλίγους τσιφλικάδες (τιμαριούχους). Μικροὶ τύρανοι βυζαῖνον τὸν ὄγκο τῆς δουλειᾶς ὀλόκληρων ἐπαρχιῶν. Στους δυστυχισμένους ἀγρότες ἀρίνουσι μόνο ἕνα μικρὸ μέρος ὅσο γιὰ νὰ ζῶν, τ' ἄλλο (τὰ ἀφεντικά) τὸ πέρνουσι καὶ τρῆνε καὶ ὅσο δὲν μποροῦν νὰ φᾶνε τὸ πουλοῦν γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουσι τὰ γούστα τους. Στὴ Μακεδονία ὅπως καὶ στὴν Πολωνία ἀγρότες πεθαίνουσι ἀπὸ τὴν πείνα καὶ τ' ἀφεντικά εἶνε φορτωμένα ἀπὸ χρυσάφι» (5).

(1) Κοῖτα Φάνη Μιχαλόπουλου: Τὰ Γιάννενα καὶ ἡ Νεολληνικὴ Ἀναγέννησι. Ἄθ. 1908 σ. 82 86. Ἡ λεγόμενη τὴν τοτινῆ ἐποχῇ Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία (τῆς Πόλης) εἶταν τὸ προπύργιον τοῦ ἀντιδραστικοῦ λογικωατισμοῦ καὶ καλογερισμοῦ. Κοῖτα καὶ R i z o N e r o u l o s: Cours de Litterature Greque. Γενέβη 1827 σ. 65, Μ. Γ ε δ ε ῶ ν: Χρονικὰ Πατριαρχ. Ἀκαδημίας 1883 σ. 248, Γ. Αἰ ν ι ᾶ ν ο ς: Συλλογὴ Ἀνεκδότων Συγγρ. Εὐγένιου τ. Α. σ. 157.

(2) Κοῦμα: Ἰ σ τ ρ ί α Ἀ ν θ ρ . Π ρ ᾶ ξ ε ῶ ν τόμ. ΙΒ. σ. 575.

(3) Γερασίμου Μαυρογιάνη: Ἰ σ τ ο ρ ί α τ ῶ ν Ἰ ο ν ῶ ν Ν ῆ σ ω ν κ. λ. π. Ἄθ 1889 τόμ. Α. σ. 293.

(4) Κοκῶνης: Π ε ρ ῖ Π ο λ ι τ ε ῖ ῶ ν τόμ. Β. 1828 σ. 320.

(5) Tableau du Commerce de la Grèce. 1800. (τόμ. Α.—Β.)

(6) Στὸ ἴδιον βιβλίον, τ. Α. σ. 132.

Ἄπο τοὺς νεώτερους ὁ ἄγγλος ἱστορικὸς W. Miller τοὺς χαρακτηρίζει ἔτσι :

«Οἱ προύχοντες ἢ κοιταμπάσιδες, ἀπετέλουν ποιῶν τινα ἀρχοντικὴν ἀριστοκρατίαν, ἣς ἔργον ἦτο τὸ τάσσειν τὸ ἐπιβάλλ' ὄν μέρος τῶν φόρων, οὓς ἔπρεπε νὰ πληρώσῃ ἕκαστος. Ἦσαν πράκτορες τῶν Τούρκων ἀρχόντων τῶν ἐκμισθούτων τοὺς φόρους καὶ ἔντισιν ἐμιμοῦντο τοὺς Τούρκους προστάτας των(1).»

Σὺν ἐπίλογο τῆς ἀντιφουδαρχικῆς φιλολογίας τῆς τοτινῆς ἐποχῆς, ἀντιγράφω, μερικὰ κομμάτια ἀπὸ τὸ δυσεύρεστο καὶ σπάνιο σήμερον φυλλάδιο ποῦ βγήκε στὰ 1827 μὲ τὸν τίτλο «Α ἰ ἔ π ἰ ἂ π λ η γ α ἰ τ ἦ ς Ἑ λ λ ἄ δ ο ς ὑ π ὸ Σ. Β'». Στὸ φυλλάδιο αὐτὸ ποῦ περιέχει ἀνυπολόγιστης ἱστορικῆς ἀξίας ὕλικό, γιὰ τὶς κοινωνικὰς τάξεις στὴν Ἑλλάδα στὰ πρῶτα εἴκοσι χρόνια τοῦ 19ου αἰώνα, σατυρίζονται οἱ Φαναριῶτες καὶ οἱ Κοτζαμπάσηδες μὲ τὴν ὀμρὴ γλῶσσα τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας. Σ' ἓνα φανταστικὸ διάλογο μιλοῦν δύο πρόσωπα: ὁ Δ ο ξ ο μ α ν ἰ α ς καὶ ὁ Φ α υ λ ὀ β ἰ ο ς κατακρίνοντας τὴν Ἐπανάσταση καὶ τὸ νέο καθεστῶς. Διαβάστε μιὰ χαρακτηριστικὴ περικοπή:

Δ ο ξ ο μ α ν ἰ α ς: Λέγε μου, νὰ ζῆς, τίμε Φαυλόβιε, πῶς σοῦ φαίνεται ἡ τύχη μας.

Φ α υ λ ὀ β ἰ ο ς: Ἐγὼ πολλάκις βλασφημῶ ἐκέειν τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἠπατήθημεν, ἀφίνοντες νὰ ὑποθῆ ἡ οὐτως ὀνομαζομένη Ἑλληνικὴ σημαία. Ἡμεῖς ἐπὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ αἰῶνος -ὄ ὄλβηδαιμὸν ἐποχῆ- ἦμεθα βσιλεῖς καὶ ὄχι Κοτζαμπάσαι καὶ νῦν κινδυνεύομεν νὰ χάσωμεν ὄχι μόνον τὸν κοτζαμτασιδισμόν, ἀλλὰ φοβούμαι μήπως μᾶς λιθοβολήσῃσι καμῖν στιγμὴν οἱ ἀλῆστ' ἐλευθέντες Ἑλληνας, ἐνῶ βλέπεις, οἱ ἀναίσχυντοι; καὶ αὐθ' ἰδῶς μᾶς; σηλιτεύουσι καὶ μᾶς; ὄγαθίζουσι.

Φ α υ λ ὀ β ἰ ο ς: Ἐγὼ τίμε Δοξομανία κλονίζομαι εἰς τὰ ἴδια. ὅταν μάλιστα συλλογίζωμαι τὴν μέλλουσαν ἰδικὴν μ' ἐκ πένθικὴν καὶ ἔλεεινὴν τύχην στενάζω, ὀλοῦζω καὶ ἀπελιζομαι, ἔλασα τὸν ὄντον μου, ἐσβέσθη ἡ ποθοφαγία μου, τὰ πολυτοίκιλα φαγητὰ δὲν μὲ παχύνουσι, οἱ λόγοι μου ἔγιναν ψελλίσματα, ζῶ ἢ εἶμαι ἀποθαμῆνος δὲν τὸ αἰσθάνομαι καὶ τὸ πλέον γλοιῶδες εἶνε, οἱ πολλάκις εἰς τὴν ἀταλὴν κλίνην, ὁ ὕπνος μὲ συγχίζει καὶ σηκώνομαι σαττισμένα καὶ ὡς ἔξω τοῦ ἑαυτοῦ μας.

Δ ο ξ ο μ α ν ἰ α ς: Τί λέγεις φίλε μου, νὰ κλαύσωμεν, νὰ ἀπελιπθῶμεν, νὰ βλασφημήσωμεν, ἡμεῖς ὀφείλομεν μᾶλλον νὰ αὐτοκτονηθῶμεν! Ποῦ εἶνε αἱ τιμαί, τὰς ὀποιῆς ἀγνώμονα ἄτομα νῦν ἔξουθενίζουσι καὶ μᾶς σηλιτεύουσι ἀναιδῶς; ποῦ εἶνε οἱ πιστοὶ νεανῖαι, οἵτινες μᾶς ἠκολούθησαν μὲ τὴν καπνοθήκην καὶ μὲ τὰ ἀκτινοβολοῦντα καπνοσφουόνια, ἀγκαλὰ δὲν μᾶς ἐκόσκιζον εἰμὴ ἔν κομμάτι ψομί καὶ τὰ λείψανα τῶν κοκκάλων μολονότι σπανίως τὰ ἐγλιφον; ποῦ εἶνε αἱ ἱκαναὶ ἀποδείξεις μιᾶς δουλικῆς

(1) Ἡ Τουρκία Καταρρέουσα. σ. 39. Κοίτα καὶ Κοκῶνη: Περι Πολιτειῶν ἔκδ. 1828 τ. Α. (προλεγόμ. σ. μβ) ὅπου λέει:

«Γεννηθεῖς εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀνατραφεῖς καὶ ἐκπαιδευθεῖς ἐν τὴν Σμύρνην ζήσας εἰς τινα ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἴδα παντοῦ τὴν θηριότητῶν κρᾶτοῦντων τυράννων μας καὶ τῶν κρᾶτουμένων, τῶν μὲν τὴν διαφθορὰν καὶ χαμέρπειαν γενομένων ὀργάνων τῆς τυραννίας τῶν δὲ πλειοτέρων τὸν ὄλεθρον καὶ τὰς συμφορὰς τῶν αὐξανομένων ὑπ' αὐτῶν τῶν ὀμοφύλων».

ζῶης, οἶον σφάγια, γλυκίσματα, ποιμανοικὰ μέπιγονεύματα, καλλωπίσματα καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀγαθὰ; Ποῦ εἶνε νῦν ἐκείνη ἡ ἐξουσία τὴν ὅποιαν εἶχομεν εἰς τὰς γυναῖκας καὶ εἰς τὰ τέκνα τῶν μετὰ ὅποια πολλὰς εὐχαρίστως ἐξεφαντίζομεν καὶ ἠστυεύομεν κατὰ τὴν ἐπιθεμίαν μας; Ποῦ εἶνε τίλος πάντων ἐκείνη ἡ εὐδοκίμοια ποῦ ἐφαντάσθησαν, τὴν ὅποιαν ἠλίχιζομεν εἰς τὴν ξεσκαλωπὴν τῆς Ἑλλάδος νὰ μένωμεν κοτσάμπασσι, ἐξουσιασταὶ καὶ θεοὶ τῶν φετῶν; Πῶς ἐγελάσθημεν καὶ δὲν ἐστυεύομασται νὰ τὴν ἐξαλείψωμεν, νὰ τὴν παύσωμεν, τέλος πάντων νὰ τὴν ἐπιβουλεύσωμεν;

Φ α υ λ ὀ β ι ο ς: "Ἀχ! ἄθλοιο ἡμεῖς! Κακοδαίμονες! ἀπειτηνέμοιο! μαγευμένοι ὀνόηται φεῖ! νῦν ὅλα γίνονται ἀφανῆ ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς σας Ἡσυχίαν δὲν θέλει εἶχομεν τοῦ λοιποῦ. Τὸ κοίτσι βασικὸν τῆς ἐξουσίας ἕλλον θέλει εἶνε ἕνας ψιλλὴ χλαμὺς θέλει εἶνε τὰ μοναχικὰ κακοντυτῶματα κοσμήματα καὶ ἐν στέφανον τέλος πάντων λιβελλοπλεγμένον μετὰ τὸ Γνώθι σαυτὸν, θέλει ζῶσει τὴν ἀνόητον κεφαλὴν μας·"

Ἐννοεῖται πῶς τὸ φυλλάδιο αὐτὸ μόλις κυκλοφόρησε, ἔκαμε μεγάλη ἐντύπωση. Οἱ ἄρχοντες ποῦ ἐξαιτίας τοῦ Ἱμπρατὶ ἐτοιμάζονταν νὰ μποῦνε στὰ καίκια καὶ νὰ νὰ φύγουν—κυρίως τῆς Ὑδρας—ἐγίναν πῦρ καὶ μανία. Ὁ λαὸς ὅμως ξεθάρρωσε καὶ ἀγρίωσε. Γι' αὐτὸ καὶ ἐμποδίστηκε ἡ ὁμαδικὴ μετανάστευση τῶν ἀρχόντων. Στὴν Ὑδρα μάλιστα οἱ λαϊκοὶ μάζες σηκώθηκαν σὸν ποδάρι καὶ ἐμπόδισαν μετὰ τὴ βία τὸ μπαρκάρισμα τῶν προυχόντων γιὰ τὸ ἐξωτερικόν.

Μὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ καὶ ὁ ποιητὴς Ἄλ. Σοῦτσος ἔβγαλε τὴν Σάτυρον του (1) ποῦ εἶταν ἕνα καυτήριον γιὰ τὴς ἀνώτερες κοινωνικὰς τάξεις τῆς Ἑλλάδος: τοὺς Προύχοντες, τὸν Κλῆρον καὶ τοὺς Φαναριώτες: Διαβάστε τὴν λέει γιὰ τοὺς Κοτσαμπάσσηδες:

Τὴν μάλιστα τῆς σάτυρας ἄς λάβωμεν μετὰ θάρρος,
καὶ τοῦ χειριοῦ μας ὁ Γκραικὸς ἄς αἰσθανθῆ τὸ βάρος.
Εἶνε καιρὸς οἱ Προύχοντες τοῦ Γένους νὰ ἰδῶσι
ταῖς λάσπαις ὅπου κοίτονται καὶ νὰ διορθωθῶσι.
Κενόδοξοι καὶ φίλαρχοι. Τυφλοὶ ἀπὸ τὰ πάθη,
πίπτουν αὐτοὶ καὶ μᾶς τραβοῦν εἰς τῶν κρημνῶν τὰ βάθη.
Τὸ ψεῦδος, ὁ ἐγωϊσμὸς κινεῖ τὰ στόματά των,
καὶ εἶναι ἡ διαίρεσις τὸ μόνον σύστημά των.

Καὶ γιὰ τὸν ἀνώτερον Κλῆρον:

Βλέπεις αὐτὸν πῶς ἀκουμβᾷ εἰς μαῦρον δεκανίκι.
καὶ στὸν λαὸν ὡς θυρεῦς μοιράζει εὐλογίας!
Εἶναι χοντρὸς Ἀρχιερεὺς πάσης Ξηροκαμπίας.
Ὡς περικεφαλαῖαν του τὸ καλιμαῦχι ἔχει,
φορεῖ αὐτὸ καὶ κ α κ ο υ ρ γ ῶ ν ἀτιμωρήτως τρέχει

(1) Μετὰ τὸν τίτλον: Αἰ π ρ ῶ τ α ι Σάτυροι (1826—1827). Στὸν πρόλογον του ἔγραφε: «Προσφέρω σήμερον τὰς σελίδας αὐτὰς εἰς τὰς ὅποιας ἐξήγησα νὰ μεταρρυθμίσω τὴν διαγωγὴν τῶν προυχόντων τῆς Ἑλλάδος ἀκλόνητος εἰς τὰς ἀπειλάς, ἀτρόμητος τὴν μέθην τῶν φατριῶν... Εἶθε ἡ ἔκδοσις τῶν ποιημάτων μου νὰ τοὺς ὀφελήσῃ καὶ νὰ σωφρονήσῃ τοὺς μικροὺς πολιτικοὺς τῆς Ἑλλάδος, ἀναξίους νὰ ὀνομάζωνται ἀρχηγοὶ λαοῦ ἀνδρείου». Πρέπει νὰ τονισθῆ πῶς ὁ Σοῦτσος ἀπὸ καταγωγῆς εἶταν ἀρχοντοπούλον.

Καὶ γὰρ τοὺς Φαναριώτες ἡ σάτιρόν του δὲν πῆναι *παιδαζιάτω* :

Πάντα θὰ μένη ἀλλωτος, ἂν ζυλοποθαμένος
 ἂν ζῆ, νὰ γίνῃ Ὁβριὸς αὐτὸς ὁ μαγιομένος,
 ὁποῦ μᾶς ἐπρωτόφερε γαζέτες στὴ Γραικία,
 καὶ τὸν λαὸν δια' ὄλευσε μὲ τὴν τυπογραφία !
 Ἕμεις προτοῦ τί εἶχαμε ; τοὺς θησαυροὺς τοῦ Κροῖσ. υ
 καὶ τὰ καλὰ χαιρόμασθαν αὐτοῦ τοῦ παραδείσου
μὲ ξένους κόμπους εἴμασταν κουκουναροθρεμένοι
 Ἐτρούγαμεν, ἐπίναμεν. ταῖς ψάθαις ξηπλωμένοι
 Τὸν σβέρον μου πλέον φαρδὺν ἀπ' τοῦ βωδιδιὸν τὸν εἶχα.
 Καὶ τώρα μᾶς κατάντησε λιανὸς ὡσάν ἡ τρίχα,
 Ἕνα ἀρνὶ στὴν καθησιὰ μποροῦσα νὰ παστρέψω.
 Καὶ μόλις σήμερα μπορῶ τρεῖς κόταις νὰ χωνεύσω.
Στοὺς δρόμους δταν εὐγαινα, ὄλοι μ' ἐχαιρετοῦσαν
ἐοταύρωναν τὰ χέρια τους καὶ μὲ ἀκολουθοῦσαν.
 Ἄφ' οὗ ἤλθαν τὰ γράμματα ἡ ἐντροπὴ ἐχάθη
 ἐξύπνησε ὅλος ὁ λαὸς, ὁ κόσμος ἐτρελλάθη.
 Δὲν θέλει νὰ μᾶς προσκονῆ ἀφέντας δὲν μᾶς λέγει.
 Κανέννας μας δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸν πολυαρμέγῃ.
 Αὐτοὶ ἔναι οἱ σκυλλόφραγγοὶ καὶ τὰ ψαλιδοκέρια
 Τὸν φάλαγγα.(1) τὴν δύναμιν μᾶς πῆραν ὅπ' τὰ χέρια

Στὸ Γιάσι, τὸν καλὸν καιρόν, ὅταν ἐδιοικοῦσα
 τὸν κόσμον ὅλον ἔδερχα καὶ τὸν τσολαπατοῦσα.
 Ἐκεῖ τοὺς κατσιβέλους μου ἐγὼ καθ' ἑβδομάδα.
 στὸ φάλαγγα τοὺς ἔστρωνα ὅλους μὲ τὴν ἀράδα.

Κάτω ἀπὸ τὶς συνθῆκες αὐτὲς ἡ μπουρζουαζία σὰν ἐπαναστατικὴ τά-
 ξη ποὺ εἶταν τράβηξε μαζί της καὶ τὰ φτωχὰ ἀγροτικὰ στρώματα τῶν χω-
 ριῶν καὶ ἄνοιξε σ' ὅλη τὴ Βαλκανικὴ καὶ τὰ Νησιὰ ἀγῶνα ἐνάντια στὴν
 κυρίαρχη τάξη.

(1) Ὁ φάλαγας εἶταν ἓνα ξύλινο μεσαιωνικὸ βασανιστήριον γιὰ τοὺς παρα-
 νομοῦντες. Στὴν πραγματικότητά ὁ φάλαγας εἶταν τρομοκρατικὸ ὄπλο στὰ χέρια
 τοῦ ἀνώτερου Κλήρου, τῶν Κοτσαμπάσηδων καὶ τῶν Φαναριωτῶν κα' μ' αὐτὸν ἐβασά-
 νιζαν τὸ φτωχὸ λαὸ ἅμια δὲν ἐπλήρωνε τὰ διάφορα δοσιμάτα ποῦ τὸν ἐπέβαλαν. Τὸ
 φάλαγγα τότε χρησιμοποιοῦσαν ἀκόμα καὶ οἱ δασκάλοι στὰ σχολεῖα. Νὰ πῶς τοῦ περι-
 γράφει ἓνας παλιὸς συγγραφέας. «Ὁ φάλαγας εἶταν ἓνα ξύλον ἀπὸ ἓνα μέτρο ἕως ἑξ
 ρούπια μακριὸς μὲ δύο τρύπες ὡς ἓνα ροῦπι ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην, ἓνα σχοινὶ περα-
 σμένον ἔχοντας δυὸ κόμπους εἰς τὶς ἄκρας νὰ μὴ ξεπερνᾷ. Αὐτοῦ ἔβαζαν τὰ πόδια καὶ
 ἔστριφαν τὸ ξύλον καὶ ἔσφιγγαν τὰ πόδια εἰς τοὺς ἀστραγάλους ἀπὸ κάτω καὶ ὁ δάσκα-
 λος ἔδερχε. Πολλὰ παιδιὰ ἐκατουριῶντο ἀπὸ τὸν φόβον τους ὅταν ὁ ἀγριοδάσκαλος
 φώναζε τοῦ παιδιοῦ : Β ρ ἔ θ ε ο κ α τ ἄ ρ α τ ε !» Στὰ μέρη τοῦ Πηλίου τὸ φά-
 λαγγα τότε λέγανε καὶ κ ο ὑ τ σ ο υ ρ ο (Κοῖτα Θ Ν. Φιλαδελφῶς στὸ περιοδ.
 Χ ρ υ σ α λ λ ῖ ς χρ. 1865 σ. 316—317 καὶ περιοδ. Δ ἰ π υ λ ο ν Δ Γρ. Καμποῦ
 ρογλου Χρ. Α. (1919) σ. 10—12.

Εἶπε ἀλήθεια πὼς μὲ τὸν ἀνώτερο Κλήρου δὲν πρόκειται σὶ ἀνοιχτὰ νὰ τὰ βάλῃ. Εἴταν πανίσχυρος ἐκεῖνα τὰ χρόνια καὶ τὸ Πατριαρχεῖο μὲ τὰ προνόμιά του καὶ τὸ φιλοτουρκισμὸ του παντοδύναμο.

«*Ἐφ' ὅσον ὁ Κλήρος—λέγανε οἱ φαναριῶτες—εἶνε μὲ μᾶς μπορούμε νὰ κυβερνάμε τοὺς ρωμοὺς καλύτερα Ὁ Κλήρος τοὺς κρατᾷ ὑποταχτικούς μὲ τὶς προλήψεις καὶ τοὺς βάζει νὰ κάνουν ὅ,τι θέλει. Μόνο μέσῳ τοῦ Κλήρου μπορούμε νὰ εἶμαστε ἀρχηγοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους» (1)*

Οἱ φαναριῶτες λοιπὸν μᾶς λέει ὁ Ζαλλώνης, εἶχαν τὸν Κλήρο δεξιὸ χεῖρ στὴν καταπιεστικὴ τοῦ ἐκμετάλλου τῶν φαναριῶτων. Τὸ ἴδιον καὶ οἱ κοτσαμπιάσηδες στὶς ἐπισκοπίας.

Σὰν ὑπερφύλαξ ἀναγέρομας, ἐδῶ καὶ τὴ γνώμη τοῦ πιὸ συντηρητικοῦ κληρικοῦ τῆς τοπικῆς ἐποχῆς τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου (2) ποῦ, εἶχε στὰ χρόνια ἐκεῖνα μεγάλη θέση στὸ Πατριαρχεῖο. Ὅσο καὶ ἂν εἶναι ὄργανο τῶν φαναριστιῶν καὶ τοῦ Πατριαρχείου τοῦ ξεφεύγει μὴ ὁμολογίᾳ ποῦ ἀξίζει νὰ τὴν ἀντιγράψουμε ἐδῶ.

«Οἱ λεγόμενοι, γράφει, ἄρχοντες, μοχθηροὶ, κηφῆνες, μοιμαθεῖς καὶ φουρσβέσται καὶ τῶν μεθήσεων ἐχθροὶ καὶ διώκται ὑπάρχοντες, οὐ μόνον τὰ ἴδια τέκνα, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν λοιπῶν κατοίκων ἐκράτουν ἀπὸ φθόνου εἰς πικρὴν ἀμάθεια, ἢ αμὴ ἐκπαιδευθέντες οἱ χωρικοὶ καταφρονήσουσι τοὺς φουράρχοντας.» (3).

Κ' ἕνας ἄλλος κληρικὸς, σύγχρονός μας, ὁ μητροπολίτης Κοζάνης Ἰωακείμ, σὲ ἄρθρο ποῦ δημοσίευσε στὴν ἐφημ. «Πατρις» (30.1.31) μὲ μὲ τὸν τίτλο «Ἡ Μεταρρύθμισις τῆς Ἐκκλησίας μας» δέχεται ὄχι μονάχα τὴ γνώμη μου πὼς ἡ Ἐπαναστάσις τοῦ Εἰκοσιένα εἴταν ἕνα ἀστικὸ ἐθνικὸ κίνημα, μὰ καὶ ἀκόμα, πὼς πρὶν τοῦ Εἰκοσιένα τὴν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα καταπίεζε ἡ ὀλιγαρχία τῶν

(1) Ζαλλώνης σ. 130. Ἐξὸν ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς ποῦ ἀναφέρομα καὶ ὁ Γεοβίνος, ὁ Γόρδων, ὁ Φίνλεϊ, ὁ Ραιμπώ, ὁ Ραφφενέλ κ. ἄλ. δὲν κρύβουν τῶν κοτσαμπιάσηδων, τοῦ Κλήρου καὶ τῶν φαναριῶτων τὶς καταπίεσεις, τὴν ἀντιδραστικὴτητα καὶ τὸ φιλοτουρκισμὸ. Ἀκόμα καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ (ἀπὸ ἐγτά, τρία κληρικὰ καὶ τέσσαρα λαϊκὰ, πρόσωπα) ποῦ συστήθηκε σύμφωνα μὲ τὸ Β. Διάταγμα τῆς 15.3.1833 μὲ σκοπὸ νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν στάσιν τῆς ἑλλ. Ἐκκλησίας καὶ τῶν Μοναστηρίων κλπ.» στὴν ἐκθεση ποῦ εἰσέταξε ἐπιστοποίησε πὼς οἱ Ἀρχιερεῖς τὸ ρωμὸν κῶς διοικούσαν τὶς ἐπαρχίας τοὺς πὼς; ἐφορολογοῦσαν καὶ ἐγδιδαν τὶς λαϊκὰς μύζες, πὼς; ἀνοῖξαν τὴ φάμπρικα τῶν ἀφορισμῶν καὶ τῶν συγχωροχαρτίων γιὰ νὰ πλουτάνουν καὶ τόσα ἄλλα. Κοῖτα Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου: Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἀθῆναι 1920 σ. 79—84, Κ. Οἰκονόμου: Τὸ Σωζόμενα Ἐκκλησιαστικὰ Συγγράμματα Ἀθῆναι ἀωξστ'. τομ. Γ. σ. 87 καὶ παρακάτω καὶ ἐφ. Σωτήρ (ἀριθ. 25—27 καὶ 72 χρ. 1834).

(2) Γιὰ τὶς ὑπερσυντηρητικὰς ἰδέας τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου Κοῖτα Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου: Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἀθ. 1920. σ. 150—151.

(3) Μαθᾶ (=Οἰκονόμου) Κατάλογος Πατριαρχῶν Κων|λεως Ἀθῆναι 1884. σ. 285.

ἰσχυρῶν καὶ τοῦ ἀνώτερου Κλήρου. Νὰ τὴν λέει ἀκριβῶς ὁ «νεοτεριστὴς» Λεσπότης :

«*Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις τοῦ 21 ἔθεσε τὰς βάσεις τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς ἀνάδοις εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἀσπυρῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν δλιγαρχίαν τῶν τζακιῶν καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου εἰς τὴν προγενεστέραν ἐποχὴν.*»

15. Ὁ κοινωνικὸς ἀναβρασμὸς μέσα στὴ Βαλκανικὴ.

Κάτω λοιπὸν ἀπὸ τὶς τέτοιες κοινωνικοοικονομικὲς συνθηκὲς ὁ ταξικὸς ἀνταγωνισμὸς πῆρε μεγάλη ἔχτασι. Ὁλόκληρη ἡ Βαλκανικὴ τραντάζεται ἀπὸ τὶς ταξικὲς ἀντιθέσεις. Ἡ ἀσπυρὴ τάξι, ὅπου εἶχε πιάσει καλὰ τὰ πόστα, ἐσήκωσε κεφάλι καὶ ζητοῦσε μεταρρυθμίσεις ριζικὲς στὸ κοινωνικὸ καὶ οἰκονομικὸ σύστημα. Οἱ γαλλικὲς δημοκρατικὲς ἰδέες ἔβρισκαν κατάλληλο ἔδαφος γιὰ νὰ πιάσουν. Στάσεις καὶ ἐξεγέρσεις σημειώνονται παντοῦ.

Στὰ Ἐφτάνησα τέτοιες ἐξεγέρσεις τοῦ «λαοῦ» εἶταν συνειθισμένες. Ὁ Μαυρογένης στὴν ἱστορία του γράφει:

«Ἡ τάξι τῶν Εὐγενῶν ἀποτελεῖ τὸ Μέγα ἢ Γενικὸν Συμβούλιον ἐκάστης Νήσου, τὸ ὁποῖον ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ κυρίαρχον Σῶμα, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἀπέρρεον πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἀρχαὶ αἱ διαχειριζόμεναι τὰς ἐγχωρίους ἵποθέσεις».

Ὁ ἴδιος λέει ἀκόμα :

«Ἡ τάξι τῶν ἀσπυρῶν, ἢ καὶ Μέση τάξις λεγομένη, ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν πλουσίων ἐμπόρων, τῶν βιομηχάνων καὶ τῶν ἐπιστημόνων, ἡγεῖρε διηνεκῶς παρὰ πᾶν, ἀξιοῦσα νὰ λαμβάνει μέρος εἰς τὰ δημόσια».

Καὶ παρακάτω :

«Ἐκ τούτου συνεχῶς ἐγένοντο διενέξεις καὶ ἰδίως ἐν Κερκύρα καὶ Ζακύνθῳ ἢ πάλῃ μεταξὺ τῶν δύο τούτων τάξεων, εἰς ἣν ἐλάμβανε μέρος καὶ ἡ τάξι τοῦ λαοῦ συμμαχοῦσα μετὰ τῶν ἀσπυρῶν. ἐλάμβανεν ἐνίοτε ἐπιφόβους διαστάσεις»(1).

Στὰ Γιάννενα, τὸ μεγαλύτερο ἀσπυρὸ κέντρο τῆς ταυροκρατούμενης Ἑλλάδας, στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα, ἡ ὤμοεικη μπουρζουαζία συμμαχοῦσε μετὰ τὸν «τύραννο» Ἀλῆ Πασᾶ, ἐνῶ ἡ γιαννιώτικη ἰντελιγκέντσια (Ψαλλίδας, Βηλαράς, κλπ.) ἀποτελοῦσε τὸ διανοούμενο ἐπιτελεῖό του.

Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Ἐφημερὶς τῆς Βιέννης, σ' ἓνα τῆς φύλλο δημοσίεψε ἓνα χαρακτηριστικὸ ἀρθροῦκι γεμάτο συμπάθεια γιὰ τὸ «τύραννο» Ἀλῆ Πασᾶ(2) ποῦ ἔχει τὴν θέση του ἐδῶ νὰ τὸ ἀντιγράψουμε.

(1) Γ. Μαυρογένης: Ἱστορία τῶν Ἰονίων Νήσων τὸμ. Α. σ. 41.

(2) Γιὰ τὸν προοδευτικὸ ρόλο τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, Κοίτα Κορδάτου Νεοελ. Πολ. Ἱστορία τ. Α. σ. 95—99. Ἡ ὤμοεικη ἱστοριογραφία ἐξέτασε ἴσαμε τὰ σήμερα τὸν Ἀλῆ Πασᾶ σὰν αἰτομο καὶ ὄχι σὰν ἀντιπροσωπευτικὸ τύπο μιᾶς ἐποχῆς. Κοίτα ἀκόμα καὶ Φαν. Μιχαλόπουλου. Τὰ Γιάννενα καὶ Νεοελληνικὴ Ἀναγέννησις Ἀθ. 1930 σ. 6—9. Ἐκεῖνο ποῦ πρέπει νὰ τονιστῆ καλὰ εἶναι πῶς ἐξετάζοντας κανένας τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τὴν ὄλη του δράση μέσα στὰ Γιάννενα καὶ Θεσσαλία, δὲν πρέπει νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὸ αἰτομο, τὸ πρόσωπο.

Ἐγραφαὶ ἀπὸ πολλὰ μέρη τῆς Ρούμελης κηρύττουσαν τὴν εὐτυχίαν τῶν ραγιάδων ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ὑψηλοτάτου ἡγεμόνος πάσης τῆς Ἡπείρου καὶ πασιὰ τῶν Ἰωαννίνων Ἀλῆπασια Βελήπασια. Ἡ Ὑψηλότης τοῦ ἀφοῦ ἔκαμεν εἰς ἐκείνα τὰ μέρη νὰ ἀπολαμβάνουν οἱ χριστιανοὶ μίαν ἄκραν εἰρήνην καὶ ἐλευθερίαν, ἠθέλησε νὰ τοὺς ἐλαφρώσῃ καὶ ἀπὸ τὰ δοσίματα καὶ ἐξωτερικὰς ἀδικίας, καὶ συμφωνώντας μαζὺ τοὺς ἕνα διωρισμένον ἐλαφρὸν δόσιμον, δπου νὰ τοῦ δίδουν δύο φορὲς τὸν χρόνον μὲ τὴν ἡσυχίαν τους. Ἐσήκωσε νὰ μὴν εἶνε τελείως Ἰκονζιάμ· πασηδες, Καψιμάληδες καὶ οἱ τοιοῦτοι, ἀξιώνοντας ἡ Ὑψηλότης του μόνον ἕνα ἄρχοντα τῆς πόλεως Ἰωαννίνων, προσετώα τοῦ Ζαγορίου καὶ ὄλων τῶν πέριξ χωρίων, τὸν κύριον Ἰαννοῦτζον Ἀλεξίου, διὰ νὰ κυβερνήσῃ αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν. Ὄθεν εἰς τὰ Ἰωάννινα εὐρίσκειται ὁ λαὸς εἰς μεγάλην χαράν, ἐπειδὴ καὶ τὰ δοσίματά τους εἶνε ἀσυγκρίτως ὀλιγώτερα, ἤγουν τὸ 1)5 ἀπὸ τὸ τι ἔπρεπε νὰ δώσουν προηγήτερα. Ὅλες αἱ πολιτείες καὶ χώρες τῆς Ρούμελης ἀφοῦ καὶ ἤκουσαν ἐτοῦτο τὸ ἄξιον τῆς Ὑψηλότης του κατόρθωμα, χαίρονται ἐλπίζοντας νὰ ἀπολαύσουν καὶ αὐταὶ μίαν τέτοιαν οὐφὴν καὶ φρόνιμον διάταξιν, καὶ προστρέχουν θεληματικῶς εἰς τὴν σκέπην τοῦ ὕψους του (1)».

Στὸ Βουκουρέστι, μέσα στὸ 18ο αἰῶνα γίνονται ἑκατὸ στάσεις, ἡ μιὰ κατόπι τῆς ἄλλης. Οἱ μιογιόροι τὰ εἶχαν χρειαστῆ. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ τρομοκρατικά μέσα ἔδιναν καὶ ἔπερναν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

Ἡ Σερβία, ἡ Βουλγαρία καὶ Θράκη καίονταν ἀπὸ τὸν ἐπαναστατικὸ πυρετό (2).

Στὶς κοινοτικὲς μάλιστα ἐκλογὲς τοῦ 1797 εἶνε βεβαιωμένο πὼς οἱ ἀρχόντοι τὴν ἔπαθαν, γιατί, πήραν τὶς κοινότητες οἱ «λαϊκοί».

Ὁ Φωτεινὸς (Ἱστορία Δακίας, τόμ. Β. σ. 383) βεβαιώνει πὼς στὶς ἀρχὲς τοῦ 1797 μεγάλη ἀνακατοσοῦρα ἐπικρατοῦσε σ' ὅλη τὴ Βαλκανικὴ. Ὁ Ρίζος Νερούλος πάλι (Histoire Moderne de la Grèce, 1827, σ. 137) γράφει πὼς σ' ὅλη τὴ Βουλγαρία, τὴ Θράκη, Ἀνατ. Ρωμυλία καὶ ἀκόμα σ' ἕνα μέρος τοῦ Μαυροβουνιοῦ ἔξεσηκώθηκαν οἱ ἀγρότες ἐνάντια τοῖς ἀρχοντάδες.

τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ποῦ τυχὸν εἶχε ὠρισμένα ἐλαττώματα, μὰ νὰ ἐξετάξῃ τὴν πολιτικοκοινωνικὴν τῆς δράσῃ. Ἐξετάζοντας τὸ λοιπὸν εἶται τὴν πολιτεία τοῦ καίτη διοικήσῃ τοῦ, βλέπουμε πὼς ὁ τύραννος Ἀλῆς ὑποτάχτηκε, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ καὶ νὰ τὸ καταλαβαίνει καὶ ὁ ἴδιος στὸ κοινωνικοοικονομικὸ του περιβάλλον. Γι' αὐτὸ καὶ διανοοῦμενοι μὲ δημοκρατικὲς πεποιθήσεις σάν τὸν Ψαλλίδα, τὸ Βηλαρά, τὸν Κωλέτη κ.ἄ. εἶταν ἐν οὐσόμενοι τοῦ Ἀλῆ.

(1) Μελέτη Δ. Ρούσου: Ἐλευθ. Βῆμα (27. 11. 923). Τὰ ὅσα λέει ὁ Ρούσος, πὼς τὸ ἀρθράκι αὐτὸ εἶνε κολακεῖα πρὸς τὸν Ἀλῆ πασᾶ, εἶνε ἀνίστορητα. Ὁ Ρούσος, ὅπως καὶ οἱ περισσότεροι ἀστοὶ ἱστορικοὶ μὲ τὰ ἰδεαλιστικὰ ματουγιάλια τους δὲν μποροῦν νὰ ἴδουν τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα.

(2) Ὁ Μεντέλ. Βαρδόλδη (Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος τομ. Α. μετάφρ. Αἴ. Βλάχου σ. 127) γράφει πὼς ὁ Μουχτάρ (ὁ γιὸς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ) στὰ 1798 ἔγραψε πὼς «οἱ χωριάτες ἀρχίζουσιν νὰ ψάλλουν ἕνα τραγοῦδι μεταφρασμένον στὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὸ Ρήγα ποῦ λέγεται μασαλιωτικό».

Στὸ Πήλιο, κ' ἐκεῖ, μεγάλη ἀνακατοσσούρα βασίλευε. Ὁ Φιλίπιδης μὲ τὸν Κοσταντῖ πὰ 1790 βρίσκουν πὸς «οἱ ἄνθρωποι εἶναι δυσήνιοι (δυσζολοκωβέροντοι) στασιώδεις καὶ ταραχώδεις» (Νεωτ., Γεωγραφία τ. Α. 218').

Ἡ ἀλλαγὴ λοιπὸν στὶς κοινωνικὰς σχέσεις εἶταν φανερὴ. Ἡ πάλι τῶν τάξεων εἶταν ἓνα γεγονός.

Ἡ πάλι ὅμως αὐτὴ ἀνάμεσα στὴ ὁμοεῖκη μπορζουαζία καὶ φεουδαρχία, πῆρε ἀπὸ τὰ ποῦτά της τὰ χρόνια κυρίως μορφὴ γλωσσικοεκπαιδευτικὴ. Ἡ δική μας μπορζουαζία γύρβει νὰ καθιερώσῃ γιὰ ἐπίσημη γραφτὴ γλῶσσα τὴν κ ο ι ν ῆ (=λαϊκὴ). Ἡ φεουδαρχία μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ Πατριαρχεῖο ἀντιστέκονταν καὶ ὑποστήριζε τὴν ἀρχαίξιονοσια. Ἔτσι γεννήθηκε τὸ γλωσσικὸ ζήτημα (1) μὲ περιεχόμενον ὄχι μόνον γλωσσικὸν μὰ καὶ κοινωνικοεκπαιδευτικόν.

16. Ὁ ῥόλος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ἐου.

Ὅταν ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς μὲ τὴν ἐπαναστατικὴν δημοκρατικὴν προπαγάνδα καὶ τὴν παράνομη δράση του, ἄρχισε νὰ ζωντανεῖν μέσα στὶς πλατεῖες λαϊκὰς μάζες τῆς Βαλκανικῆς τὴ συνείδηση τῆς ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς τους χειραφέτησης, ἡ ὁμοεῖκη φεουδαρχία (Φαναριῶτες, Λεσποτιάδες καὶ Κοτζαμπάσηδες) σηκώθησαν στὸ ποδᾶρι καὶ τοῦ κήρυξαν ἀνοικτὰ τὸν πόλεμον.

Ἐνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους διῶχτες τοῦ Ρήγα εἶταν καὶ τὸ Πατριαρχεῖον, ὁ πνευματικὸς ἡγέτης τοῦ ὁμοεῖκου φεουδαρχισμοῦ. Τὴν ἐποχὴ μάλιστα ἐκεῖνὴ ἔτυχε νὰ εἶναι ὁ πατριάρχης ὁ Γρηγόριος ὁ Ἐος, ὁ πατριάρχης γιὰ τὸν ὁποῖον ἡ ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία εἶπε τὰ μεγαλύτερα φέμματα κ' ἔγραψε, ἀπὸ ἐθνικιστικὴ σκοπιμότητα, τοῖς μεγαλύτερους ὕμνους.

Κι' ὅμως ὁ Γρηγόριος ὁ Ἐος δὲν ἔχει κανένα δικαίωμα, γιὰ κανένα τίτλον ἐθνικῆς δράσης, μέσα στὴ ὁμοεῖκη ἱστορία. Εἶταν σ' ὄλες του τὶς πατριαρχεῖες, καί, ἴσαμε τὶς τελευταῖες στιγμὰς τῆς ζωῆς του, ὁ πιὸν πιπτὸς προστάτης καὶ φανατικὸς φύλακας τοῦ φεουδαρχισμοῦ. Καταδίωξε ὅσον κανένας ἄλλος, τὴν προσπάθειαν τῶν ὁμοιωῶν ἀστώων γιὰ τὸ ξάπλωμα τῆς παιδείας μέσα στὰ πλατεῖα λαϊκὰ στρώματα, καί, στάθηκε βράχος ἀκλόνητος μπροστὰ στὶς νέες δημοκρατικὰς (ἀστικὰς) ιδέας, γι' αὐτὸ, πολέμησε τὸ Ρήγα, ἀντέδρασε στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία καὶ ἀφώρισε τὸ Εἰκοσιένα. Αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη ἀλήθεια ποὺ ἄρχισε τώρα τελευταῖα σιγὰ σιγὰ νὰ ὁμολογεῖται καὶ ἀπὸ τοὺς νέους ὁμοιωῶν ἀστούς ἱστοριογράφους(2).

(1) Κοῖτα λεπτομερειακὴ ἱστορικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ ἀνάλυση στὸ βιβλίον μου : Δ η μ ο τ ι κ ῖ σ μ ὸ ς κ α ἰ Λ ο γ ι ω τ α τ ῖ σ μ ὸ ς Ἀθήνα 1927 σ. 32—93

(2) Ἀπὸ τὰ 1924 μὲ τὸ βιβλίον μου «Ἡ Κοινωνικὴ σημασία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821» σ. 80-85 ξεσκέπασα τὴν ἀντιδραυστικὴν τοῦ «Ἐθνομάρτυρα» καὶ ἀπόδειξα πὸς δὲν ἔχει καμμιά σχέση μὲ τοὺς ἐθνικοὺς ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνας τοῦ 21 κ' ἀκόμα πὸς καμμιά τιμὴ δὲν τοῦ ἀνήκει. Στὰ κατοπινὰ βιβλία μου ἔφερα κ' ἄλλα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἀντιδραυστικὴν τοῦ Γρηγορίου. Ἔτσι

Ὅταν λοιπὸν ὁ Ρήγας ἄρχισε τὸ φλογερὸ του ἐθνικιστικὸ κήρυγμα, ὁ Γρηγόριος πιστὸς στὶς ἀρχές του, ὄχι μόνον ἀδικοῦργοῦσε καὶ ἀντιπολιτευόνταν τὸ θεσσαλὸ ἐθνιγέννη, μὰ καὶ βάλθηκε νὰ χιτυπήσῃ καὶ πολεμήσῃ μὲ ἔργα, τὶς νέες ἐθνικιστικὰς καὶ κοινωνικὰς ἰδέες ποὺ ἔρχονταν ἀπ' ἔξω καὶ ἐπηρέαζαν τὰ λαϊκὰ στρώματα. Γι' αὐτὸ καίθησε κ' ἔγραψε ἕνα λίβελλο ἐνάντια στὶς δημοκρατικὰς καὶ ἐθνικιστικὰς ἰδέες καὶ τὸν τίτωσε στὸ τυπογραφεῖο τοῦ Πατριαρχείου μὲ τὸν τίτλο: Πατρικὴ Διαδικαστικὴ Λίβα. Ὡς τόσο ὅμως δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ βάλῃ τὸ ὄνομά του στὸ λίβελλο αὐτόνε, γιατί, ἤξερε πὼς οἱ νέες ἰδέες εἶχαν πολλοὺς σημαίνοντες ἀπαθροῦς καὶ φοβούντανε μὴ χάσῃ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο. Ἐβαλε λοιπὸν τὸ ὄνομα ἐνὸς ἄλλου Πατριάρχου, τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσουλύμων Ἀνθίμου, ποὺ εἶταν βωρεϊὰ ἀφρωστος καὶ ἀπὸ ὦρα σὲ ὦρα περίμεναν τὴν εἶδηση πὼς ξεμύχθησε. Ἐτσι μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀνθίμου (1) κυκλοφόρησε ὁ λίβελλος αὐτὸς ποὺ ὑβρίζε τοὺς «ἀθέους Γάλλους» καὶ ἐξυμνοῦσε τὴν τούρκικη αὐτοκρατορία καὶ τὸν τούρκικο δεσποτισμὸ, γιατί ἔτσι εἶταν τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, καὶ ἀποκαλοῦσε τὶς ἀπελευθερωτικὰς (ἐθνικιστικὰς) καὶ δημοκρατικὰς ἰδέες :

«Γέννημα τοῦ διαβόλου, σύστημα φαντασιωδῶς, ἀντικειμένως εἰς τὴν θρησκείαν, προξενούσας πτωχείαν, φόνους, ζημίας, ἀρπαγὰς, ἀσέβειαν τελείαν, ψυχικὴν ἀπόλειαν, καὶ ἀνωφελῆ μεταμέλειαν».

Ὅσο πάλι γιὰ τὰ κηρύγματα τῶν γάλλων (δημοκρατῶν) ἔγραφε πὼς :

«Αἱ ὑποσχέσεις των (δηλ. περὶ νέας κοινωνίας κλπ.) εἶναι ψευδεῖς καὶ ἀποτηλαί. τὴ δὲ ἐπόμενα (=ἀποτελέσματα των) ὄχι πλοῦτη καὶ δόξα, ἀλλὰ πτωχεία, δυστυχία, ἀκαταστασία, καὶ τὸ καθ' αὐτὸ σκοπούμενον ταύτης τῆς ἐλευθερίας μιὰ μισητὴ ὀλιγαρχία καὶ τυραννία».

μπορῶ νὰ πῶ πὼς ἔδωκα ἀφορμὴ νὰ μελετηθῇ καλύτερα ἢ δρᾶση του. Ὑστερα ἀπὸ μένα ὁ Πιτινέλης (Πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως Παρίσι 1928 σ. 49) παραδέχεται πὼς «ὁ θάνατος» (τοῦ Γρηγορίου) εἶνε πράξις τερρορισμοῦ (τῆς Τουρκικῆς Ἐξουσίας) πρὸς συγκρότησιν μιᾶς ἀναμοχλευομένης ἀνταρσίας, ὡς ὁρθῶς παρατηρεῖ ὁ Κορδάτος, ὁ θάνατος τοῦ πατριάρχου δὲν ἔχει παρὰ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν μιᾶς ἀσκόπου καὶ ἀδικαιολογήτου βιαιότητος...».

(1) Ὁ ψευτεπίγραφος τίτλος εἶταν : «Διδασκαλία πατρικὴ συντεθεισα παρὰ τοῦ μακαριστοῦ Πατριάρχου τῆς Ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ κυρ Ἀνθίμου, εἰς ἀφέλειαν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν. Νῦν τὸ πρῶτον τυποθεῖσαν δι' ἰδίας διαπάνης τοῦ Παναγίου Τάφου, ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τῷ τυπογράφῳ Πογῶς Ἰωάννου ἐξ Ἀρμενίων ἀψή». Στὴν ἀρχὴ μάλιστα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ἔβαλε κ' ἕνα ποίημα τοῦ τότε πρωτοπάλλη τοῦ Πατριαρχείου ποὺ εἶταν ἕνας φιλοτουρκικὸς ὕμνος. Διαβάστε τον :

«Ἀπὸ τὴν πρώτην τὴν ἀρχὴν ὁ κόσμος ὑπετάχθη
εἰς ἕνα πρῶτον ἀρχηγόν καὶ ἔτσι ἐβαστάχθη
τὸ καθ' ἕνα γένος ἔλαβεν τὸν ἐξουσιαστὴν του
καὶ ὑποκλίθη εἰς αὐτὸν μακρὰν ὑποταγὴν του.
διὰ τὴν φύγην τὰ πολλὰ τὰ ἐκ τῆς ἀναρχίας
συμβαίνοντα ὀλίθηρια ἢ καὶ πολυαρχίας.
Τοῦτο καὶ ὁ τῆς φύσεως θεσμὸς ὑπαγορεύει.

Ὁ σύγχρονος τοῦ Γρηγορίου ἐκκλησιαστικὸς λόγιος καὶ ἱστορικὸς Σέργιος Μακρῆτος στὴν Ἑκκλησιαστικὴ Ἱστορία (1) του ὄχι μόνο κρίνει αὐστηρὰ τὴν πρώτη πατριαρχία τοῦ Γρηγορίου καὶ τὴν περιγράφει τέτοια πὺ εἶταν πραγματικά, μὰ καὶ καυτηριάζει τὴν πράξη του νὰ πλαστογραφίση τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, βάλλοντάς του στὸ βιβλίο πὺ ἔγραψε, ἐνάντια στὶς νέες δημοκρατικὲς καὶ ἐθνικιστικὲς ἰδέες τοῦ Ρήγα καὶ τῶν ὀπαδῶν του.

Ἀκοῦστε τί γράφει ὁ Μακρῆτος πὺ πρέπει νὰ σημειώσουμε δὲν εἶταν νεωτεριστὴς μὰ ὑπερσυντηρητικὸς.

«Κατὰ τούτων οὖν ἀρχομένου τοῦ ἐννενηκостоῦ ὀγδοῦ ἠθέλησε δῆθεν ζῆλον ἐπιδείξασθαι. Ἐτράπη μέντοι καταπεσῶν εἰς τὸν σύνεγγον βόθρον, δόξας πρὸς χάριν τῶν κρατούντων γράφειν, καὶ διεκδικεῖν σφίσι σπουδαζόμενα, ἀλλόκοτα καὶ ξένα μᾶλλον δ' εἰπεῖν ἀσεβῆ δόγματα δημοσιεύσας καὶ γὰρ ἀμαθοῦς καὶ χυδαίου ἐπιλαβόμενος συγγραφεύς, μηδαμῶς αὐτὸς οἷός τε ὢν κρίνειν τὰ γραφόμενα, δοκῶν μέντοι πάντα εἰδέναι, φλήναφον ἀδολεσχίας μεστὸν πάσης ἀσεβείας προπετήσας τύποις ἐξέδωκε, καὶ τὸ διὰ κινήσας συνδρομῆς νεωστὶ συσταθὲν παρὰ τὴν αὐτὴν τυπογραφεῖον, αὐτόθεν κατήσχυεν τῷ ρύτῳ καταμιάνους τῆς ἀθέμου ταύτης ἀδολεσχίας, ἣν καὶ εὐπαράδεκτον συστήσαι βουλόμενος, πατρικὴν νουθεσίαν τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυρίου Ἀνθέμου ὑτέγραφε».

Ὁ πατριάρχης ἔμωσ Ἱεροσολύμων Ἀνθιμος, τάβαλε ὁ διάβολος καὶ δὲν πέθανε. Ὅσο κι' ἂν εἶταν βαρειά ἡ ἀρρώστεια πὺ τὸν ἔρριξε στὸ κρεβάτι, μπόρεσε καὶ σηκώθηκε. Φαντασθῆτε τὴν ἔκπληξή του ἅμα τοῦ πῆγαν τὴν «Πατρικὴ Διδασκαλία» τυπωμένη μὲ τὸ ὄνομά του. Ἐτριβε τὰ μάτια του. Νόμισε πῶς τοῦ ἦρθε κεραμίδα στὸ κεφάλι. Μαθὲς οὔτε συγγραφέας εἶταν, οὔτε τοῦ πέρασε ἀπὸ τὸ μυαλὸ νὰ ἀνακατευτῆ μὲ τέτοια πράγματα. Ὅχι γιατί εἶταν «φιλόπατρις», κάθε ἄλλο. Ὅλα τὰ γουρουνία μιὰ μύτη ἔχουν, λέει, πολὺ σοφὰ ὁ λαός. Κι' αὐτὸς σὰν καλόγερος τρανὸς πὺ εἶταν, δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ θέλῃ καὶ νὰ πιστεῦει ὅ,τι ἤθελε καὶ πίστευε ἡ τάξη του καὶ τὸ ἰσνάφι του τὸ καλογερικὸ. Ὁ Ἀνθιμος θύμωσε καὶ φουρλάτησε τὸ πῶ πολὺ γιὰ τὸ φέροισμο τοῦ Γρηγορίου νὰ πλαστογραφήση τὸ ὄνομά του τὴν ὥρα πὺ εἶταν ἐτοιμοθάτατος. Νὰ τί λέει ὁ Μακρῆτος γιὰ τὸ ζήτημα αὐτό.

μὲ πλείστα παραδείγματα λαμπρῶς τὸ ἐρμηνεύει.
 Κι' ὁποιος ἄλλοιῶς τὸ στοχαστεῖ εἶναι ἀπελπισμένος
 καὶ φανερὰ παρὰ θεοῦ ἐγκαταλελειμένος.
 Πάρσοικοι, παρεπίδημοι, πάντες ἐν τῷδε βίῳ
 γιὰ τοῦτο μηδὲ ἔχομεν μένουσαν πόλιν ὡδε
 ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἀεὶ θερμῶς ἐπιζητῶμεν,
 κι' ἄς ἔχομεν ὑπομονὴν νὰ τὴν ἀξιωθῶμεν,
 Αὐτὰ ἄς τὰ φυλλάξωμεν, θεὸν ἄς φοβηθῶμεν
 καὶ εἰς τὸν Βασιλέα μας Σουλτάνο ὑποταχθῶμεν»

Στὸ ποίημα αὐτὸ ὁ Κοραῆς ἀπάντησε πάλι μὲ στίχους.

(1) Κοῖτα Κ. Σάθα : Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τομ. Γ', σ. 394.

«Νόσω γὰρ τότε βαρυτάτη τοῦ ἀγιοσύτου καὶ σοφιάτου αἰτοῦ πατριάρχου (Ἄνθιμου) παλαίοντος, καὶ εἰς θάνατον κατακείσθαι δοκοῦντος, τὴν κοινωτέραν γνώμην παρανοῶσαι υπέλαβε, καὶ τὸν ἄδικον τοῦτον μῦθον προσιρρίψαι τῇ εὐσεβείᾳ τοῦ τοιοῦτου ἀνδρός κατετόλμησον (= ὁ Γρηγόριος) Ἄλλ' ἤνυσσε οὐδὲν ἢ πάντολμος αὐτῆ ραδιουργία. Ὅσε γὰρ μακαριώτατος ἔλεε θεοῦ ἀναρροίας, καὶ ἰδὼν ἐβδελύξατο, καὶ κατέτρεσε, νόθον καὶ ψευδιπέγραφον ἐπέλεξας τὸ ἄθεσμον ἐκεῖνο σχεδάριον...» (1)

Ὁ Κοραῖς, μάλιστα ἔπεσε στὰ χέρια του ἡ Π α τ ρ ι κ ῆ Δ ι δ α σ κ α λ ί α, ξέροντας ποιὸς ἔγραψε τὸ βιβλίον αὐτὸ καὶ ἀπὸ φόβου μὴ τυχὸν ἐπηρεάσῃ τοὺς ἀστούς καὶ τὶς λαϊκὲς μάζες, κάθησε κ' ἔγραψε ἄ ν τ α π ἄ ν τ η σ η μὲ τὸν τίτλον Ἀ δ ε λ φ ι κ ῆ Δ ι δ α σ κ α λ ί α (2).

Ὁ Κοραῖς μαζὺ μὲ ἄλλα γράφει καὶ τοῦτα στὸ κατηγορητήριό του:

«Υπερασπίζει καὶ δικαιολογεῖ τὴν τυραννίαν τῶν τούρκων ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου, θρηνεῖ τὴν κατάργησιν τῆς Ποπικῆς ἐξουσίας, ἀγκολὰ ρητῶς νὰ τὸ φανερώσῃ δὲν τολμᾷ καὶ τοὺς Γραικοὺς νὰ υποτάσσονται ἀλόγως εἰς τοὺς τυράννους σπουδάζει νὰ πείσῃ μὲ μαρτυρίας τῆς θείας Γραφῆς, τὰς ὁποίας ἡ παρεξηγεῖ ἢ κολοβάς φέρει εἰς τὸ μέσον, πατὰ τὴν συνήθειαν ὅλων τῶν αἰρετικῶν. Εἰς ὀλίγα λόγια ἡ «Πατρικὴ αὕτη Διδασκαλία» γέμῃ τοσαύτας βλασφημίας, ἐναντίας εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον, εἰς τὴν ἱεράν ἡμῶν θρησκείαν, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περὶ ἐλευθερίας δόξαν τῆς Ἀνατολ. Ἐκκλησίας, ὥστε εἶναι τῶν ἀδυνάτων νὰ ἐγεννηθῆ ἀπὸ ἐγκέφαλον ἑνὸς ὀρθοδόξου καὶ συνετοῦ Πατριάρχου.

Οὐδεμίαν βέβαια βλάβην οἱ Γραικοὶ φοβοῦνται σήμερον ἀπὸ τοιοῦτον μωρὸν σύγγραμμα. Ἄλλ' εἶναι φόβος μήπως οἱ Εὐρωπαῖοι ἀναγνόντες αὐτὸ κατα τήχην συμπεράνουν ὅτι τοιαῦτα εἶναι ὅλων τῶν Γραικῶν τὰ φρονήματα. Ὅτι εἰμεθα ὄχι μόνον φαῦλοι, ἀλλὰ φίλοι τῆς δουλείας, ὄχι μόνον δέσμοι, ἀλλ' ὅτι καὶ καυχώμεθα εἰς τὰ δεσμά, καὶ τὴν μαστιζούσαν ἡμᾶς χεῖρα τοῦ τυράννου μὲ ἀνδραποδῶδες σέβας ἀπαζόμεθα».

Καὶ συνεχίζοντας θυμᾶται τὸ Ρήγα, ποὺ εἶταν πὰ στὰ χέρια τῆς

(1) Κοῖτα καὶ ἀνανύμου Βίος καὶ Πολιτεία Ἀνθίμου. 1854 σ. 46 καὶ Φ. Μιχαλόπουλου: Ρήγας Βελεστινλῆς Ἀθ. 1930. σ. 84. ὁ Μιχαλόπουλος, χωρὶς καμιά ἐπιφύλαξιν, ἀποκαλεῖ τὸ Γρηγόριον ἰν ἡ θ ι κ ο καὶ π λ α σ τ ο γ ρ ἄ φ ο. Καὶ ὁ σύγχρονος Villoison (Fabricii, Bibliotheca Graeca, ed Harles. τόμ. XI σ. 564—65) γράφοντας στὸν Ἀρλέσιο παραδέχεται πῶς τῆς Πατρικῆς Διδασκαλίας δὲν εἶναι συγγραφεὺς ὁ Ἄνθιμος ἀλλὰ «κάποιος ἄλλος τουρκόφιλος!»

(2) Τυπώθηκε, χωρὶς τὸ ὄνομά του στὸ Παρίσι τὸ 1793. Ὁ Κοραῖς ψάλλει τὸν ἀνοβολλόμενον, στὸ συγγραφεὶα τοῦ ἔγραψε τὴν ἀντιδραστικὴν φιλλάδα καὶ τὸν κατηγορεῖ γιὰ πλαστογράφο τονίζοντας πῶς ὁ συγγραφεὺς του «φαίνεται νὰ εἶνε ἐχθρὸς ἐπίσημος καὶ τοῦ γένους τῶν Γραικῶν, καὶ τῆς θρησκείας τὴν ὁποίαν οἱ Γραικοὶ πρεσβεύουσι σήμερον. Βλέπων τὸ κατὰ τῶν βαρβάρων τυράννων τῆς Ἑλλάδος μῖσος ἀξιοθέμενον ἐπὶ μάλλον ἠθέλησε ὁ φιλότουρκος συγγραφεὺς (διάβηξεν Γρηγόριος ὁ Ε'). Ἐν ἀκοιμήτῃ τὴν δικαίαν τῶν Γραικῶν ἀγανάκτησιν καὶ νὰ τὸν ἐμποδίσῃ ἀπὸ τὸ νὰ μιμηθῶσι τὰ σημερινὰ ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας κινήματα πολλῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης» σ. 26, 58.

αύστρουαζή, Κερβένηρη, καὶ ὀδηγοῦντανε στὸν τόπο τοῦ μαρτυρίου μαζί μὲ τοὺς συντροφούς του.

Ἐνάγκη λοιπὸν εἶναι νὰ κηρύξωμεν εἰς ἅλην τὴν οἰκουμένην (ἀντιλόγοντες εἰς τὸ κοινὸν τοῦτο σῆμα) ὅτι τὸ κατὰ τῶν τυράννων μίσος εἶναι κηρύχον εἰς τὰς ἡμετέρας καρδίας ὅτι τοῦ νὰ μὴν ἐλευθερωθῶμεν μέχρι σήμερον ἀπὸ τῶν ζυγῶν, αἴτιον εἶναι ὅχι ἡ ἡμετέρα ἀνανδρία, ἀλλ' ἡ ζηλοτυπία πολλῶν Ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης, οἱ ὅποιοι κολακεύοντες ἀναίσχυντως τὸν ἡμέτερον Τύραννον (Σουλτάνον) βραδύνοσι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν.

Πρὸ ὀλίγα ἔτη τῆς Γερμανίας (=Αὐστρίας) ὁ Αὐτοκράτωρ, ἀγαλὰ βυσαζιζόμενος ἀπὸ ὀδυνῶν καὶ θανάσιμον νόσον, . . . παρῆδωκε ἀσπλάχνης εἰς τὸν τύραννον τῆς Ἑλλάδος ὅπως Γραικοὺς, οἱ ὅποιοι ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας ἐζήτουν ἡσυχῶς τὰ ἀρμόδια μέσα τοῦ νὰ φωτίσωσι, καὶ ἀπὸ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας νὰ ἐλευθερώσωσι τοὺς ἰδίους ὁμογενεῖς. Παρίστανται ἴσως ταύτην τὴν ὥραν δέσμοι ἔμπροσθεν τοῦ τυράννου, οἱ γενναῖοι οὗτοι τῆς ἐλευθερίας μάρτυρες. . . . Ἀλλὰ τοῦ ἀθώου αἵματος ἡ ἔκχυσις αὐτῆ ἀντὶ τοῦ νὰ καταπλήξῃ τοὺς Γραικοὺς θέλει τοὺς ποροξύνει εἰς ἐκδίκησιν. Ἡ Ἑλλὰς ὅλη μὲ τὰ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς παρακαλεῖ τοὺς ἐν Τεργεσίῃ πραγματοποιημένους (=ἔμπορους) Γραικοὺς νὰ ἀφήσωσι εἰς ἐρήμωσιν τὴν πόλιν τοῦ ἀχαρίστου καὶ μισέλληνο Αὐτοκράτορος καὶ νὰ μετοικισθῶσιν εἰς τὰς νεωστὶ ἐλευθερωθεῖσας οὐτὰς Νήσους (ἐνοεῖ τὰ Ἐφτάνησα πού τὰ κατέλαβε ὁ γαλλικὸς στρατός), ὅπου χωρὶς κανένα φόβον προδοσίας εὐτυχεῖς καὶ ἐλεύθεροι δύνανται νὰ ζήσωσιν. . . ».

Ὁ Κοιν. Σταμάτης ἐπίσης μ' ἓνα του πολιτικὸ φυλλάδιο (1) ἀπὸ τὸ Παρίσι. (Πρὸς τοὺς Ρωμαίους. Ὁ φιλόπατρις Ἐλευθεριάδης, τέτοιος εἶταν ὁ τίτλος του,) κατέκρινε τὸν ἀντιδραστικὸ πατριαρχικὸ καὶ ἀντεπαναστατικὸ λίβελλο. Μὰ καὶ στὴ Βιέννῃ βγήκε ἄλλο φυλλάδιο μὲ τὸν τίτλο Στοιχασμοὶ ἐνὸς Φιλέλληνοσ—γραμμμένο ἴσως ἀπὸ κῆποιον σύντροφο τοῦ Ρήγα—πού προκάλεσε συζητήσεις μέσα στὴν ἐκεῖ ῥωμέικη κοινότητα καὶ σχόλια ὅχι κολακευτικά γιὰ τὸν Πατριάρχη Γρηγόριο.

Ὡστόσο, εἶνε γεγονός, πὺς ἀπὸ τὸν ἀμείλιχτο πόλεμον πὺν σήκωσεν ἐναντία στὸ Ρήγα τὸ Πατριαρχεῖο, κλονίστηκαν πολλῶν ρωμῶν πραγματευτῶν οἱ πεποιθήσεις. Ὁ προδότης τοῦ Ρήγα, ὁ μεγαλέμπορος Οἰκονόμου, ἀν ἀπὸ τὸ ὠμὸ συμφέρον δὲν σπρώχτηκε στὴν προδοσία (γιατὶ εἶχε καὶ στὴν Πόλη κατάστημα καὶ θὰ φοβούτανε μὴ τυχὸν χάσει τὰ ὑπάρχοντά του ἀπὸ τὸ μεγάλο σηκωμὸ τῶν ραγιαδῶν πού σχεδίαζε καὶ ὀργάνωνεν ὁ Ρήγας), τὸ δίχως ἄλλο, ἀπὸ τὴν ἀντεπαναστατικὴ προπαγάνδα τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Φαναριωτῶν ἔγινεν προδότης.

(1) [Laire et Legrand : Documents inedits σ. 10.]

Αξίωμα και όταν ο Ρήγας ήταν στην αυστριακή φυλακή, κατά το λέγειν του αυστριακού πρεσβευτή στην Πύλη Ράτζελ, ο Γρηγόριος ήταν «συνετός ίεράρχης πολέμιος των γαλλολλικῶν (δημοκρατικῶν) ἀρχῶν καὶ περισπούτερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἐνδιαφερόμεταν ἐγὼ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως»(1), καὶ φρόντιζε ὄχι γὰρ νὰ ἀπολυθῶν ὁ Ρήγας, καὶ οἱ σύντροφοί του ἀπὸ τὴ φυλακή, πλὴν γὰρ νὰ παραδοθῶν σὲς τούρκικες ἀρχές. Μάλιστα τόσο αὐτὸς ὅσο καὶ οἱ Φαναριῶτες ποὺ εἶχαν μεγάλα ἀξιώματα σὲν Πύλη, ἐνεργοῦσαν, γὰρ νὰ παραδοθῶν ὁ Ρήγας καὶ οἱ σύντροφοί του πρῶτα σὲς Πατριαρχεῖο. Κι' αὐτὸ γὰρ νὰ ξεπερσδέφουν μόνοι τους τὸ Ρήγα καὶ νὰ πᾶνε τὸ κεφάλι του πεσκέσι σὲς Σουλτάνο. Ὅλες οἱ σχετικὲς ἐνέργειες τοῦ Γρηγορίου καὶ τὰ σόφρα-φέρα του σὲν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ σὲν αὐστριακὸ πρεσβευτὴ τέτοια ἐλατήρια εἶχαν. "Ἄν εἶχε καλὸ σκοπὸ, ἂν ἤθελε νὰ γλυτώσῃ τὸ κεφάλι τοῦ Ρήγα, ἔπρεπε νὰ μὴ βγάλῃ βιβλίον ἐναντίον του καὶ μὲ τὴν ἐπιτροπὴν ποὺ εἶχε νὰ προσπαθῆσῃ νὰ καταφέρει τὴν ἐξορία του καὶ ὄχι τὴν παράδοσίν του σὲς τούρκικες ἀρχές(2).

Κι' αὐτὸς ὁ Κολοκοτρώνης μιλώντας ἕστερα ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα γὰρ τὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὸν Πατριάρχη Γρηγόριον, εἶπε τὴν ἱστορικὴν φράσιν: «Ἀὐτὸς ὁ Πατριάρχης ἔκανε ὅ,τι τοῦ ἔλεγεν ὁ Σουλτάνος(3)». Ὁ ἐπιγραφηματικὸς αὐτὸς χαρακτηρισμὸς τοῦ Κολοκοτρώνη, ὄχι μόνον μᾶς παρουσιάζει ποιὸς εἶταν πραγματικὰ ὁ Γρηγόριος μὰ καὶ γενικὰ -τέτοιο εἶνε τὸ νόημα τῆς φράσεως τοῦ Κολ.- μᾶς παρουσιάζει

(1) Λεγδάν—Λάμπρου σ. 153

(2) Τὸ φιλοτουρκικὸ καὶ ἀντιδραστικὸ κήρυγμα τοῦ Γρηγορίου εἶχε πιάσει: "Ὅλοι οἱ Δεσποτάδες εἶταν σύμφωνοι μαζί του. Ὅταν στὰ 1801 οἱ Παργίανοι ἔκαναν πλάτες τῶν Σουλιωτῶν ποὺ τὰ εἶχαν βάλλει μὲ τὸν Ἄλῃ Πασᾶ, ὁ Δεσπότης Ἰερόθεος ἀπὸ τὰ Γιάννενα ἔγραφε στοὺς Παργίανους «..... ἀκούεται νὰ ἀκολουθᾶτε, ὡς μνηθάνω, τὰς συμβουλὰς τοῦ Περγραιβοῦ, ὁ ὁποῖος σᾶς ἀπατᾶ, δὲν ἤξεύρετε, ὅτι αὐτὸς μὲ κάποιον Ρήγαν Θεσσαλὸν καὶ ἄλλους μερικοὺς παρομοίους λογιωτάτους συνεννοούμενοι μὲ τοὺς Φραντζέζους ἐσκόπευαν νὰ κάμνουν ἐπανάσταση κατὰ τοῦ κραταιοτάτου Σουλτάνου· ἀλλ' ὁ μελαλοδύναμος Θεὸς τοὺς ἐπαίδευσε κατὰ τὰς πράξεϊς των μὲ τὸν θάνατον, ὅπου τοὺς ἔπρεπε, μόνον δὲ ὁ Περγραιβὸς ἐσώθη διὰ τὰς ἰδικὰς σὰς ἁμαρτίας....." Ἱστορία Σουλίου ὑπὸ Χ. Περγραιβοῦ σ. 94—96.

(3) Κοῖτα Κολοκοτρώνη: Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς κλπ. Ἀθήναι 1846. σ. 283, καὶ Μ. Οἰκονόμου (τοῦ γραμματέα τοῦ Κολοκοτρώνη) Ἱστορικὰ τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας. Ἀθ. 1873. σ. 55. Ὁ Κολοκοτρώνης καὶ σένα του λόγου ποὺ ἔβγαλε σὲς 8 τοῦ 8|βρη τοῦ 1838 σὲς Γυμνάσιον τῆς Ἀθήνας (ποὺ εἶταν τότε κοντὰ σὲν Πινῆκα) εἶπε μαζί μὲ ἄλλα: «...Σὰν εἶδε τοῦτο (δηλαδὴ σὰ δὲ μοροῦσε νὰ ξολοθρήψῃ τοὺς Ἕλληνας ὁ Σουλτάνος) διώρισεν ἕναν Βιτσιρέ (ἰταλ. λέξη vicere—ἀντιβασιλέα)—ἕνα Πατριάρχην—(στὰ 1463) καὶ τοῦ ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτὸς καὶ ὁ λοιπὸς Κλήρος ἔκαναν ὅ,τι τοὺς ἔλεγε ὁ Σουλτάνος».

• Ἀρχεῖον Καλιτσουνάκι • 1931 Τόμος 11 Β.

τὸ Πατριωχεῖο σὺν μιᾷ ἀντιδραστικῇ ἐξουσίᾳ ἐπιῶν στοὺς ραγιαδες ρωμιοὺς, ὅπως καὶ εἶτανε. Καὶ εἶπε μιὰ μεγάλη ἀλήθεια.

17. Τὸ νέο δημόσιο δίκαιο ποὺ προπαγάνδιζεν ὁ Ρήγας.

Ὅπως εἶπαμε ἡ πάλη τῶν τάξεων εἶχε ξεσπάσει. Ὁ Ρήγας δὲν ὀργανώνει μόνο ἐπαναστατικὴ Ἐταιρεία γιὰ τὸν ξεσηκωμὸ τῶν ραγιαδῶν ἐνάντια στὴν Τουρκιά, μὰ θεωρώντας κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Φιλήμονα(1), τοὺς ἀρχόντους «ὄ ρ γ α ν α τ ῆ ς τ υ ρ α ν ν ί α ς» δὲν κρατεῖ τὰ προσχήματα καὶ καθαῖα καὶ ἐάστερα προπαγανδίζει τὸ γκρέμισμα τοῦ κοτζαμπασιδισμοῦ (φεουδαρχισμοῦ). Γι' αὐτὸ καὶ στὸ Ἑ ο ῦ ρ ι ὶ ο ν λέει:

*« Συμβούλους προκομένους μὲ πατριωτισμόν,
νὰ βάλωμεν εἰς ὅλα νὰ δίδουν ὄρισμόν.
Ὁ νόμος νὰ 'γαι πρῶτος καὶ μόνος δηγῶς
καὶ τῆς πατρίδος ἑνας νὰ γείνη ἀρχηγός».*

Οἱ πρωτοπόροι τοῦ βαλκανικοῦ ἀστισμοῦ δὲν μπορούσαν νὰ κρύψουν τίς ἀρχές τους. Ἐπρεπε νὰ προπαγανδίσουν φανερὰ τίς γαλλικὲς ἀστικὲς ἰδέες ποὺ στὸ ἰδεολογικὸ ἐπίπεδο εἶταν ἡ πιὸ λογικὴ καὶ τέλεια νομικὴ ἐκφραση τῶν συμφερόντων τῆς μπουρζουαζίας.

Ἔτσι καὶ ὁ Ρήγας στὴ Δ ι ο ἰ κ η σ ῆ του, σὺν θεωρητικὸς καὶ πολιτικὸς ἀρχηγὸς τοῦ ρωμείκου ἀστισμοῦ, γίνεται ὁ κήρυκας τοῦ γαλλικοῦ δημοκρατισμοῦ(2). Ὅπως καὶ στίς περίφημες τοῦ 89, 93 καὶ 95 γαλλικὲς δ ι α κ η ρ ὄ ξ ε ι ς (γιὰ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτη) ἔτσι καὶ ὁ Ρήγας βάλλει τίς ἴδιες βασικὲς ἀρχές στὸ Π ο λ ῖ τ ε ν μ ᾶ του, ἀντιγράφοντας, τὸ γαλλικὸ σ ὦ ν τ α γ μ α τοῦ 1793. Στὴ μετάφρασή του μόνο δὲν ἀκολουθεῖ π ι σ τ ᾶ τὸ γαλλικὸ κείμενο, γιὰ νὰ προσαρμώσῃ τὸ δικό του σχέδιο στίς ἀνάγκες καὶ συνθῆκες τοῦ ἱστορικοῦ καὶ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος τῆς Βαλκανικῆς(3). Παρ' ὅλες ὅμως τίς μεταφραστικὲς παραλλαγές, τὸ πολίτευμα τοῦ Ρήγα, εἶνε βασισμένο στὸ δημόσιο δίκαιο ποὺ ἐπέβαλεν ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση. Ἀκόμα καὶ τὸν καιρὸ τοῦ Ε ἰ κ ο σ ῖ ε ν α ἄν καὶ ἡ μοναρχοφεουδαρχικὴ Εὐρώπη εἶχε σηκώσει κεφάλι, ἀπὸ τὴν ὑπο-

(1) Δοκίμιον περὶ Φιλικῆς Ἐταιρείας. σ. 96. (σημ. α)

(2) Ἀπὸ τὴ συλλογὴ τοῦ Xurmuzaki (Documente e.t.c.) τόμ. 19. σ. 814 καὶ 821 μαθαίνομε πῶς οἱ σύντροφοι τοῦ Ρήγα δὲν κάθονταν μὲ σταυρομένα τὰ χέρια περιμένοντας μὲ τὰ-τραγούδια νὰ ξεσηκωθῇ ὁ λαός, παρὰ γύριζαν μέσα στὴν Τουρκιά μυστικά καὶ προπαγάνδιζαν τίς ἰδέες τους. Ὁ ἑνας μάλιστα ἀπὸ τοὺς Πούλιους τοὺς ἐκδότες τῆς Ἐ φ η μ ε ρ ῖ δ ο ς τῆς Βιέννης, περιόδεψε στὴ Μολδοβλαχία πωλώνοντας ἐπαναστατικὰ βιβλία ποὺ κατὰ τὸ λέγειν τῶν μοναρχικῶν τῆς τοινηῆς ἐποχῆς εἶταν « ἄ θ ε ῖ κ ᾶ καὶ δ η μ ο κ ρ α τ ῖ κ ᾶ ».

(3) Σὲ ἄλλα ἄρθρα τῆς διακήρυξης τοῦ ἀκολουθεῖ τὴ γαλλικὴ διακήρυξη τοῦ 1793 καὶ σ' ἄλλα τὴ διακήρυξη τοῦ 1795, κ' ἄλλοῦ ἐπισημαίνεται, ἀπὸ τίς διδασκαλίαις τοῦ Ρουσό καὶ τοῦ Κοντορσέ, γι' αὐτὸ ἔχει πολλὰς προθῆκας, ἐπεξηγήσεις κλπ.

χώρηση πού ἔκανε ἡ γαλλικὴ μπουρζουαζία, ἔπειτα ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν ἡττὰ τοῦ Ναπολέοντα (1815), ἡ ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα, συντίσσει τὰ πρῶτά της πολιτεύματα μὲ βάση τὸ δ ἡ μ ὀ σ ἰ ο δ ἰ κ α ἰ ο τ ἡ ς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης(1). Οἱ βασικῆς ἀρχῆς τοῦ ν ἑ ο υ δημοσίου δίκαιου πού προπαγάνδιζεν ὁ Ρήγας φαίνεται ὀλοκάθαρα ἀπὸ τὰ παρακάτω ἄρθρα τοῦ Π ο λ ι τ ε ὑ ῤ μ α τ ὸ ς τ ο υ .

Τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου.

«*Ἄρθρον 2ον*—*Αὐτὰ τὰ φυσικὰ δίκαια εἶνε: πρῶτον τὸ νὰ εἴμεθα ὅλοι ἴσοι καὶ ὄχι κατώτερος ὁ ἓνας ἀπ' τὸν ἄλλον, δεύτερον, νὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι καὶ ὄχι ὁ ἓνας σκλάβος τοῦ ἄλλουνοῦ, τρίτον, νὰ εἴμεθα οἵγουροι εἰς τὴν ζωὴν μας καὶ κανέννας νὰ μὴν εἴμπορεῖ νὰ μᾶς τὴν πάρῃ ἀδίκως καὶ κατὰ τὴν φαντασίαν».*

Καὶ στὸ ἄρθρο 3ο:

«*Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι χρειαζοῦνται καὶ τοῦ θεοῦ κατὰ φυσικὸν λόγον εἶνε ἴσοι. Ὅταν πταίῃ τις ἀποπροσδοκῆ καταστάσεως (σημ. δηλ. κοινωνικῆς θέσεως), ὁ νόμος εἶνε ὁ αὐτὸς διὰ τὸ πταῖσμα καὶ ἀμετάβλητος, ἤγουν δὲν ταυτεύεται ὁ πλοῦσιος ὀλιγώτερον καὶ ὁ πτωχὸς περισσότερο διὰ τὸ αὐτὸ σφάλμα ἄλλ' ἴσα ἴσα.»*

Καὶ παρακάτω μιλώντας γιὰ τὴ «λαϊκὴ κυριαρχία» γράφει:

«*Ἄρθρον 21ον*.—*Παρασταίνει ὄλον τὸ ἔθνος τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ, τὸ ὅποῖον εἶνε ὡς θεμέλιον τῆς ἐθνικῆς παραστάσεως καὶ ὄχι μόνον οἱ πλοῦσιοι ἢ πρεστοὶ (τουρκ. κοτζαμπάσηδες).»*

Στὸ ἄρθρο ὁμοῦς 2ο ὀρίζει τὰ φυσικὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου, χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ ὀητῶς, πὼς καὶ τὸ δικαίωμα τῆς ἰδιοχτησί α ς εἶνε φυσικὸ δίκαιο.

Νὰ τὶ λέει:

«*Αὐτὰ τὰ φυσικὰ δίκαια εἶνε, πρῶτον τὸ νὰ εἴμεθα ὅλοι ἴσοι καὶ ὄχι ὁ ἓνας κατώτερος ἀπ' τὸν ἄλλον, δεύτερον, νὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι καὶ ὄχι ὁ ἓνας σκλάβος τοῦ ἄλλουνοῦ· τρίτον, νὰ εἴμεθα οἵγουροι εἰς τὴν ζωὴν μας, καὶ κανέννας νὰ μὴν εἴμπορεῖ νὰ μᾶς τὴν πάρῃ ἀδίκως καὶ κατὰ τὴν φαντασίαν· καὶ τέταρτον, τὰ κτήματα ὀποῦ ἔχομεν, κανέννας νὰ μὴν εἴμπορεῖ νὰ μᾶς ἐγγίξῃ, ἀλλ' εἶνε ἰδικὰ μας καὶ τῶν κληρονομῶν μας».*

Ἡ τέτοια διατύπωση τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ ἔχει κάποια γενικώτερη σημασία. Ὁ Ρήγας οὔτε καὶ στὸ ἄρθρο 8ο ἀναφέρει καθαρὰ τὴν ἰδιοχτησί α(2). Αὐτὸ δὲν εἶνε τυχαῖο, οὔτε ἔγινε στὰ κουτουροῦ.

(1) Κοῖτα Κρηδάτου, Νεοελλ. Πολ. Ἱστορία (Α) σ. 311—326 τὸ κεφάλαιο γιὰ τῆς θεμελιώδεις ἀρχῆς τῶν πρῶτων Ἑλληνικῶν πολιτευμάτων, καὶ Σβώλου, Τὸ Νέον Σύνταγμα καὶ αἱ βᾶσεις τοῦ Πολιτεύματος. Ἀθῆναι 1928 κυρίως σ. 48—54. Πίντως ὁ Σβᾶλος:—δὲς καὶ πρὶν ἀπ' αὐτὸν ὁ Ν Ν Σαρίπουλος,—δὲν ἔδωσεν ὀση πρῆπει σημασία στὸ πολίτευμα τοῦ Ρήγα.

(2) Τὸ ἄρθρο αὐτὸ λέει: Ἡ συγορότης εἶνε ἐκείνη ἡ διαφέντευσις ὀποῦ δίδεται ἀπὸ ὄλον τὸ ἔθνος καὶ τὸν λαὸν εἰς τὸν κάθε ἄνθρωπον διὰ τὴν φύλαξιν τοῦ ὑποκειμε-

Ὁ Ρήγας, δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε πῶς δὲ σέβεται τὴν ἀτομική, τὴν ἀστικὴ ἰδιοκτησία. Κάθε ἄλλο Ὅσο κι' ἂν δὲν τὴν λογαριάζει γιὰ φυσικὸ δικαίωμα, ὡς τόσο τὴν προστατεύει. Τὸ παραπάνω ἄρθρο, μὲ τὸν τρόπο πού εἶναι διατυπωμένο, ἔχει σκοπὸ νὰ χτυπήσῃ τὴ μεγάλη ἀγροτικὴ (φεουδαρχικὴ) ἰδιοκτησία(1). Ἡ βαθύτερή του ἔννοια τέταια εἶναι. Γιὰ τὴν ἀστικὴ ἰδιοκτησία δὲν χρειάζονταν νὰ γίνῃ ξεχωριστὸς λόγος. Ὅλο τὸ δὲ ἡ μὴ οὐδὲ ἰσοδύναμο πού ἐπέβαλεν ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση εἶναι τὸ δίκαιο τῆς προστασίας τῆς ἀστικῆς (ἀτομικῆς) ἰδιοκτησίας. Ὁ Ρήγας δὲν μπορούσε νὰ προχωρήσῃ πρὸ πέρα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ του. Ἐξ ἄλλου ἔχοντας ὑπ' ὄψει του τὶς κοινωνιοικονομικὰς συνθήκας τῆς Βαλκανικῆς καὶ τὶ συνθήκας τῆς τσιφλικικῆς ἰδιοκτησίας, ἀπόβλεπε στὸ νὰ ἐπαναστατικὸποιήσῃ τὶς ἀγροτικὰς μάζες. Γι' αὐτὸ ἔβαλε καὶ μιὰ διάταξη πού μοιάζει μὲ τὸ θεσμὸ τῆς ἀρχαίας σεισάχθειας. Στὸ ἄρθρο 350, ὅχι μόνον δὲν ἀντιγράφει κατὰ λέξιν τὴ γαλλικὴ διακήρυξη τοῦ 93, μὰ καὶ στὸ τέλος βιάλλει μιὰ ὁλότελα δικιά του παρᾶγραφο. Τὴν παρακάτω:

«Τὰ χρέη τῶν πόλεων, πολιτειῶν, χωρῶν καὶ τῶν κατὰ μέρος πολιτῶν, ὅπου χρεωστοῦντο παρθέντα πρὸ πέντε χρόνων, καὶ εἰς αὐτὸ τὸ διάστημα ἐπληρώοντο διάφορο (=τόκος) εἰς τοὺς δανειστὰς, ἢ παροῦσα διοικήσεις τὰ ἀναρρεῖ καὶ οἱ δανεισταὶ δὲν ἔχουν νὰ ζητοῦν εἰς τὸ ἐξῆς μῆτε τὸ κεφάλαιον μῆτε διάφορο ἀπὸ τοὺς χρεώστας ὡσὰν ὅπου ἐπῆραν τὰ δάνειά των, διότι διπλώνουν τὰ κεφάλαια εἰς πέντε χρόνους».

Ἀπὸ τὴ διάταξη αὐτὴ μαθαίνουμε πῶς ἡ τοκογλυφία ὠργιάζε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη γιατί ἔφαταν ὁ τόκος στὰ 20 0/0. Αὐτὸ ἀνιάγκασε τὸ Ρήγιν ὀρίξῃ ἓνα σύνθημα ὁλότελα ἐπαναστατικὸ:

Ξέγραμμα τῶν χρεῶν. (Οἱ δανειστὲς (τοκογλύφοι) ἅμα ἔχουν εἰσπράξει τόκους ἴσαμε τὸ κεφάλαιο δὲν ἔχουν νὰ πάρουν τίποτε ἄλλο.

Ἄλλο ἄρθρο μὲ γενικώτερο ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ 220. Σ' αὐτὸ ὀρίζει κατηγορηματικὰ ὁ Ρήγας πῶς ἡ ἐκπαίδευση δὲν εἶνε δικαίωμα μὰ ὑποχρέωση

νου του, τῶν δικαίων του, καὶ τῶν ὑποστατικῶν του' ἤγουν ὅταν βλάβῃ τινὰς ἓνα μόνον ἄνθρωπον ἢ πάρῃ ἀδίκως τίποτε ἀπ' αὐτόν, ὅλος ὁ λαὸς πρέπει νὰ σηκωθῇ κατ' ἐπάνω ἐκείνου τοῦ δυνάστου, καὶ νὰ τὸν ἀποδιώξῃ».

(1) Καὶ σὺ Πολιτεῦμα τὰ τοῦ Εἰκοσιένα γιὰ τὸ ζήτημα τῆς φεουδαρχικῆς ἰδιοκτησίας (τσιφλικίων) δὲ θεσπίστηκε ριζικὴ λύσις. Κι' αὐτὸ γιατί δὲν εἶταν εὐκόλο νὰ χτυπηθοῦν αἱ κοτζαμπάσηδες, πού ἂν καὶ ἀθελά τους πῆραν μέρος στὴν Ἐπανάσταση ἔπαιζαν σπουδαῖο ρόλο. Ὡς τόσο οἱ ἐμφύλιοι σπαραγμοὶ στὰ χρόνια 1821-1827 ἔχουν ἀφορμὴ τὶς πρὸ πολλὰς φορὰς τὸ ἄλυτο ζήτημα τῶν ἐθνικῶν γαλιῶν. Ὁ Ἄλ. Σβῶλος (τὸ Νέον Σύνταγμα καὶ αἱ βάσεις τοῦ Πολιτεύματος: Αθ. 1928 σ. 52 σημ. 1) γράφει πῶς «ιδίως θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρευνηθῇ (ἀπὸ τὸν Κορδάτο) ἂν ὑπάρχῃ σχέσις τῶν κομματικῶν ἀγώνων τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ἐμφυλίων συγκρούσεων πρὸς τὴν τύχην τῆς τουρκικῆς ἀκινήτου περιουσίας». Φαίνεται πῶς ὁ Σβῶλος δὲν ἐδιάβασε προσεχτικὰ τὸ βιβλίον μου Νεοελληνικὴ Πολιτικὴ Ἴστορία, γιατί, ἂν τὸ διάβαζε δὲ θὰ γράφε τὴν ἀνακρίβεια αὐτή. Στὸ κεφάλαιο ΣΤ (σ. 255-325) ἀκριβῶς τὸ ζήτημα πού θίγει ὁ Σβῶλος ἐξετάζω σ' ὅλες του τὶς λεπτομέρειες καὶ ἀποφύεις.

γιατὶ λέει: «Ὁ λοιπὸς ἔξαιρέσειν ἔχουν χρέος νὰ εἰξεύρουν γράμματα». Κι' ἐδῶ ὁ Ρήγας ἀποβλέπει στὸ νὰ χτυπήσῃ τὸ φαναριωτοκοτζαμπασιδισμό καὶ τὸ φωτοσβέστη καλογερισμό.

Ἀκόμα καὶ γιὰ τὸ πολιτικὸ ἀδίκημα τῆς παράνομης κατάληψης τῆς ἐξουσίας, ἀντίθετα μὲ τὸ ἄρθρο 87 τοῦ γαλλικοῦ συντάγματος τοῦ 1793, ὁ Ρήγας στὸ δικό του ἀντίστοιχο ἄρθρο 27 ὀρίζει «κάθε ἀνθρώπος ποὺ ἢ θέλῃ ἀρπάσῃ τὴν αὐτοκρατορίαν (=τὴν κρατικὴν ἐξουσίαν) καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἔθνους, εὐθὺς νὰ φυλακώνεται ἀπὸ τοὺς ἐλευθέρους ἄνδρας, νὰ κρίνεται καὶ κατὰ τὸν νόμον νὰ παιδεύεται», ἐνῶ τὸ γαλλικὸ ἄρθρο λέει νὰ θανατώνεται (ἔσχατη προδοσία). Ἐδῶ ὁ Ρήγας ἔμμεσα, ἀποδοκιμάζει τὴν θανατικὴ ποινή. Ἐπίσης καὶ τὸ ἄρθρο 140 τῆς διακήρυξής του, ἔχει μιὰ γενικότερη σημασία, γιατί, κατηγορηματικὰ εἶναι ἐνάντιος στὸ θεσμὸ τῆς ἀναδρομικῆς δυνάμεως τῶν νόμων.

«Κανένας ἄνθρωπος νὰ μὴν κρίνεται καὶ νὰ μὴν τιμωρῆται ἀλλίως παρὰ ἀφοῦ εἰπῇ ὅλα τὰ δικαιολογήματά του καὶ ἀφοῦ κατὰ τοὺς νόμους κραχθῇ εἰς τὴν κρίσιν καὶ τιμωρεῖται τότε μόνον δταν εἴνε ἕνας νόμος καμωμένος προτοῦ νὰ κάμῃ ἐκείνος τὸ πταῖσμα. Ὁ νόμος δὲ ὅπου ἤθελε τιμωρῆσῃ ἐγκλήματα ἅπερ ἔγιναν εἰς τὸν καιρὸν ὅπου αὐτὸς (ὁ νόμος) δὲν εἶχε συστηθῆ, λέγεται τυραννία. Καὶ τὸ νὰ τιμωρῆσῃ ἕνας νόμος παλαιὰ ἐγκλήματα λέγεται ἀνομία...»

Οἱ βασικῆς αὐτῆς ἀρχῆς γιὰ τὸ νέο δημόσιο δίκαιο ποὺ ὁ Ρήγας ἀπόβλεπε νὰ ἐπιβάλλῃ στὴν Ἑλλάδα, ὅσοτερα ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἐπανάστασής του, καὶ ποὺ εἶναι οἱ θεμελιώδικες ἀρχῆς τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, γιὰ τὸν ἱστορικὸ ποῦ δὲ φορεῖ ἰδεαλιστικὰ ματογυάλια καὶ δὲν εἶναι ὄργανο τῆς σημερινῆς κυρίαρχης τάξης, ἔχουν ἐξαιρετικὴ σημασία, γιατί, μᾶς ὀδηγοῦν νὰ βγάλουμε σωστὰ συμπεράσματα στὴν ἔρευνα καὶ τὴ μελέτη τῆς ἰδεολογίας τῆς τοιμῆς ἐποχῆς.

Βλέπουμε λοιπὸν ὀλοκάθαρα πὼς οἱ ὀρθόδοξοι καὶ θρησκόληφτοι ρωμιοὶ μπουρζουάδες εἶταν ὀπαδοὶ τῶν «συστημάτων τῶν ἀθέων γάλλων». «Ὅσο κι' ἂν ὅπως σήμερα γίνεται γιὰ τὸν κομμουνισμό, οἱ γαλλικῆς δημοκρατικῆς ἰδέες κατατρέχονταν καὶ καταδιώκονταν ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο καὶ τοὺς ἄρχόντους, ὁ Ρήγας καὶ ἡ ἀστικὴ πρωτοπορεία τῆς βουλκανικῆς μπουρζουαζίας, αὐτῆς τῆς ἰδέας ἐγκολπώθηκαν κι' αὐτῆς τῆς ἰδέας ἀγωνίστηκαν νὰ ἐπιβάλουν. Γιατὶ ὁμως; Πρόκειται ἄραγε γιὰ μιὰ ἀκλῆ σύμπτωση ἢ μὴ τυχὸν ἢ νέα αὐτῆς τάξης (μπουρζουαζία) στὶς γαλλικῆς (δημοκρατικῆς) ἰδέες ἔβρισκε τῆς νομικῆς κυρώσεις τῶν αἰτημάτων καὶ διεκδικήσεών της; Κι' ἀκόμα γιατί ἡ τότε κυρίαρχη τάξη (φρουδαρχία) νὰ πιστεῖεὶ στὰ παλιά, στὰ «πάτρια», νὰ μὴ θέλῃ καμιά πολιτικὴ, ἔθνικῆ, κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ μεταρρύθμιση καὶ νὰ συμπαθεῖ τὴν ὀρθόδοξη (φρουδαρχικῆ) Ρουσσία, καί, ἢ ἄλλη τάξη (μπουρ-

ζωνιάζια) να είναι επαναστατική, να θέλλη τὸ ἔθνικὸ ξεσκάβωμα καὶ ἀκόμα νὰ γυρθεύει νὰ ἐπιβάλλῃ δὴ μ ὁ σ ι ὀ δ ῖ κ α ι ο ὀ λ ὄ τ ε λ α ἀντίθετο ἀπ' αὐτὸ πού ἴσχυε καὶ νὰ συμπαιθεῖ τοὺς ἀγῶνες καὶ τὶς ἰδέες τῶν «ἀθέων Γ'άλλων»:

18 Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ξακολουθεῖ νὰ καταδιώκῃ τοὺς ἐπαναστάτες καὶ τὶς δημοκρατικὰς ἰδέες.

Ἡ δημοκρατικὴ προπαγάνδα εἶχε πιάσει. Οἱ ὄροι, ὅπως εἶπαμε, εἶταν εὐνοικοί. Γι' αὐτὸ ἡ ταξικὴ πάλη δὲν εἶταν πιά σκεπασμένη, παρὰ φανερὴ. Τὸ Πατριαρχεῖο πού εἶταν ὁ ἐπίσημος ἐκπρόσωπος τοῦ φαναριωτισμοῦ καὶ κοτζαμπασιδισμοῦ ὄχι μόνον κατάρτεξε καὶ καταδίωξε μὲ ἔργα καὶ μὲ λόγια τὸ Ρήγα ὅσο εἶταν ζωντανός(1), μὰ καὶ πεθαμένον ἀκόμα δὲν τὸν ἄφησε ἴσχυο.

Ὁ ἴδιος «ἔθνομάρτυς» Γρηγόριος ὁ Ἐὸς ἅμα ἔμαθε πὼς παντοῦ ὑπῆρχαν ὀπαδοὶ τοῦ Ρήγα, ἔβγαλε τὴν παρακάτω ἐ γ κ ῖ κ λ ι ο καὶ ζητοῦσεν ἀπὸ τοὺς Λεσποτάδες νὰ κ α τ ἄ σ χ ο υ ν (2) τὴ δημοκρατικὴ Διακήρυξη τοῦ Ρήγα, τὸ Πολίτευμά του καὶ ὅποιο τέτοιο φυλλάδιο βρισκόντανε στὰ χέρια τῶν ραγιαδῶν.

Νὰ τὶ διαταγὰς ἔδινε:

«Διὰ τῆς παρουσίας ἡμετέρας πατριαρχικῆς ἐπιστολῆς δηλοποιοῦμεν τῇ ἀρχιερωσύνῃ σου, ὅτι συνέπεσεν εἰς χεῖρας ἡμῶν ἐν σ ὄ ν τ α γ μ α εἰς μίαν κόλλαν χαρτὶ ὀλόκληρον, μεγάλην, εἰς ἀ π λ ῆ ν φ ρ ἄ σ ι ν ρ ω μ α ῖ κ ῆ ν, ἐπιγραφομένην «νέα πολιτικὴ διοικήσεις τῶν κατοίκων τῆς Ρ ο ὄ μ ε λ λ η ς, τ ὶ ν μ ι κ ρ ὶ ν ἐ ν τ ῆ μ ε ἰ σ ο γ ε ῖ ω ν ἡ σ ὶ ω ν καὶ τῆς Β λ α χ ο μ π ο γ δ α ν ῖ α ς» καὶ ἀνεμνήσθημεν τοῦ ποιμαντορικοῦ χ ρ ἔ ο υ ς. Καὶ διὰ τοῦτο γράφομεν τῇ ἀρχιερωσύνῃ σου νὰ ἐπαγυρπῆς εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς ἐπαρχίας σου, μὲ ἀκριβεῖς ἐρεῦνας καὶ ἐξετάσεις, ὅταν ἐμφανισθῇ τοιοῦτον σύνταγμα, ὡς ἀνωθεν, εἰς τύπον ἢ χειρόγραφον, νὰ συνόξῃς ὅπαντα τὰ διασπειρόμενα καὶ νὰ τὰ ἐξαποστέλλῃς εἰς ἡμᾶς ἐν τάχει μὴ ἐπιμένων εἰς πλείονα, ὅλλ ἀμέσως ὅσα ἂν ἐπιπίπτωσι κατὰ μικρὸν νὰ ἐξαποστέλλῃς. Καὶ πρόσθε, ἀδελφέ, ἵνα μὴ φανῆς παραμελῶν εἰς τὴν ἰοιαύτην ποιμαντικὴν καὶ ἀγρυπνὸν σου τούτην ἀρχιερατικὴν

(1) Ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως—γράφει ὁ Φιλήμων—ἀφώρισε μάλιστα τὴν ἀνάγνωσιν, ὅσων ἔγραψε οὗτος (ὁ Ρήγας) κατὰ τοῦ Ἱερατείου». Φιλήμων: Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας 1831 σ. 95 (α).

(2) Πιὸ πρὶν ὅμως ἐφόρμησε ἓνα εἶδος λ ο γ ο κ ῖ σ ῖ α ς ἐπ' ἀνάσιν ἐ λ λ η ν ι κ ἔ κ δ ὀ σ ε ι ς. Ἀπαγόρευε νὰ κυκλοφορῇ ὅποιοδήποτε ἐν τ υ π ὴ ὀ ἂν δὲν εἶχε τὴν ἔγκρισιν τοῦ Πατριαρχείου. Καὶ δικαιολογοῦσε τὴ γνώμη του «ἵνα μὴ ἐκ τῶν δ ο λ ῶ ῶ ς ἐ ν α ὗ τ ο ῖ ς γ ρ α φ ο μ ἔ ν ω ν π ρ ο ξ ε ν ε ῖ τ α ι λ ὄ μ η καὶ κοινὴ β λ ἄ β η καὶ κατ' ἄ μ φ ω ζ η μ ῖ α ψ υ χ ι κ ῆ καὶ σ ω μ α τ ι κ ῆ. Ἐπομένως δεόν νὰ ζητήσωμεν παρ' ἐνὸς ἐκάστου βιβλιοπώλου καθαρὰν καταγραφὴν τῶν ὅσων βιβλίων ἔχει ἐκκλησιαστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν καὶ τὰ ὅποια ἔχει τοῦ κάθε εἶδους καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν συγγραφέων αὐτῶν καὶ χωρὶς νὰ ἐλλείπῃ οὐδὲ ἐν. Καὶ ἐνὸς ἐκάστου βιβλίου τὴν ἐξέτασιν νὰ ποιήσῃ». Ὅσα δὲ ἔστι ἀντιβαίνοντα εἰς τὰ τῶν ἀνωμῆτων ἡμῶν δόγματα, κ α τ ἄ τ ῆ ς ἐ π ι κ ρ α τ ο ὄ σ η ς κ ρ α τ ἰ ἄ ς ταύτης βασιλείας νὰ ἀποδοκίμασθῶσι καὶ νὰ σημανθῶσι ἐ ν κ α ι ρ ῶ ἐν κατασίχῳ ὅποια καὶ ὅποια εἶνε...» Κοῖτα: Ἀγγελοποῦλου, Τὰ κατὰ τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Ἐὸν τ. Β. σ. 437.

ἐπιστάσιαν καὶ ἐκ τῆς ἐπαρχίας σου ἐμφανισθῆ τοιοῦτον σφύταγμα διασπειρόμενον καὶ δὲν τὸ φανερώσης πρὸς ἡμᾶς καὶ δὲν ἐξαπιστεῖλης τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ δι' ἄλλον τινος ἢ σταλῆ ἐνταῦθα ἢ ἀκουσθῆ ὅτι ἀποδεικνύης σεαυτὸν ἀνίκανον καὶ τοῦ πνευματικοῦ χρί-
 οὺς ἔλλειπέστατον καὶ ἀγρήγορον καὶ εἰς τοῦτον ὑποπίπτεις εἰς ἀνεπολέγηϊαν καὶ ποιήν
 παρὰ Θεοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἐξ ἀτομίαςεος. Ὅθεν ἐντελλόμεθα σοι σηοδρῶς νὰ ἐγρη-
 γορῆς ὅλαις δυνάμεισιν ἐν πᾶσι τοῖς μέρει ταῖς ἐπαρχίαις σου καὶ κόμμας καὶ χωρίαις
 παραλίαις καὶ μεσογείοις νὰ μὴ παρεμπέση τοιοῦτον σφύταγμα εἰς ἀνάγ-
 γνωσιν τῶ χριστιανικῶ ἐμπιστευθέντι σοι λαῶ, ὅπερ νὰ μὴ ἐμφανισθῆ πρῶτον τῆ ἀρχι-
 ερωσύνη σου ὅτι π λ η ρ ε ς ὑ π ἄ ρ χ ε ι σ α θ ρ ὀ τ η τ ο ς ἐ κ τ ὼ ν δ ο -
 λ ε ρ ῶ ν α ὐ τ ο ῦ ἐ ν ν ο ι ὼ ν, τ ο ῖ ς δ ὄ γ μ α σ ι τ ῆ ς ὀ ρ θ ο δ ὀ -
 ξ ο υ ἡ μ ῶ ν π ῖ σ τ ε ω ς ἐ ν α ν τ ι ὀ ὀ μ ε ν ο ν. (1)

Ἡ «μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία» τοῦ σήμερα εἰλόγει
 κάθε πρᾶξῃ ὕλικῇ καὶ πνευματικῇ τῆς κυρίαρχης τάξεως (κεφαλαιοκρατίας)
 καὶ τοῦ πάντοτε δέεται καὶ ἐργάζεται γιὰ τὴ συντήρησιν καὶ διαιώνισιν τοῦ
 σημερινοῦ πολιτικοκωνοκοῦ καθεστῶτος, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, σὺν ἀντιπρόσω-
 πος τοῦ φεουδαρχικοῦ καθεστῶτος, μισοῦσε, πολεμοῦσε καὶ κατεδίωκε τῖς
 ν έ ε ς ἰ δ έ ε ς καὶ τὸ ἀπελευθερωτικὸ κοινωνικὸ καὶ ἔθνικὸ ἔργο τοῦ Ρήγα.
 Καὶ τοῦτο γιὰτὶ οἱ ἰδέες αὐτῆς ἀντιπροσώπευαν τὰ συμφέροντα καὶ τοῖς
 ἀγῶνες τῆς νέας τάξεως (τῆς μπορζουαζίας), τοῦ τὴν τοτινὴ ἐποχὴ εἶταν
 μιὰ τάξῃ ἐπαναστατικῇ καὶ προοδευτικῇ.

Γι' αὐτό, ὅσο κι' ἂν ὁ Ρήγας δὲν ζοῦσε πιά καὶ οἱ αὐστριακῆς κα

(1) Ἄγγελουπόλου: Τὰ κατὰ Γρηγόριον Εὐν. (B) 498. Ἡ ἐγκύκλιος
 βγήκε τὴν 1 Δ)βρη 1798. Δὲν ἔβγ'λε μόνο τὴν ἐγκύκλιον αὐτῇ, καθὼς καὶ ἄλλες
 ποὺ ἀπαγόρευαν νὰ διδάσκωνται οἱ φυσικῆς καὶ μαθηματικῆς ἐπιστῆμες στὰ νέα ρω-
 μέϊκα σχολεῖα, μὰ καὶ ἀπὸ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1797 παράγγειλε σ' ὅλους τοῖς δεσποτιάδες
 τοῦ Μωριᾶ (Π. Πατρῶν, Ἄμυλκῶν, Λακεδαιμονίας, Ὠλένης, Μονεμβασίας κλπ.) καὶ
 τοὺς συνιστοῦσε νὰ καταδιώκουν ἐκείνους ποὺ διδάσκουν τῖς ν έ ε ς ἰ δ έ ε ς «τὴν νε-
 ωστικὴ ἀναφανείσαν φθοροποιὸν λύμην» ὅπως χαρακτηρίζει τὴ δημοκρατικὴ προπαγάνδα
 Ἐπίσης ἔβγαλε καὶ πατριαρχικὴ ἐγκύκλιον σ' ὅλους τοῖς δεσποτιάδες τῆς Ρούμελης καὶ
 Ἀσίας καὶ συνιστοῦσε μεγάλῃ προσοχῇ στὰ ν έ ε κ η ρ ὀ γ μ α σ ι α τ α ποὺ ἔρχονται
 ἀπέξω καὶ ἔστειλε ἀπεσταλμένους στῖς διάφορες ἐπαρχίαις γιὰ νὰ ἐποπτεύσουν τὴν
 καταδίωξιν ἐκείνων ποὺ εἶνε ἐλευθερόφρονες. Ἐνας τέτοιος ἀπεσταλμένος ὁ ἱεροκή-
 ρικας Ἀγάπιος Διονάρδος στάλθηκε στὴν Πελοπόννησον καὶ ὁ «διδάσκαλος Διο-
 νήσιος» στὰ Γιάννενα καὶ στὴν Πάτρα. Κοῖτα Γιδεῶν: Πατριαρχικοὶ Πίνακες (A).
 σ. 305. Τὸ 7βρη μάλιστα τοῦ 1798 ἔβγαλε καὶ μιὰν ἄλλη εἰδικὴ ἐγκύκλιον γιὰ τὰ
 Ἐφτάνησα ποὺ ἔβριζε τὴ Γαλλία καὶ τοὺς «ἀθῆους καὶ δημοκρατικούς Γάλλους»
 καὶ συνιστοῦσε στοὺς ἐφτανησιώτας «πίστην καὶ ὑποταγὴν στοὺς φεουδάρχες τυ-
 ράννους των» καὶ στὸ νόμιμον καθεστῶς. (Κοῖτα Ἄγγελουπόλου: Τὰ κατὰ τὸν αἰο-
 δημον Πατριάρχη Γρηγόριον τ. (A). 201 καὶ (B) 504. Ὁ Χιώτης μάλιστα Ἱστο-
 ρικὰ Ἀπομνημονεύματα τόμ. (Γος) σ. 675 γράφει σχετικᾶ: «Οἱ Ροῦσοι ἐν Κωνίλει
 καὶ οἱ ἐκεῖ φαναρίζονται οἱ τὴν ρωσικὴν πρσεβείαν καὶ τὸ Διβάνιον ἡηρετοῦντες
 Ὑψηλάνται καὶ Μοροῦζαι, καὶ σὺν τούτοις ὁ Βενάκης καὶ ὁ Ταμάρας, συνεννοη-
 θέντες μετὰ τοῦ Πατριάρχου (=Γρηγορίου τοῦ Ε') καὶ τοῦ Ἱερατείου, προδιέθετον
 τὰ μέσα, ὅπως διεγείρωσι θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν Ἰονίων κατὰ τῶν Γάλλων,
 διακηρυττομένων ἀπίστων καὶ ἀθῆων, φαυλοβίων καὶ ἀνατροπέων παντῆς κοινωνικοῦ
 καὶ νομίμου συμφέροντος».

τούροικιζες ἀρχές παρέλυσαν γιὰ χρόνια μετὰ τὰ τρομοκρατικά τους μέσα κάθε δημοκρατική καὶ ἐθνικιστική κίνηση, στὰ κρυφά, παρίνομα δηλαδή, σ' ὅλα τὰ ἀστικά κέντρα τῶν γραικῶν, δὲν ἔλειψαν οἱ παρίνομες (μυστικές) ὀργανώσεις(1).

Κι' ἀκόμα ἡ δημοκρατική προπαγάνδα ἔακολουθοῦσε μέσα κι' ἔξω ἀπὸ τὴ Βαλκανική, ὅπως καὶ πρὸ μπροστά μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ τὸ τονίσουμε (2).

Τὸ Πατριωχετὸ ὁμοζκαὶ οἱ Φαναριῶτες δὲν κἀθησαν, ὅπως εἶδαμε, μετὰ σταυρωμένα τὰ χέρια. Ἰσαμε τὸ Εἰκοσιένα καὶ πρὸ ὕστερα ἀκόμα, ἀντέδρασαν ὅσο μποροῦσαν μετὰ ἔργα καὶ μετὰ λόγια στὶς νέες ἀστικές ἰδέες. Ἀκόμα γιὰ νὰ φέρουν σύγχυση καὶ νὰ ὑπονομιέψουν τὸ ρωμέικο ἐθνικισμό μετὰ στὴ φρωτιά τοῦ Εἰκοσιένα, δὲν ἔεχασαν νὰ κατηγοροῦν τὸ Ρῆγα γιὰ τὰ..... παρῆτολμα..... ἐπιτόλαια καὶ..... πρόωρα κινήματά του!

19. Ἡ δράση τοῦ Ρῆγα καὶ οἱ κριτικοὶ του.

Εἶναι γνωστὸ πῶς στὰ χρόνια τοῦ Εἰκοσιένα, ὁ Ρίζος Νερούλος ἔγραψε μετὰ πάθος γιὰ τὸ Ρῆγα πῶς «ὁ δ ἠ γ ο ὕ σ ε τὸ ἔ θ ν ο ς τ ο υ σ τ ὸ ζ α μ ὸ ἂ ν δ ἔ ν τ ὸ ν ἔ π ι α ν α ν σ τὸ Τ ρ ι ἔ σ τ ι». Κι' ὁ Φιλήμων(3) ἀπηχώντας τοῦ φαναριωτισμοῦ καὶ τοῦ καλογερισμοῦ τὶς γνώμες, τόνισε: πῶς ὁ Ρῆγας εἶταν:

(1) Φαίνεται πῶς ἡ μυστικὴ ὀργάνωση τοῦ Ρῆγα ἔστειλε πάντοῦ προπαγανδιστές.

• Ἐξ ἔγγράφων δὲ δημοσιευθέντων ἐν τῇ συλλογῇ: Ημμηζακί: Documente τῆς ρουμανικῆς ἀκαδημίας, (γράφει ὁ Ρούσος), μανθάνομεν ὅτι ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν Πούλιου περιήρχετο τὰς Παριστιοῦς ἡγεμονείας, πωλῶν βιβλία ὑπόπτου περιεχομένου. Ὁ διπλωματικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς Αὐστρίας ἐν Ἰασίφ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τοῦ ἡγεμόνος ἐπὶ τοῦ ἐπικινδύνου αὐτοῦ ὑποκειμένου καὶ ζητεῖ τὴν ἐξορίαν του, τὴν ὁποίαν καὶ ἐπιτυχάνει. Μεταξὺ τῶν βιβλίων τὰ ὅποια ἀνεκαλύφθησαν παρὰ τῷ Μαρκίδῃ Πούλιου ἦσαν μυθιστορήματα ἐρωτικά καὶ ἀθεϊστικοῦ καὶ δημοκρατικοῦ περιεχομένου γαλλικά βιβλία (τόμ. 19 σελ. 814 καὶ 821). • Ἐ λ ε ὕ θ. Β ἦ μ α 27. 928.

(2) Στὴ Βλαχία ἓνα μῆνα ὕστερα ἀπὸ τὴ σύλληψη τοῦ Ρῆγα κυκλοφόρησαν ἐπαναστατικές προκηρῦξεις «διότι—γράφει ὁ Ρούσος— ἀπὸ ἐπίσημον ἐκθεσιν ἐν Βουκουρεστίῳ Γάλλου προξένου Flury πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας ὑπὸ ἡμερομηνίαν 14 Ἰανουαρίου 1798, ἐδημοσίευσεν ὅτι μία προκήρυξις μετὰ ἔκκλησιν πρὸς τὸν λαόν, τυπωθεῖσα εἰς τὴν νεοελληνικήν γλῶσσαν διενεμήθη ἐνταῦθα. Ἡ Πύλη, μετὰ ἔρευναν, ἔξακριβώσασα ὅτι προήρχετο ἐκ Βιέννης, ὅπου καὶ ἐτυπώθη, ἐξήτησεν ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν τὴν σύλληψιν 3 ἢ 4 Ἑλλήνων διαμενόντων ἐν Βιέννῃ, ὅπερ καὶ ἐγένετο: Ημμηζακί Documente Supl. 1. τόμ. 6 σ. 484). Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι πρόκειται περὶ τῆς προκηρῦξεως τοῦ Ρῆγα: ἡ χρονολογία καὶ ἡ προέλευσις εἶνε ἀσφαλῆ τεκμήρια περὶ τούτου. • Ἐ λ ε ὕ θ. Β ἦ μ α 27.11.928. Ὁ Ρούσος παραδέχεται πῶς οἱ προκηρῦξεις αὐτὲς στάλθηκαν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Ρῆγα πρὶν τὸν πιάσουν πού δὲν εἶνε πιθανόν. Μὰ κι' ἂν παραδεχτοῦμε τὴ γνώμη αὐτή, πάλι γιὰ νὰ κυκλοφορήσουν τέτοιες προκηρῦξεις ὕστερα ἀπὸ τὴ σύλληψη τοῦ Ρῆγα, εἶνε φῶς φανερό πῶς ἡ ὀργάνωση ἔακολουθοῦσε τὴ δουλιὰ της.

(3) Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ Φιλικῆς Ἑταιρίας, σ. 60.

«Μεγολόφρων καὶ ἐπιχειρηματίας ἄλλ' ὄχι τόσον σκεπτικός καὶ κρυφίνους, κάτοχος γνώσεων πολλῶν καὶ ζωηρός εἰς τὸ πνεῦμα. ἀλλὰ ἐπιπόλαιος ἐξεταστής τῶν πραγμάτων».

Ὡστόσο ὁ Ρήγας ἤξερε τι ἔλεγε καὶ τι ἔκανε. Σὺν ἀρχηγός τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἐθνικισμοῦ τῆς Βαλκανικῆς ἤξερε ποιά τάξη ἔπρεπε νὰ χτυπήσῃ.

Ἄν εἶταν ὁ «ἐπιπόλαιος ἐξεταστής τῶν πραγμάτων» ὁ Θούριος του δὲ θὰ τραγουδιόντανε ἀπὸ τὴ Βουδαπέστη ἴσαμε τὴν Κρήτη καὶ ἀπὸ τὰ Ἐβριάνησα ἴσαμε τὴ Νότια Ρουσσία. Κι' αὐτό, ὄχι γιατί ἡ προσωπικότητα τοῦ Ρήγα παρολίγον ν' ἀνιῆρη ἐπαναστατικὴ πυρκαϊὰ στὴ Βαλκανικὴ, μὰ γιατί, ἀπὸ τοὺς ἀντικειμενικούς ὄρους εἶχεν δημιουργηθῆ ἐπαναστατικὴ καὶ ἀνταρτικὴ ψυχολογία μέσα στὸ «λαό» τῆς Βαλκανικῆς. Ἐξὸν ἀπὸ τὰ Ἐβριάνησα κι' ἄλλες ἑλληνικὲς ἐπαρχίες καὶ ἡ Μολδοβλαχία¹ εἶταν ἔτοιμες νὰ ξεσηκωθοῦν.

Κοντολογῆς ὁ βαλκανικός ἐπιθετικός ἐθνικισμός εἶταν στὸ πρῶτο στάδιο τοῦ ὄργασμοῦ του καὶ ἡ πύλη τῶν τάξεων στὴν πρώτη περίοδο τοῦ φουσκώματός της (1).

Γι' αὐτὸ κι' ὅταν πᾶς ὁ Ρήγας δὲν ὑπῆρχε στὴ ζωὴ οἱ ἐπαναστατικὲς παραδόσεις ζοῦσαν παρ' ὅλη τὴν τρομοκρατία τοῦ Σουλτάνου καὶ τοῦ Πατριαρχείου.

Ἡ λαϊκὴ μουσα μάλιστα τραγοῦδησε τὸ χαμὸ τοῦ Ρήγα καὶ μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς τὸν ἔκανε ἐθνικὸ ἥρωα ὅλης τῆς Βαλκανικῆς (2).

Τὶ νᾶχει ὁ γέρω-Δούναβης κι' ἀφορίζουν τὰ νερά του
καὶ μουρμουρίζει τρομερὰ καὶ τρέχει θολομένος;

Μὴν τὸν πλακώνει χειμωνιά, μήνε βροχὴ τὸν δέρνει;

Διαβαίνουν ἄτια ἀράπικα καὶ τοῦρκοι ἀρματομένοι.

καὶ σὰ βουβάλια στὴ σφαῖ σέρνουν τὰ παληκάρια.

Φωνάζει ὁ Μαρασλήπασας «λεβέντες, τί ἀργεῖτε;

βάστε τοῦ Ρήγα, βάστε του, καὶ τὴν Τουρκία θὰ σβύσῃ.

Μὲ μιὰς ὁ νιὸς τὰ σίδερα συντρίβει καὶ πετιέται.

χτυπάει δεξιά, χτυπάει ζερβιά, δεξιά ζερβά σκοτώνει.

Καὶ πάλι πέφτει ζωντανός εἰς τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια.

Σκυλιὰ κι' ἂν μὲ σκοτώσετε ἕνας γραικὸς ἐχάθη.

Μένουν χιλιάδες ζωντανοὶ γιὰ νὰ σᾶς κατασφάζουν. » (3)

(1) Ὁ Σουλτάνος Σελῆμ ὁ Γ'ος ἀπὸ τὴν πίεση τῶν γεγονότων, γιατί ἔβλεπε πῶς ἡ αὐτοκρατορία του ἔτριξε ἀπὸ τὴ γενικὴ ἀνακατοσοῦρα ποὺ εἶταν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐθνικιστικοῦ ξυπνήματος τῶν ραγιαδῶν καὶ τῆς πάλης τῶν τάξεων, ἄρχισε νὰ σκέφτεται στὰ σοβαρὰ πῶς πρέπει νὰ ἐφαρμόσῃ διοικητικὲς καὶ κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις. Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση μάλιστα ἴσαμε ἕνα σημεῖο τὸν εἶχε ἐπιρροάσῃ. Κοῖτα: Ἰστορία τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος τοῦ Driault (ἐλ μεταφ. 1910) σ. 103 καὶ Φιλίμονος: Δοκίμιον περὶ τῆς Ἑλλήν. Ἐπαναστάσεως. Β. σ. 13.

(2) Ἀπὸ τίς τελευταῖες ἔρευνες στὰ κρατικὰ ἀρχεῖα τῆς Ρουσσίας διαπιστώθηκε πῶς καὶ στὴ Νότια Ρουσσία ἀκόμα τραγουδιότανε ὁ Θούριος τοῦ Ρήγα καὶ ἀπὸ τοὺς ντόπιους. Γι' αὐτὸ γύρω στὸ Ρήγα δημιουργήθηκαν λαϊκὲς ρούσικες παραδόσεις. Στὸ Γιάσι (Ρουμανίας) μάλιστα στὰ 1914 ξανατυπώθηκαν τὰ τραγοῦδια τοῦ Ρήγα.

(3) Παρνασός (1877) σ. 925.

Κι' ὁ Κολοκοτρώνης πάλι, μετ' τὸ γνωστὸ ζωντανό του ἔργον, διηγήσατο ἕσπερα ἀπὸ τὸ Εἰζοσιένον στὸν Τερισέτη

·Ὁ Ρήγας Φεραίος ἐστάθη ὁ μέγας ἐνεργητής τῆς φωνῆς μας, τὸ μελάνι του δὲ εἶνε πολὺτιμον ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, ὅσο τὸ αἷμα τῶν ἁγίων, ἔγραψε τροπάρια ὅλο σόσι, τοῦ ἐβιάσαν τὰ τέσσαρα(1) νὰ συγνομίσουν Ἐδημοσίεψε καὶ γεωγραφία τοῦ τόπου μας καὶ ἐβλέπαμε τὰ Ὀλύμψια, ἄλλα παιγνίδια, καὶ πολεμικὰ στὸ Σαμίλι, εἶχε ἡ γεωγραφία του ζωγραφισμένα τὰ πρόσωπα τῶν παλαιῶν σοφῶν καὶ ἥρώων... (2).

VI. Ο ΡΗΓΑΣ ΚΑΙ Η ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ

20. Ὁ Ρήγας πρόδρομος τοῦ νεοελληνικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ.

Ὅπως εἶπαμε καὶ πιὸ μπροστὰ ἡ ρομεικὴ μπορζουαζία μετ' τὸ εἶναι δυνατότερη καὶ πιὸ ἀνεπτυγμένη πνευματικὰ μῆλκε ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ βαλκανικοῦ ἔθνικισμοῦ.

Δὲν μποροῦμε ὅμως νὰ παραδεχοῦμε πὼς εἴταν ὀλότελα εἰ λ ι κ ρ ι ν ἤ ς καὶ πὼς πράγματι σκέφτονταν νὰ ξεσκληθῶσει ὅλες τὶς ἐθνότητες τῆς Βαλκανικῆς καὶ νὰ τις ἀφίση νὰ ἀναπτυχτοῦν ἐλεύθερα καὶ μακριὰ ἀπὸ τὴν κηδεμονία της. Ἴσα-ἴσα γύρευε νὰ τις ἀφομοιώση.

Ἐπειδὴ μόνη της δὲν μποροῦσε νὰ τὰ βγάλῃ πέρα καὶ τὶς χρειάζονταν ἡ βοήθεια καὶ ἡ συντρομὴ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς στὸ ἀπελευθερωτικὸ κίνημα ποὺ σχεδίαζε, γι' αὐτό, σ υ ν ν ε ρ γ ἄ ζ ο ν τ α ν με Βουλγάρους, Μακεδόνες, Βλάχους, Ἀρβανίτες κι' ἀκόμα με Τούρκους ἐπαναστάτες (Πασβάντογλου κλπ.).

Ἀναγκασμένη ἀπὸ τὶς γύρω της κοινωνικοῖστορικές συνθῆκες νὰ παίξῃ ἓνα τέτοιο ρόλο εἶχε τὴν ἀνάγκη καὶ τῆς τούρκικης φτωχολογιάς.

Δὲν μποροῦσε νὰ πάρῃ ἡ ἴδια τὴν πρωτοβουλία ἐνὸς τέτοιου μεγάλου κινήματος ἂν δὲν ἔδινε στὸ κίνημά της χαρακτηριστὰ ὀλότελα λ α ῖ κ ὸ ἀπὸ ἄποψη κ ο ι ν ω ν ι κ ῆ, καὶ βαλκανουσιατικὸ ἀπὸ ἄποψη ἔ θ ν ι κ ῆ.

Προσπαθοῦσε μ' ἄλλα λόγια νὰ καταφέρῃ νὰ ὀργανώσῃ ἓνα ἔ ν ι α ῖ ο ἔ π α ν α σ τ α τ ι κ ὸ μέτωπο ἐνάντια στὴν Τουρκιά.

Ὁ Ρήγας τέτοιες ιδέες προπαγάνδιζε. Δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ἀπό-

(1) Θέλει νὰ πῆ τὰ τέσσαρα ἔθνη τῆς Βαλκανικῆς: Ἀρβανίτες, Βουλγάρους, Βλάχους, Ρωμηούς.

(2) Προλεγόμενα στὴν ἔκδοσιν 1846, σ. κοτ'—κζ. Κοίτα καὶ Κριτοβουλίδη: Ἀπομνημονεύματα περὶ Αὐτονομίας τῆς Ἑλλάδος πολεμοῦ τῶν Κρητῶν Ἀθ. 1859, σ. ιζ καὶ 14, Ἀναργύρου: Σπετσιωτικὰ. Ἀθ. 1861 σ. 17, Σπηλιᾶδης: Ἀπομνημονεύματα. Ἀθ. 1851 σ. 2—3. Ὁ Σπηλιᾶδης, λέει πῶς: «ἀντηχοῦσαν εἰς ὅλα τὰ μέρη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐστίαν τῆς τυραννίας (Κων)λιν, τὰ εἰς τὴν ἐπανάστασιν προτρεπτικά τοῦ Ρήγα καὶ ἄλλων ἐνθουσιαστῶν τῆς ἐλευθερίας ἄσματος» σ. 2. ὁ ἴδιος (σημ. 2 σελ. 3) σημειώνει πὼς ὁ Σκουφᾶς ἓνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ἰδρυτὲς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας) στὰ 1813 «ἐλκονοποίησεν εἰς τὸν Σπηλιᾶδην τὰ ἄσματα τοῦ δοξίμου Ρήγα». Καὶ ὁ Κουτσονίκας (Γενικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης τομ. Α. σ. 145—146) γράφει πὼς στὰ 1796—1798 διεσκορπίσθησαν τὰ φυλλάδια τοῦ Ρήγα γιὰ τὴν ἑλληνικὴ Ἐθνεγεροσία ποὺ ξεσήκωσαν τὰ μυαλὰ τῶν καπετανέων.

βλεπε ὀλίτελα σὲ μιὰ Β α λ κ α ν ι κ ῆ Ὀ μ ο σ π ο ν δ ί α, (1) ὅπως τὴν ἐννοοῦμε σήμερα, ὅταν σάλλιζε:

«Βουλγάροι καὶ Ἀρβανίτες κι' Ἀρμένιοι καὶ Ρωμιοὶ
Ἀράπιδες καὶ Ἄσπροι μὲ μιὰ κοινὴ ὀρμή,
Γιὰ τὴν ἐλευθερίαν θὰ ζώσουμε σπαθί,
πῶς εἴμαστε ἀντρειωμένοι παντοῦ νὰ ξικουστεῖ...
Μαυροβουνιοῦ καπλάνια, Ὀλύμπου σταυραετοὶ
κι' Ἀγράφων τὰ ξεφτέρια γενήτε μιὰ ψυχὴ,
Σπετσῶν, Ψαρρῶν καὶ Ὑδρας θαλασσινὰ πουλιά
ὁ νόμος μῖς προστάζει νὰ βάλετε φωτιά,
νὰ κάψτε τὴν ἀρμάδα τοῦ καπετὰν πασι,
νὰ μῆτε μεσ' στὴν Πόλι καὶ στὴν Ἀγιά Σοφιά.

Κι' ἀκόμα.

Ἄντρεῖοι καπετάνιοι, παπάδες λαϊκοὶ
Σκοτώθηκαν κι' Ἀγάδες μὲ ἄδικο σπαθί
Κι' ἀμέτρητ' ἄλλοι τόσοι καὶ Τοῦρκοι καὶ Ρωμιοὶ
ζωὴν καὶ πλοῦτο χάνουν, χωρὶς καμιὰ ὀρμή.»
«Σ' Ἀνατολὴ καὶ Δύση καὶ Νότον καὶ Βοριά
Γιὰ τὴν πατριδα ὅλοι, νάχωμεν μιὰ καρδιά
Στὴν πίστην τοῦ ὁ καθένας, ἐλεύθερος νὰ ζῆ
Στὴν δόξαν τοῦ πολέμου νὰ τρέξωμε μαζὺ
Βουλγάροι κι' Ἀρβανίτες, Ἀρμένιοι καὶ Ρωμιοί.»
«Τοῦ **Σάβου καὶ Δουνάβου, ἀδέλφια Χριστιανοί**
Μὲ τ' ἄρματα στὸ χέρι καθένας ἕως φανῆ
Τὸ αἷμα ἕως βράση μὲ δίκαιον θυμόν.
Μικροὶ μεγάλοι ὁμῶστε, τυράννου τὸν χαμόν.
Λεβέντες ἀντρειωμένοι, Μαυροθαλασσινοὶ
ὁ βάρβαρος ὡς πότε θὲ νὰ σᾶς τυραννεῖ ;
Μὴν καρτερεῖτε πλέον ἀνίκητοι Λαζοί,
χωθήτε στὸ μπογάζι, μ' ἐμᾶς καὶ σεῖς μαζὺ
Μ' ἐμᾶς καὶ σεῖς Μαλτεζοί, γεννήτε ἓνα κορμί
Κατὰ τῆς τυραννίας, ριχθῆτε μὲ ὀρμή.»

Ἐδῶ ὅμως πρέπει νὰ κάνουμε μιὰ παρατήρησιν. Ἄν διαβάσουμε προσεχτικὰ ὀλόκληρο τὸ θ ο ὔ ρ ι ο του καὶ τὴ διακήρυξιν καὶ τὴ νέα Δ ι ο ἱ κ η σ ῆ τ ο υ θὰ διοῦμε πῶς πουθενὰ δὲ μιλάει ὁ Ρήγας γιὰ τοὺς Σέρβους. Στὸ θούριο του βέβαια λέει :

«Νὰ τρέξ' ἀπὸ τὴ Μπόσνα ἕως τὴν Ἀραπιά.»

Καὶ ἄλλοῦ :

«Τοῦ Σάβου τοῦ Δουνάβου, ἀδέλφια Χριστιανοί»

Ἠλιαδὴ λέρνει μέσα καὶ τὴ Σερβία καὶ ζητᾷ καὶ τῶν Σέρβων τὸ σηκωμό, ὡστόσο δὲν τοὺς νοματίζει πουθενά (2).

(1) Ἐξάλλου ὁ Ρήγας δι' μιλοῦσε ἀποκλειστικὰ γιὰ τὴ Ρούμελη (Βαλκανικὴ) μὰ ἀπόβλεπε στὴν ἀντικατάστασιν τῆς Τοῦρκικης αὐτοκρατορίας μὲ Ρωμῆικο Κράτος. Δὲν εἶνε λοιπὸν ὀλίτελα σωστὸ νὰ μιλάμε μόνον γιὰ Βαλκανικὴ Ὀμοσπονδία.

(2) Ὁ Γιόρχα δὲν ἔχει δίκαιον ὅταν λέει: (Ἱστορία τῶν Βαλκανικῶν Κρατῶν σ. 187) πῶς ὁ Ρήγας ζήτησε νὰ ἐρθῆ σὲ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Σέρβους. Ἐξ ἄλλου ἡ πληροφορία του αὕτῃ δὲ στηρίζεται σὲ καμιὰ γνωστὴ πηγή.

Ἐνῶ μιλάει γιὰ τὴν τούρκικη φτωχολογίᾳ, γιὰ τοὺς Λαζοὺς, τοὺς Μαλ-
τῆζους, τοὺς Αἰγύπτιους, οὔτε μιὰ φορὰ δὲν ἀναφέρει τοὺς Σέρβους στὸ
Πολίτευμά του καὶ στὸ θούριο του (1).

Μοῦ φαίνεται πὼς ἡ παράλειψη αὐτὴ δὲν εἶναι τυχαία. Κάθε ἄλλο.
Θο ἔγινε ἐξεπίτηδες. Ἡ σέρβικη μουρζουαζία δὲν εἶταν δυνατὸ νὰ δεχτῆ
τὴν κηδεμονία τοῦ ρωμείου ἔθνικισμοῦ.

Ὁ γιουγκοσλάβικος ἔθνικισμός, ὅπως εἶδαμε καὶ πιὸ μπροστὸ εἶταν ἀρ-
κετὰ ἐξελιγμένους. Τὸ πιθανώτερο εἶνε πὼς οἱ Σέρβοι θὰ εἶχαν ἴσως δικιά τους
ἔθνικὴ ὀργάνωση καὶ θὰ συνωμοτοῦσαν μόνου τοὺς ὅπως ἔγινε, μὲ τὸ
πρῶτο ἔθνικὸ τους Κίνημα στὰ 1804—1806, ποὺ ὀργανώθηκε καὶ ὑποστη-
ρίχτηκε κυρίως ἀπὸ τοὺς Σέρβους ποὺ ἔμειναν στὴν Αὐστρία. Θαρρῶ πὼς
μιὰ τέτοια ὑπόθεση δὲν εἶνε μακριὰ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα. Ὁ
Ρήγας ποὺ θὰ ἤξερε τίς βλέψεις τῶν Σέρβων, δὲν μποροῦσε νὰ μιλάει γιὰ
λογαριασμό τους. Ἡ φαγομάρα τῶν σέρβων καὶ τῶν ρωμιῶν ποὺ ζοῦσαν στὴν
Αὐστρουαγρία καὶ ποὺ ἄρχισε ἀπὸ τὰ 1790, ἴσως κι' ἀπὸ πιὸ πρὶν, δὲν
εἶταν, ὅπως τὸ εἶπαμε πιὸ μπροστὰ τυχαία μὰ εἶχε βαθύτερα ἐλατήρια. Ἐξάλ-
λου ὁ Ρήγας μ' ὄλο τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενον ποὺ ἔδινε στὸ κήρυγμα του,
(προπαγανδίζοντας ὄχι μόνον τὸ γκρέμισμα τοῦ πολιτικοῦ φεουδαρχισμοῦ
μὰ καὶ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ ἀγροτικοῦ φεουδαρχισμοῦ, μὲ τὴν ἀτομικὴ
ἰδιοκτησία), στὸ βάθος εἶταν ἕνας ὁμιλὸς ἀσ τὸς ποὺ ὄνειρευόνταν τὴ
νεκρανάσταση τῆς παλιᾶς Ἑλλάδας μὲ σύνορα τὴ Βαλκανικὴ καὶ Μικρασία.

Στὸν πρόλογο τῆς διακήρυξίς του ποὺ ἐπιγράφεται :

*Ρήγα του Φιλοπάτριδος

Νέα πολιτικὴ διοίκησις τῶν κατοίκων τῆς Ρούμελης, τῆς Μ. Ἀσίας, τῶν μεσο-
γειῶν Νήσων καὶ τῆς Βλαχομυγαδανίας.

Ἐπερ τῶν Νόμων: Ἐλευθερία, Ἴσοτιμία, Ἀδελφότης.

μᾶς φανερώνει τίς τέτοιες βαθύτερες σκέψεις του. Βέβαια τὸ τονίζει
πὼς δὲν κάνει διάκριση φυλῶν, οὔτε θρησκείας, ὥστόσο δίνει τὴν π ρ ὶ τ η
θ ἔ σ η μέσα στὴ Βαλκανοανατολικὴ του Ὀμοσπονδία στὸν «ἐ λ λ η ν ι -
κ ὸ» λ α ὸ.

*«Ὁ λαὸς ἀπόγονος τῶν Ἑλλήνων — γράφει — ὅπου κατοικεῖ τὴν Ρούμελη
τὴν μικρὰν Ἀσίαν, τὰς Μεσογείους νήσους, τὴν Βλαχομυγαδανίαν, καὶ ὄλοι δσοι
στενάξουν ὑπὸ τὴν δυσφορωτάτην τυραννίαν τοῦ Ὀθωμανικοῦ βδελυρωτάτου δε-
σποτισμοῦ, ἡ ἐβιάσθησαν νὰ φύγουν εἰς ξένα βασίλεια διὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ
τὸν δυσβάστακτον καὶ βαρὺν αὐτοῦ ζυγόν, ὄλοι λέγω χριστιανοὶ καὶ τούρκοι, χω-
ρὶς κανέναν ξεχωρισμὸν θρησκείας (ἐπειδὴ ὄλοι πλάσματα θεοῦ εἶναι, καὶ τέκ-
να τοῦ πρωτοπλάστου), στοχαζόμενοι διὲ ὁ τύραννος ὀνομαζόμενος Σουλτάνος
κατέπεσεν ὀλοτελῶς εἰς τὰς βρωμερὰς θηλυμανεῖς δρέξεις του, ἐπερικυκλώθη
ἀπὸ εὐνούχους καὶ αἰμοβύρους ἀμαρτωλοτάτους αὐλικούς, ἐλησμόνησε καὶ κατε-
φρόνησε τὴν ἀνθρωπότητα, ἐσκληρύνθη ἡ καρδιά του κατὰ τῆς ἀθωότητος, καὶ*

(1) Ὁ Γιόρκα κι ἐδῶ πέφτει ἔξω γράφοντας (σ. 121) πὼς ὁ Ρήγας ἔκαμε ἐκ-
κλήση στοὺς Σέρβους, Ἀρβανίτες καὶ Ρουμάνους. Στὸ Θ ο ὄ ρ ι ο του οἱ Σέρβοι
πουθενὰ δὲν ἀναφέρονται τὸ τονίσαμε καὶ παραπάνω.

τὸ πλέον ὠραιότερον βασιλείον τοῦ κόσμου, ὁποῦ ἐκθειάζεται πανταχόθεν ἀπὸ τοὺς σοφοῦς, κατήνησεν εἰς μίαν βδελυρὰν ἀναρχίαν τόσον, ὥστε κανένας ὀποιασδήποτε τάξεως καὶ θρησκείας δὲν εἶνε σίγουρος μήτε διὰ τὴν θέσιν του, μήτε διὰ τὴν τιμὴν του, μήτε διὰ τὰ ὑποστατικά του...» (περιοδ. Παρθένων 1871—1872. σ. 507)

Τὸ πρῶτο πάλι ἄρθρο τοῦ πολιτεύματός του εἶνε διατυπωμένο ἔτσι :

« Ἄρθ. 1ο Ἡ Ἑλληνικὴ Δημοκρατία εἶνε μία, μὲ ὄλον ὅπου συμπεριλαμβάνονται εἰς τὸν κόλπον τῆς διάφορα γένη (=ἔθνη) καὶ θρησκείαι. Δὲν θεωρεῖται διαφοράς τῶν λατρεῶν μὲ ἐχθρικὸν μάτι (1), εἶνε ἀδιαίρετος μ' ὄλον ὅπου ποταμοὶ καὶ πελάγοι διαχωρίζουν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς, αἱ ὁποῖαι ὅλαι εἶναι ἓνα συνεσφυγμένον ἀδιάλυτον σῶμα»

Τὸ ἄρθρο ὅμως 7ο ἔχει πῶς πλατὺ περιεχόμενον καὶ δὲν κάνει κινενα ξεχωρισμὸ φυλῶν, ἀκόμα λογαριάζει καὶ τοὺς τούρκους (2) πολίτες μὲ ἴσα δικαιώματα τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας.

« Ἄρθ. 7ον Ὁ αὐτοκράτωρ (=ὁ κυρίαρχος) λαὸς εἶνε ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ βασιλείου τούτου χωρὶς ἐξαιρέσειν θρησκείας καὶ διαλέκτου Ἑλληνες, Ἀλβανοὶ, Βλάχοι, Ἀρμένηδες, Τούρκοι καὶ κάθε ἄλλης γενιᾶς.

Ἐπίσης καὶ τὸ ἄρθρο 54 ἂν καὶ στὴ διατύπωσή του δὲν φαίνεται νὰ εἶνε ἐμπνευσμένο ἀπὸ στενὸ ρωμέϊκο σοβινισμὸ ὡστόσο δὲν μπορούμε νὰ τὸ πάρουμε ἀπόλυτα ἐπιρραυσμένο ἀπὸ ἓνα παμβαλκανικὸ ἰδανικὸ ἐπάνω ἀπὸ τὶς διαφορὰς ἐθνότητες. Αὐτὸ θὰ εἶταν μιὰ καθαρὴ οὐτοπία.

« Ἄρθ. 54ον Ὅταν ἓνας μόνος κάτοικος τοῦ βασιλείου (3) τούτου ἀδικηθῆ, ἀδικεῖται ὄλον τὸ βασιλείον καὶ πάλιν ὅταν τὸ βασιλείον ἀδικεῖται ἢ πολεμεῖται, ἀδικεῖται ἢ πολεμεῖται κάθε πολίτης. Διὰ τοῦτο δὲν ἠμπορεῖ ποτε κανεὶς νὰ εἰπῆ διὲ ἢ τάδε χώρα πολεμεῖται, δὲν μὲ μέλει διατι ἐγὼ ἠουχάζω εἰς τὴν ἰδικήν μου. Ἄλλ' ἐγὼ πολεμῶμαι ὅταν ἢ τάδε χώρα πάσχει ὡς μέρος τοῦ ὄλου ὅπου εἶναι. Ὁ Βούλγαρος πρέπει νὰ κινεῖται ὅταν πάσχει ὁ Ἑλληνας καὶ τοῦτος πάλιν δι' ἐκείνον ἀμφοτέροι διὰ τὸν Ἀλβανὸν καὶ τὸν Βλάχον».

Κι' αὐτὸ μᾶς τὸ ξεκαθαρίζει τὸ ἄρθρο 53ο στὸ ὁποῖο ἀναγνωρίζεται ἡ ἐπίσημη γλώσσα τοῦ Κράτους ἡ ἀπλή ἑλληνικὴ «ὡς πλέον εὐκατάληπτος καὶ εὐκόλος νὰ σπουδασθῆ ἀπ' ὅλα τὰ εἰς τὸ βασιλείον τοῦτο ἐμπεριεχόμενα γένη (=ἔθνη)». Ἀπὸ τὴ διάταξη αὐτὴ φαίνεται καθαρὰ πῶς

(1) Γιὰ τὴν ἀνεξίθρησκεία μιλάει καὶ τὸ ἄρθρο 7 τῆς διακήρυξης.

(2) Ὁ Ρήγας μάλιστα κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Φιλίμονα, πού τὰ γραφόμενά του τὰ στηρίζει στὸ ἀρχεῖο τῶν Ὑψηλάντηδων, εἶχε μπάσει στὴν Ἑταιρία του καὶ τούρκους ἐπαναστάτας. Κοῖτα Φιλίμονος : Δοκίμιον Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως Β. σ. 13 καὶ Σάβα : Νεοελληνικὴ Φιλολογία σ. 533. καὶ Γούδα (Βίοι Παράλ. τόμ Β. σ. 116). Ἀκόμα καὶ ἡ συνεννόησή του μὲ τὸ Παζβάντογλου, πού εἶταν ἀρχηγὸς κινήματος χωρικῶν ἐνάντια στοὺς μπέηδες πασάδες (Κοῖτα πληροφορίες Γ. Γαζῆ, στοῦ Γούδα. σ. 127) δείχνει πόσο πλατὺ περιεχόμενον ἔδινε στὸ κίνημα ὁ Ρήγας γιὰ νὰ τὰ καταφέρῃ νὰ ἀνάψῃ ἐπαναστατικὴ πυρκαϊὰ στὴ Βαλκανικὴ.

(3) Τὴ λέξη Βασιλείο μεταχειρίζεται ὁ Ρήγας ἀντὶς γιὰ τὴ λέξη: Πολιτεία, Κράτος.

ὁ Ρήγας σκέρφτονταν τὴ νεκρανάσταση τοῦ ἀρχαίου Κράτους τοῦ Ἀλεξάνδρου (1). Οἱ ἄλλοι βαλκανικοὶ λαοὶ, παραδέχονταν βέβαια πὼς πρέπει νὰ ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα, μὰ στὴν πνευματικὴ ἐξέλιξη τοὺς πρέ. ει νὰ ἀφομοιωθοῦν μὲ τοὺς γραικοὺς! Καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ παραδιχτοῦμε πὼς ὁ Ρήγας διαιτυπώνοντας ἔτσι τὸ ἄσθρο ἔθνο δὲν εἶχε στὸ νοῦ του πλατύτερες βλέψεις, βλέψεις ἀφομοίωσης τῆς τούρκικης καὶ σλάβικης ἐθνότητος ἀπὸ τοὺς ρωμιούς.

Εἶταν πολὺ πρόωγο γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη νὰ φαντασθοῦμε ἓνα Ρήγα ἐπάνω ἀπὸ τὶς ἐθνότητες τῆς Βαλκανικῆς. Ἐνα **διεθνιστὴ** Ρήγα δὲν μπορούσε νὰ γεννήσῃ ἡ ἐποχὴ του, τὸ ἱστορικὸ του περιβάλλον.

(1) Δὲν μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς εἶταν ἐπιφρεασμένος ἀπὸ τὴ Βυζαντινὴ ἐποχὴ. Ὁ νοῦς του καὶ ὁ λογισμὸς του εἶταν ἡ ἀρχαία Ἑλλάδα. Κι' ἀκόμα τὸ τύπομα εἰκόνων τοῦ Μεγ' Ἀλέξανδρου μᾶς φανερώνει πόσο τὸν ἐπιφρέαζε ἡ ἀρχαία ἐποχὴ καὶ ὁ πολιτισμὸς τῆς γιατί ὅπως γράφει ὁ ἴδιος—ἡ Ἑλλάδα εἶταν «τὸ πλέον ὠραιότερον βασίλειον τοῦ Κόσμου ὅπου ἐκθειάζεται παντοχόθεν ἀπὸ τοὺς σοφοὺς».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

Όλες τίς σχετικές με τή δράση, καί τή ζωή, τοῦ Ρήγγα, πηγές, τίς ἀνέφερα στίς παραπομπές μου. Ξαναθυμίζω ἐδῶ τὰ πρὸ ἐνδιαφέροντα βιβλία ποῦ ἔχουν γραφτεῖ γιὰ τὸ Ρήγγα Φεραῖο.

Δευκράν—Δάμπρου : Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγγα Βελεστινλή, (ἀνατύπωση, ἀπὸ τὸ Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας (587—766) Ἀθήναι: 1891, **Γίδιου :** Ἀποκαλύψεις περὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ρήγγα, Ἀθήναι: 1892, **Χρήστου Περραιβοῦ :** Πολεμικά Ἀπομνημονεύματα τόμ. Α. Ἀθήναι: 1836, **Κων. Ἀμάντιου :** Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ρήγγα Βελεστινλή, Ἀθήναι: 1930, **Φάνη Μιχαλόπουλου :** Ρήγγας Βελεστινλής, Ἀθήναι: 1930. **Δ. Στωϊκοῦ :** Βιογραφία Ρήγγα τοῦ Βελεστινλή (περιοδ. **Προμηθεύς**, τόμ. 7ος, Βόλος 1894—5). Τώρα τελευταία (Φλεβάρης 1931) ὁ σέρβος καθηγητὴς στὴν Ἀνώτερη Παιδαγωγικὴ Σχολὴ τοῦ Βελιγραδίου **Νιουσιάν Παντελίτς**, δημοσίεψε μιὰ μελέτη, (σέρβικα) μετὸν τίτλον: **Τὸ χάλασμα τοῦ Ρήγγα Φεραίου**, στὴν ἑποία χρησιμοποιεῖ μερικὰς νέας πηγὰς ἀπὸ γερμανικὰς ἔφημερίδας τῆς ἐποχῆς τοῦ Ρήγγα. Τῇ μελέτῃ αὐτῇ, δυστυχῶς, ἐπειδὴ μοῦ στάλθηκε ἄμα τελείωσε ἡ δικιά μου, δὲν μὲ τόρρεσα γὰ τὴν χρησιμοποίησω.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σελ. 205

I. Ἡ γένεση τοῦ Βαλκανικοῦ Ἐθνικισμοῦ

1. Ἡ Ἀνάπτυξη τῆς Ἀστικῆς τάξης τῶν Βαλκανίων » 205
2. Ἡ Ἐθνικὴ συνείδηση τῆς Ρωμείκης Ἀστικῆς τάξης » 209
3. Ὁ «ἐξελληνισμός» τῆς Βαλκανικῆς » 212
4. Ὁ ἔθνικισμὸς τῶν ἄλλων ἐθνοτήτων τῆς Βαλκανικῆς » 214
5. Οἱ πρώτες πολιτικὲς ἐκδηλώσεις τοῦ Ρωμείου ἐθνικισμοῦ καὶ τὸ ξανθὸν Γένος (Ροῦσοι) » 217

II. Τὸ πνευματικὸ ζύλημμα

6. Οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα σέρβικης καὶ Ρωμείκης Μπουρζουαζίας » 221

III. Ἡ Γαλλικὴ ἐπανάσταση

7. Τὸ φιλογαλλικὸ Κόμμα καὶ ὁ Ρήγας Φεραῖος » 226
- 8-9. Ρήγας Φεραῖος καὶ Ἀδ. Κοραῆς » 234

IV. Ἡ μυστικὴ ἐταιρεία τῆς Βιέννης

10. Ὁ Ρήγας Ἀρχηγὸς τῆς Ἐταιρείας » 236
11. Δὲν ὑπῆρξε μυστικὴ Ἐταιρεία* » 238
12. Μερικὲς ὑποψίαι διὰ τὸν ἰδιωτικὸ βίον τοῦ Περγραιβοῦ » 246
13. Οἱ ἄλλες συνωμοτικὲς ἐταιρεῖαι » 251

V. Ἡ πάλη τῶν τάξεων

- 13a. Φεουδαρχία καὶ Μπουρζουαζία » 253
14. Ἡ Ρωμείκη Φεουδαρχία ἀντικρὸν στὴν Ἱστορία » 258
15. Ὁ Κοινωνικὸς ἀναβρασμὸς μέσα στὴ Βαλκανικὴ » 266
16. Ὁ δόλος τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' » 268
17. Τὸ νέο δημόσιο δίκαιο ποὺ προπαγάνδιζεν ὁ Ρήγας » 274
18. Τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἑξακολουθεῖ νὰ καταδιώκῃ τοὺς ἐπαναστάτες καὶ τὶς δημοκρατικὰς ἰδέαις » 278
19. Ἡ δράση τοῦ Ρήγα καὶ οἱ Κριτικαὶ του » 280

VI. Ὁ Ρήγας καὶ ἡ Βαλκανικὴ Ὁμοσπονδία

20. Ὁ Ρήγας πρόδρομος τοῦ νεοελληνικοῦ Ἱμπεριαλισμοῦ » 282
- Βιβλιογραφία » 287
- Πίνακας Περιεχομένων » 288